

26

Iratok a Berzeviczy-féle készülő népiskolai törvénytervezetről

(Előzmények)

A

1904 márc. 14

Gr. Tisza István miniszterelnök átírata Berzeviczy Albert vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a készülő népiskolai törvényjavaslatnak az idegen állampolgárok iskolai jogaira vonatkozó szakasza tárgyában

ME 1905–XVII–127 (XVIII–337–1193/1904)

(Gévelt fogalmazvány)

Hivatalból

A külföldi akciókra való tekintettel
a készülő népiskolai törvénybe
egy megfelelő záradék felvétele tárgyában
Titkos K. sk.

Vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak

Mint Nagyméltóságod a vonatkozó emlékiratokból tudni méltóztatik, az Amerikában, Romániában és Szlavóniában élő magyar ajkú népesség érdekében széleskörű művelődési, társadalmi és gazdasági akciót folytatok, hogy az ezen országokban élő, több mint 1/4 millió magyarságot a hazának és fajunknak megtartsuk. Az akció sikere mondhatni elsősorban attól függ, hogy az illető országok törvényhozása és közigazgatása ne tegyen olyan intézkedéseket, melyek magyar egyházközségek iskolák, egyesületek, szövetkezetek stb. felállítását lehetetlenné teszik, vagy lényegesen megnehezítik.

Azon célból, hogy diplomáciánkat ilyen kedvezőtlen rendszabályok elhárításánál kedvezőbb helyzetbe hozzuk, igen célszerű volna, ha a magunk részéről a készülő népoktatási törvényben a külföldiek által a saját gyermekeik részére fennálló, illetve felállítandó iskolákat teljes tanszabadságban részesítenők. Ez esetben ugyanis, ha valamely külállam (főleg Románia) magyar tannyelvű külföldi iskolák felállítását meg akarná akadályozni, úgy diplomáciánk az efféle túlkapások ellen a mi liberális törvényünkre hivatkozhatnék. A mi szempontunkból pedig az intézkedés igen csekély gyakorlati jelentőséggel bír, mert a köztünk élő elég csekély számú külföldiek megmagyarosítása elég kétes sikerű vállalkozás volna.

A fenti szempontok figyelembevételével egy törvényszakaszt dolgoztattam ki, melyet oly kérés-sel van szerencsém Nagyméltóságodnak % alatt idezárva megküldeni, méltóztatassék azt a készülő népiskolai törvénybe megfelelő helyre beállíttatni. Ha Nagyméltóságodnak esetleg valami aggálya vagy észrevétele lenne, kérem, méltóztatassék azt velem közölni.

Gr. Tisza István miniszterelnöknek a Berzeviczy-féle törvényjavaslatba való felvételre javasolt „törvény-szakasz tervezete”

(Gévelt fogalmazvány)

A jelen törvény hatálya nem terjed ki azon elemi népiskolákra, melyeket idegen államok polgárai *kizárólag saját gyermekeik* részére állítanak és tartanak fenn. Ezen iskoláknál, melyekbe magyar honos gyermekek nem járhatnak be, a tannyelv és a tanterv bárminő lehet, és a magyar nyelv tanítása nem kötelező. A fenti elv alól kivételt csak azon országok polgárai által fenntartott iskolák ké-

peznek, melyeknek hazája a magyar honosok által fenntartott iskolákat a jelen szakaszban megjelent kedvezményben nem részesítik.

Felhatalmaztatik a vallás- és közoktatásügyi miniszter, hogy a külföldiek által fenntartott, illetve felállítandó iskolákra vonatkozólag a fentiek alapján rendeletet bocsásson ki.

Budapest, 1904. évi március hó 14-én

III/14 Klebelsberg¹
16/III Tisza¹

B

1904 ápr. 6

A függetlenségi sajtó első oldalas híradása az elkészült törvényjavaslatról: „Egy reformtervről”¹

(Sz) A közoktatási minisztériumban elkészültek a népiskolai reformra vonatkozó törvényjavaslat tervezetével. A miniszter közelebb szaktanácsot hív egybe, s ez elé terjeszti javaslatát. Ha ez keresztülmegy az ankét retortáján, a parlament elé kerül mint a kormány kezdeményezése.

A kormány sajtója óriási reklámot csinált ennek a reformnak. És most, hogy a tervezet elkészült, szinte diadalmammal hirdeti, hogy az új kormány milyen bravúros lépéssel halad ím előre az egységes magyar állam kiépítésének nagy munkájában. Mert a tervezett reform kötelezővé akarja tenni a magyar nyelv oktatását az összes magyarországi népiskolákban. Egyúttal a reform az eddiginél nagyobb befolyást akar biztosítani az államhatalomnak a felekezeti iskolák oktatási rendjének ellenőrzésére. Természetesen itt is új kiadásokról lesz szó, mert a felekezeti tanítók fizetését emelni kell s a felekezeti iskolák állami dotálását is rendezni akarja a kormány.

Semmi se bizonyítja jobban a magyar állam súlyának kicsinységét, mint az a nagy gaudium, amivel az új kormány reklámcsinálói most világgá kürtölik a reformtervezet ötletéből a kormány dicsőségét. Nincsen az a liliputi állam a világon, ahol egészen természetes dolog nem lenne az állam nyelvének az iskolákban való kötelező oktatása. És sehol a világon nem jutna eszébe kormánynak, hogy a maga számára dicsőséget kovácsoltasson a nemzeti kultúrának legegységibb terjesztéséből. Csak az ezeresztendő magyar állam az, melynek kormánya nagy kulturális vívmányt lát abban, hogy az állam nyelvének oktatását kötelezővé teheti az elemi iskolákban. Az idegen ember hallván ily reformról, bizonyosan álmétkodással kérdezi: hát eddig mi az ördögöt csináltak a magyar kormányok? És ki állott az útjába annak, hogy az állam nyelvét ne taníthassák az iskolákban? És mi az, amiért ezen a reformon olyan rettenetes módon lelkesednek a magyarok?

Mi is ezt kérdezzük: Nem értjük a nagy diadalmamort. Mert magát ezt a reformot egyáltalán nem tartjuk se elégségesnek, se alkalmasnak arra, hogy a magyar kultúra szupremáciáját biztosítsa, s hogy a magyar kultúrát csakugyan belevigye a magyar államnak azokba a rétegeibe, melyek ettől a kultúrától vagy elzárkóztak, vagy el voltak zárva.

Arról nem is beszélünk, hogy ez a reform a magyar állam tekintélyét alig emeli, mert hiszen csak még nyilvánvalóbbá válik, hogy a magyar állam irtózatosan elmaradt a maga hivatásának terén, s toldozással-foltozással kénytelen a roppant mulasztásokat pótolgatni.

De hát nézzünk ennek a reformtervezetnek kissé gyakorlatias észjárással a szemébe!

A kormány sajtója arról prédikál, hogy ezután már Magyarország összes népiskoláiban kötelező lesz a magyar nyelv oktatása. Ennélfogva Magyarországon minden iskolaköteles gyerek tökéletesen megtanulja a zengzetes magyar nyelvet. És miután megtanulta, szívében, lelkében is magyarrá lesz.

¹ É. a fogalmazványt Klebelsberg márc. 14-én készítette (Romy és Tarkovich ugyanakkor látta, ill. felülvizsgálta) és Tisza márc. 16-án kiadta.

¹ A közlemény lelőhelye: *Egyetértés*, 1904. ápr. 6; 96. sz. – A törvényjavaslat részletezését l. 37. sz. irat 1. sz. jegyz.

Így egy csapással vége lesz minden nemzetiségi bajnak, a jövő nemzedék már Vörösmarty nyelvén fog beszélni Hunyadban és Árvában is.

Képzeljük, hogy az oláh és tót nemzetiségi agitátorok milyen jóízűen nevetnek ezen a szörnyűséges naivitáson.

Először is az a reform még igen sokáig csak papiroson fog maradni. Magyarország közel négyezer olyan népiskolájában, ahol ez idő szerint a magyar szónak hírére se hallják az iskolás gyerekek, még sokáig nem fognak tanítani magyarul, egyszerűen azért, mert nem lesz elég magyarul tudó tanító. És ha már azokban a felekezeti iskolákban, ott az ország nemzetiségi törekvésekkel telített vidékein, a felekezeti tanítók engedelmességek is a törvény parancsolatjának: szívökben, lelkükben biz' azok nemzetiségiek maradnak, akik csak kénytelenségből tanítanak majd magyarul, úgy, ahogy tudnak, és még sokáig csak úgy, ahogy akarnak.

De tegyük föl a legjobbat. Azt, hogy minden felekezeti, nemzetiségi tanító lelke egész odaadással, a magyar állameszméhez való lelkesedés teljes melegségével oktat majd magyarul. Tegyük föl, hogy az apró mócok, tótcok, szerbecskék, szászocskák, mind tökéletesen megtanulnak az elemi iskolákban magyarul. Tegyük föl, hogy a tanfelügyelő urak mind átalakulnak, és ezek a vidéki nagyságok mind kivetkőznek az ő színekúrájuk mostani szelleméből, s mind derék kötelességtudó magyar kultúrférfiakká vedlenek át. Tegyük föl, hogy az oláh, tót, szerb és szász gyerekek a tanfelügyelő urak iskolai látogatása idején tüzes hévvel szavalják a „Talpra magyar”-t, és csodás lelkesedéssel éneklük a „Hazádnak rendületlenül”-t.

Hát mit gondolnak azok az urak, akik papiroson kirajzolgatják a magyar kultúra diadalmas haladásának az útját, s teóriákban kicirkalmaznak a magyar állam kiépítésének a tervét: hogy vajon a gyakorlati élet mit szól ehhez a papiros tervhez és ehhez a teóriához. A gyakorlati élet ki-neveti ezt a bölcsességet.

Mert az a gyerek, ha kikerül az iskolából, pár esztendő alatt úgy elfelejti a magyar nyelvet, mintha soha magyar szót nem hallott volna. Legföljebb az emlékezete marad meg benne a „Talpra magyar”-nak meg a Szózatnak meg a tanfelügyelő úr ábrázatjának.

Apja, anyja meg nem érti magyar beszédét. Anyanyelve marad a régi. Életének egész rendjén, életének minden viszonyában csak az anyanyelvét használja. Ezt hallja szüleitől, papjától, a falu minden emberétől. És mire katonasor alá kerül a legény, szót sem tud már magyarul.

Aki kételkedik ebben, ám nézzen el olyan oláh vagy tót falvakba, ahol állami iskolákban magyar nyelvet tanítanak, s ahol a gyermekek ott az iskolákban pompásan beszélnek és írnak is, szavalnak is, énekelnek is magyarul. Figyelje meg a felnőtteket! Nem beszélnek ezek, de nem is tudnak magyarul. Mert az élet kitörül az elméjükből is, a lelkükből is minden magyar vonást. Ez a mindennapi élet természetes rendje. Nincsen ennek semmi összefüggése a nemzetiségi érzésekkel. Azok a szegény parasztok nem azért nem tartják meg magyar tudásukat, mert nem akarják, hanem azért, mert életviszonyaik mellett okvetlenül el kell felejteniük.

Mikor a nyolcvanas években Magyarországon megindult egy hazafias mozgalom a Hunyad megyei eloláhosodott magyarok visszamagyarosítása céljából, Kossuth Lajos és Herman Ottó közt igen érdekes levélváltás támadt erről a kérdéstről. Kossuth Lajos akkor bölcsen rá is mutatott arra, bölcsen ki is fejtette, hogy egyedül kulturális eszközökkel nem lehet magyarosítani. Az iskola nem elégséges erre; mert az iskola minden hatását tönkreteszti az élet ott, ahol a családban nem szerepel sem magyar szó, sem magyar érzés. Hanem az államhatalomnak arra kell módot találnia, hogy a nemzetiségi vidékeken az iskola mellett a nép megélhetési érdekei is hozzáfűződjenek a magyar nyelv tudásához. Közgazdasági intézményeket kell evégből teremteni. Olyanokat, melyek munkát és kenyeret biztosítanak a népnek, s ezek az intézmények legyenek magyarok.

Van rá példa elég, hogy ott, ahol lendületes magyar gyári élet fejlődött ki nemzetiségi vidékeken: a nép megtanul magyarul, s egyúttal érzéseiben is a magyarság felé fejlődik. És viszont példa van rá tengernyi, hogy ott, ahol ilyen intézmények nem folytatják magyarosítás dolgában az iskolák munkáját: az iskola minden hatása elpusztul. Elpusztul akkor is, ha nemzetiségi agitáció nem járul hozzá a pusztításhoz. Pedig kétségtelen, hogy a magyar kormány mostani tervezetének valóra

válása esetén a nemzetiségi agitáció gondoskodni fog az iskola hatásainak ellensúlyozásáról és tönkretételéről.

Tessék elhinni, hogy ez a nagy diadalmammal roppant vívmánynak hirdetett népiskolai reform egymagában semmit sem ér. A gyakorlati élet szempontjából semmit. Az a magyar nyelvtanítás csak afféle szép játék lesz. Játéka a gyerekeknek is, a felnőtteknek is. A magyar állam erejének, alkotó képességének kell érvényesülnie a nemzeti vidékeken. Ennek az erőnek, képességnek kell a gazdasági élet terén [meg]nyilvánulnia. Akkor lesz értelme és foganatja a magyarul való tanításnak a népiskolákban. Addig nem. Sajnáljuk, de úgy van. Nem mi rontjuk le az illúziókat. Az élet végez ezekkel. És nagy kár, hogy a kormány reklámcsinálói könnyelműen megteremtik ezeket az illúziókat.

C

1904 máj. 28

Bokor József cikke az Egyetértésben a népiskolai törvényjavaslatról¹

Annak a törvényjavaslatnak, melyet a vallás- és közoktatásügyi miniszter egybehívására most értekezlet tárgyal, eredete a felekezeti és községi tanítók fizetésének rendezésére vezethető vissza.

Ha az állami tanítókat a Széll-kormány által kontemplált javaslat kezdeményezésére az 1904. évi I. törvénycikk tényleg fölvette az állami tisztviselők közé, s ez alapon a XI-ik osztálynak járó pótlékkal honorálta, kikerülhetetlen volt, hogy felekezeti és községi kollégáik valami módon szintén részesüljenek az állam elismerésében. Ez volt a törvényjavaslat fogalmazványának első indítóoka.

Rögtön hozzákapcsolódott az az etikai ok, hogy a magyar nyelv tanítását eredményesebbé kell tenni, mint az [az] 1879. évi ily célú törvény alapján bekövetkezett. A törvény nem volt rossz, csupán szankciója hiányzott. Erről a szankcióról, mely a nemzetiségi vidékeken a hazafiatlanság elég sűrűn mutatkozó jelenségeit is figyelembe veszi, gondoskodik a javaslat.

A magyar nyelv sikeresebb tanításának érdeke pedig magával vonta a tanítók képzésének és képesítésének ügyét. Szörnyű rendezetlenek voltak az állapotok ezen a téren. Ötvennél több felekezeti tanítóképző, köztük nem egy bevallott nemzetiségi, tetszése szerint képezte és képesítette tanítóit, s bocsátotta ki a nemzet testére. Az államnak, a délibáb értékű főfelügyeleten kívül, alig volt valami befolyása ezen intézetek növendékeinek képzésére és oklevéllel ellátására, holott saját intézeteiben szigorú vizsgák után osztogatta a diplomákat. Ez az ellentét annyira szembeszökő volt, hogy régóta sürgette már a közvélemény a tanítóképzés államosítását, mely hogy a mostani javaslatban helyet foglal, egyik elvülhetetlen érdeme marad.

A tanítóképzés és képesítés ügye viszont szükségessé tette a tanfelügyelet rendezését is. Új dolog a javaslatban a tanfelügyelők mellé rendelt iskolalátogatók intézménye, afféle nobile officium, mely vidékenként elegendő számú értelmes és buzgó egyénekre számít, hogy mennyi biztossággal, azt majd a tapasztalat fogja kimutatni.

A tanfelügyelet körében mélyebbre ható reformok szükségét érzi az ország. Szükséges volna nevezetesen a közigazgatás körében önállóbb jogkört biztosítani neki, s egyúttal ellátni a megfelelő végrehajtó hatalommal. A javaslatban kontemplált rendbírság alkalmazása nem elegendő erre a célra, tartunk is attól, hogy alig lesz más vegzatórius eljárásnál. A dolgon azonban – úgy látszik – a közigazgatás reformja előtt nem akart a kormány másképp segíteni.

Hogy végül az iskolalátogatáson, vagyis azon, hogy a tankötelesek százezrekre rúgó számmal elhanyagolták az iskolát, szintén segíteni kívánt a javaslat, azt szerkesztője körültekintésének tudjuk be.

¹ A közlemény címe és lelohelye: *A nemzeti államért. Egyetértés*, 1904. máj. 28; 147. sz.

Az elősoroltakból látnivaló, hogy amint egyetlen fogyatkozása szóba került népiskolai állapotainknak, a tennivalók egész serege követelte az elintézést. Ha pedig azt vizsgáljuk meg, hogy mi a tengelye az egész javaslatnak, hiába keresnők az 1868. évi törvény községi iskoláját, hiába az utóbbi időben, különösen a milleneum alkalmával proklamált állami iskolát. Egyiket sem látjuk a törvényjavaslatban annyira előtérbe állítva, hogy kapcsolatát akár a kommunális, az állami iskolák felé kimutathatnók. Azt akarjuk mondani, hogy a javaslat lemondott arról, hogy elvont eszmét írjon zászlajára, ehelyett a nyilván érzett hiányokat akarja pótolni, tehát az országszerte érzett szükségleteken kívánt segíteni. Minthogy pedig ilyen hiány és szükséglet gyanánt nemzetünk és államunk érdeke áll előtérben, a javaslatban is tagadhatatlanul az egységes magyar nemzeti állam praktikus eszméje törekszik kifejezésre jutni. Ezzel az elismeréssel tartozunk a javaslat szerkesztőinek.

De hogy törekvésünk eléri-e célját, azt nem mernők állítani. A nemzetiségi iskoláknak, illetőleg felekezeteknek még mindig több joga van biztosítva a javaslatban, mint amennyi a magyarság ügyének erélyes munkáját lehetővé tenné. Az a jog, hogy az iskolafenntartók maguk választhassák meg iskoláik nyelvét, a magyar nyelv sikeres tanítását teljesen illuzórikussá teszi. A nemzetiségi idegen nyelv használata mellett a magyar nyelvnek pusztán tantárgyul felvétele semmiféle gyakorlati eredményt nem biztosít, még annyit sem, amennyit középiskoláinkban a latin, görög, német, francia nyelv tanításában tapasztalunk. A miniszter megnyitó beszédében védi ugyan a fennálló állapotokat, illetőleg a népiskolák kétnyelvűségét. Ez a védelem, a tetszetős érvek mellett is, azon szenved hajótörést, hogy a kétnyelvű nemzetiségi iskola növendéke, ha megleped (száz eset közül kilencvenkilencben), nem a pótnyelven, hanem anyanyelvén fog a kérdésekre válaszolni.

Azt pedig őszintén sajnáljuk, hogy a miniszter a tanítói fizetések minimumának nyolcszáz koronában való megállapítása ellen felmerült aggályokat egyszerű agitációnak bélyegzi. Ilyként agitációnak kellene mondani a négy középiskolai és négy képezdei osztályt végzett, átlagos műveltségű tanító testén a rongyos kabátot, családjában az iskolázatlanul maradt gyermekeket s a vacsora híján terítetlenül maradt asztalt. Ezek éppen annyit érnek el, ha agitációnak vesszük őket, mint azok az aggályok, melyek az első népiskolai törvény 36 éves korában a nyolcszáz koronás minimum ellen felhozattak.

dr. Bokor József

D

Mocsáry Lajos cikksorozata a Berzeviczy-törvényjavaslatról és a népoktatási ankétról

1

1904 jún. 8

*Ankét után*¹

Kiváló munkatársunknak a népiskolai reformtervről írott alábbi fejtegetéseit mint figyelemre méltó véleményt szívesen adjuk ki, megjegyezzük azonban, hogy ebben a kérdésben felfogásával nem mindenben értünk egyet. (*Az Egyetértés szerkesztőjének jegyzete.*)

A népoktatási ankét véget ért. Nagy apparátussal lett az színre hozva, illusztris gyülekezet lett egybehíva, Berzeviczy miniszter úr szokott ékesszólásával, nagy pompával jelezte intencióit midőn a következőket mondá bevezető beszédében:

„Célunk az, hogy az államnyelv ismerete által biztosítsuk az érintkezésnek egy olyan közös eszközét, mely által nemzetünknek *egybeforradása* lehetőségessé váljék, mert egy nemzetnek, amelynek tagjai *egymást megérteni* nem tudják, egységes nemzeti mivolta nem egyéb fikciónál.”

Félreismerhetetlen mindezekben az ügyeskedő taktika; a tervezett hárszabálycsíny és a négyszázötvenmillió közösügi kölcsön után célszerű volt adni egy kis szájízeltő gyanánt a Rákóczi-ügyet a nemzeti rajongásnak, a népoktatási reformot a sovinizmusnak.

A nagystílú akció azonban az eddigi fejlemények szerint jóformán egeret szült. A tanácskozás alatt kitűnt, hogy aránylag a közhangulathoz Berzeviczy miniszter úr törvénytervezete a mérséklet határai között mozog, amiért neki részemről csakis elismerést szavazhatok; sem a javaslat tartalma, sem a miniszter úrnak további nyilatkozatai nem voltak összhangban azokkal, amint Grünwald Béla szerette mondani: „nagy célokkal és feladatokkal”, melyek a miniszter úrnak fentebb idézett szép frázisai által jelezve vannak. Nem is kétlem, hogy ezt meg fogja jegyezni az ultrasovén újszegedi képviselő. Meg is mondták soknak a tanácskozás folyamán, hogy az, amit a javaslat tartalmaz, „nekik kevés”, oly extrém nézetek hangzottak el, melyek a miniszteri javaslat sovinizmusát messze túlhaladják.

A népoktatás kérdése körül sarkalatos tévedés uralkodik. Helytelenül ítéli meg a közönség, mi az, amit a népoktatással egyáltalában elérni lehetséges, illúziókat táplál, ha azt hiszi, hogy népoktatás útján hathatósan lehet eszközölni az összes hazai nem magyar nemzetiségek megmagyarosítását. Ez a cél az pedig, ami hajlandóvá teszi a közvéleményt arra, hogy túlságosan nagy fontosságot tulajdonítson egyáltalában a népoktatás hatékonyságának, túlságosan hajlandó legyen meghozni érte egyéni szabadságban, jogtiszteletben és pénzben minden áldozatot.

Más tekintet alá esik a népiskola mint elemi iskola, melynek négy osztályát végezve a gyermek középiskolába megy, és más tekintet alá, mint a falusi iskola, melyben az ismétlőiskolával egyetemben a szegény sorsú, egyszerű falusi nép maga egész tudományát kapja meg.

Az elemi iskola alapját, mindenesetre kezdetét képezi az egész iskolai pályának, melyen a tanuló a művelt osztályba jut; ennek az osztálynak föltétlenül szüksége van az állam nyelvének ismeretére, nagyon plauzibilis tehát, ha azt mondja Berzeviczy miniszter úr, hogy az államnak

¹ A közlemény lelőhelye: *Egyetértés*, 1904. jún. 8; 158. sz. – Az 1904 májusának végén tartott fővárosi népoktatási ankétot Berzeviczy Albert, a Tisza-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere saját népiskolai törvényjavaslata (l. 37. sz. irat) társadalmi előkészítése céljából hívta össze. Az ankét keretében – felkért hozzászólóként – a román egyházfők is felszóltak. Metianu János (Ion Mețianu) nagyszabeni gör. kat. érsek-metropolita felszólalása 1904. máj. 27-én, Mihályi Viktor (Victor Mihali) balázsfalvi gör. kat. érsek beszéde 1904. máj. 30-án hangzott el az ankéton. (A két felszólalás szövegét közli Păcățian, Teodor V.: *Cartea de Aur sau luptele politicele naționale ale Românilor de sub coroana ungară*. Vol. VIII. Sibiu 1915, 147–160. l.)

nemcsak joga, de kötelessége maguknak a nemzetiségeknek jóvoltáért a magyar nyelv tanítását hatályossá tenni.

Csak annyiban nem járna el helyesen, ha ebből ürügyet formálna arra, hogy tüzzel-vassal vigye keresztül a magyar nyelv tanítását az összes népiskolákban, melyek egyszersmind elemi iskolákként is szerepelnek, mert saját jóvoltukért bizonyosan van rá gondjuk maguknak a nemzetiségeknek is, hogy ifjúságuk az életben való boldogulás egyik fő eszközétől el ne essék; minélfogva nagyon plauzibilis volt a nemzetiségi főpapoknak azon állítása, hogy ők eléggé gondoskodnak maguk is a magyar nyelv kellő tanításáról.

Másképpen áll a dolog a hatosztályú falusi népiskoláknál. Ezekbe is járnak aránylag csekély százalékban falusi honorációrok gyermekei, kik aztán felsőbb iskolázásra vannak rendeltetve, de a túlnyomó nagy többséget olyanok képezik, kik egészen más konszideráció alá esnek. Ezeknek millióinál úgy áll a dolog, hogy azt hiszem, sokat mondok, ha tíz százalékra teszem azoknak számát, kik tanulásuknak *egyáltalában valami hasznát veszik*.

Ismerni kell a falusi egyszerű népet és annak életviszonyait. Hát hiszen az iskolában megtanul úgy-ahogy olvasni, írni minden gyermek, de nézzen körül bárki, és fog-e találni a faluban annyi írástudó embert, aki a lakosságnak tíz százalékát kiteszi? Oly írástudó embert, aki el tudja olvasni és megérti, ha katonafiától levelet kap, tud neki levelet írni maga is, aki vasárnap vagy téli és esős napokon egy-egy kisebbfajta hírlapból is ki tud olvasni valamit, ki tudja számítani, mennyi esik rá a vállalt szakmáymunka díjából stb. Az összes falusi iskolázók fele részénél, a nőknél még szűkebb körben forog a tízszázalékos írástudás is, rendesen csak odáig terjed, hogy könyvből tudnak imádkozni. A többinél a tanulásnak nincs az életben semmi fogantaja; amint megszűnnek feljárni az iskolába, egész tudományuk elpárolog, eltűnik nyom nélkül; eltűnik először azért, mert gyöngé tanuló voltak, tehát egyáltalában kevés előmenetelt tettek, másodsor azért, hogy foglalkozásuknál és szegénységüknel fogva egyáltalában nem jutnak olyan helyzetbe, s nem rendelkeznek a szükséges eszközökkel arra, hogy azt, amit tanultak, gyakorolhassák. Ilyen a valóság; nem illusztrálhatom hosszasan egy hírlapi cikk keretében, de hivatkozom mindazokra, kik a köznépi viszonyait ismerik, nincs-e igazam.

No, hát ezt úgy kellene tekinteni, mint sarkalatos tételt, melyből kiindulva kellene megállapítani, micsoda eredményt lehetne várni a nem magyar ajkú nép megmagyarosítására nézve a népoktatás útján. Ha a népnek tíz százaléka az, melynél az iskolai tanulásnak általában fogantaja van, ebből az következik, hogy a magyarosítás tekintetében sincs nagyobb százaléknál fogantaja. Azt mondják talán, hogy „ez is valami, sőt megbecsülhetetlen eredmény”. De hát az eredmény nem az, hogy azt a tíz százalék románt és tótot magyar emberré változtattuk át, nem értünk el egyebet, mint azt, hogy tíz százalék úgy-ahogy magyarul tudó románt és tótot állítottunk elő, az a kérdés, megér-e ez az eredmény annyit, amennyit mindennemű előállításra fordítottunk.

Nem is szólok egyelőre legalább azokról a szélsőségekről, melyek az anketon, és pedig kiváló emberek ajkairól hangzottak el, például hogy magyarrá kell tenni az összes népiskolák tannyelvét, hogy államosítani kell az egész népoktatást, s erre „kell lenni pénznek” – mindez, valamint a sajtó hasonló nyilatkozatai nem egyebek, mint tüntetés, a hazafiság pályadíjára való érvelés, maradok magának a miniszteri javaslatnak aránylag mérsékelt tartalmánál. Maga ez a mérsékelt javaslat is annyira belevág a nemzetiségeknek azon jogába, melyet kímélni akarni állít maga a miniszter úr is, hogy tudniillik nemzetiségének fenntartásában senki sem háborítottassék, annyira belevág a felekezetek törvényes önkormányzati jogaiba, annyira kiteszi a nemzetiségeket és felekezeteket a folytonos szekatúrának, oly diszkrécionális jogot ad mindenféle bohóságnak, annyira visszaállítja azt az utálatos bürokratikus, úgynevezett Plackereit, mely az abszolút rendszert oly gyűlöletessé tette: hogy százszorosan többet ártunk annak a nagy emfázissal hangoztatott „nemzeti összeforradásnak”, az egymást „megértésnek”, mint használunk azáltal, ha a nemzetiségi gyerekeket egy-egy magyar hazafiságtól csepegő szavalatot elgagyogni, azt az említett tíz százalékot úgy-ahogy magyarul olvasni, írni, vagy akár a magyar nyelvet beszédben is kerékbetörni megtanítottuk.

Az ilyen törvényhozási bölcsességgel nem forrasztjuk össze a nemzetet, hanem meglazítjuk az ezeréves együttlét által képződött ragasztékot; nem nyelvben, hanem a hazához való ragaszkodásban „értjük meg egymást”. Amaz nem egyéb, mint hallucináció, emez igenis lehetséges, csak az kell hozzá, hogy ne bántsunk senkit, hanem arra törekedjünk, hogy a politikai magyar nemzet minden polgára szívesen vallja magát e haza fiának.

2

1904 jún. 10

Még valami a népoktatási ankétról¹

Kiváló munkatársunk folytatja fejtegetéseit a népiskolai reformtervről. Szívesen adjuk közre, megjegyezvén ezúttal is, hogy ebben a kérdésben vele nem mindenben értünk egyet. (Az „Egyetértés” szerk. jegyzete.)

*

Össze kellene forrasztani igenis ezt a szétszakadozott politikai nemzetet, de nem a nyelvegység előállításával, mert ez az adott helyzetnél fogva nem egyéb, mint egy utópia. A nyelvegység után való ábrándozás nemzeti politikánk alapja nem lehet, nem volna szabad, hogy a törvényhozást és kormányzatot irányítsa, vagy arra csak befolyást is gyakoroljon. A nyelvegység szükséges volta, az általános magyarosítás volt az uralkodó eszme a lefolyt népoktatási ankéton is, voltak, akik ezt egyenesen ki is mondták, mások akként fejezték ki, hogy a népoktatás államosítását tartják szükségesnek, ami egyre megy, mert azt magától értetődő dolognak tartja mindenki, hogy az állam mást, mint magyar iskolákat nem tarthat fenn.

Irigy szemmel nézzük a fajra s nyelvre nézve egységes nemzeteket, de hát bennünket Európa délkeleti részében helyezett el a gondviselés, ott, ahol annyira összekevert a történelem mindenféle fajú és nyelvű népeket, hogy akár nagy, akár közép, akár kicsiny, a szó teljes értelmében vett nemzeti államok alakulását elképzelni sem lehet, ha tabula rasat csinálna, és valami nagy eseményáramlat felforgatná a mostani politikai alakulások összes kereteit, s cirkalmat adna a népek kezébe, hogy tüzzék ki vele faji és nyelvegység alapján álló új államuk kereteit. El is lehet képzelni oly alakulásokat, hogy akár nagyobb, akár kisebb államok területén ne lennének nemzetiségi inlavitumok, melyekkel csakúgy megvolna a nemzetiségi vesződés, mint most. Ösztönszerűleg érzik a népek ennek a helyzetnek hatalmát, s azért nincs is abszolút szükség a faji és nyelvi egységre; a történelmi alakulásoknak a fennmaradására e nélkül is bőséges sáncuk (esélyük) van, csak erőszakosan ne idézzenek elő oly állapotokat, melyeket azután egyes nemzetiségek egyenesen tűrhetetlennek találnak. Ebben a nagy viharfészekben, mert ilyen ám nemcsak a török Balkán, hanem Európának egész délkeleti része, nincs más mód a megélhetésre, a civilizált világ módjára való megélhetésre, s az örökös rázkódások elkerülésére, mint az, hogy el kell fogadni a status quót, melyet a történelem a nemzetiségi viszonyokra nézve megteremtett, kerülni kell a nemzetiségi különbségeknek mindennemű kiélesítését; nem kell bántani senkit, respektálni kell a személyes szabadságot; tehát nem támadni senkinek se nyelvét, se vallását, egyenlő mértékkel mérni mindenkinek, nemcsak a terhekből, hanem az előnyökből is, miket az állam nyújthat. Tartózkodni kell tehát a nemzeti egybeforrásnak a nyelvegység útján való keresésétől, mert hiába mondjuk azt például mi magyarok, hogy mi erőszakoskodni nem akarunk, ennek a politikának logikája szükségszerűleg odavezet, hogy mindannak ellenkezőjét cselekedjük, amit az egyedül helyes nemzetiségi politika követel.

Az általános magyarosítás hiú ábrándjának kergetése helyett, mely most az általános magyar tannyelvű népiskolák, vagy a népoktatás államosításának extravaganti(á)jáig vezet, sokkal jobb

¹ A közlemény lelőhelye: *Egyetértés*, 1904. jún. 10; 160. sz.

volna, ha kissé közelebből néznénk meg, oly nagy szerencsétlenség-e csakugyan azon tény, hogy egy nyelvű nemzet nem vagyunk.

Nem úgy van-e itt is, hogy ezen a világon minden dolognak megvan a maga jó és rossz, fényes árnyoldala? És egy kis higgadt és elfogulatlan meggondolással arra jöhetünk rá, hogy éppen ez a nemzetiségi helyzet, mely most oly deprimáló hatást gyakorol ránk, s extravagáns lépésekre hajt bennünket, biztos kilátást nyújt arra, hogy a független Magyarország szövetséges népeknek az egység koszorújával övezhesse körül magát, s ezáltal erős hatalmi állást szerezhessen az európai nemzetek családjában, csakúgy, mint az Árpád-ház uralkodása alatt. Azok a nagy nemzetiségi tünetek, melyek velünk élnek, akiknek faj- és nyelvrokonai szomszédságunkban független államokban élnek, oly összekötő kapcsolatokat képeznek köztünk és azon uraságok közt, mely természetes, állandó és szoros szövetségi viszonyt veheti meg alapját. Az én barátomnak barátja az én barátom is, az én rokonomnak rokona az én rokonom is. Lehet köztünk házi perpatvar, de ha komoly vagy éppen létérdekek lépnek előtérbe, akkor azután érvényesülnek a dolgok természetes rendjének a követelményei. Nyugodt lélekkel nézhetnők-e mi például, ha az északi kolosszus eltiporná Romániát, melynek léte és felvirágozása a magyar állam polgárai közt három millió embernek van szívéhez növe? Viszont a román nemzet tagjai vajon nem viseltetnek-e élénk érdeklődéssel az iránt, hogy Magyarország oly helyzetbe jusson és maradjon, hogy itt az ő faj rokonainak minden tekintetben jó dolguk lehessen, hogy ez az ország ne legyen idegen hatalomnak kiszivattyúzott gyarmata, de legyen független ország, hogy felvirágozhassék? Éppen így vagyunk a szerbekkel. Az a tény, hogy velünk egy fedél alatt egymillió szerb lakik, nekünk a Balkán-félsziget uralkodó fajának, a szerbeknek rokoni érzelmeit s benső és állandó szövetségesi hajlamát biztosítja. Románokkal és szerbekkel oly szövetségi viszonyt folytathatunk, mely egészen másnemű, mint azok az efemer szövetségesek, melyeket a diplomaták kieszelnek, s melyeknél rövid időközökben barátból ellenség, ellenségből barát válik.

A helyzetnek ilyenmű alakulásában vannak még igenis annak a sokat emlegetett magyar impériumnak esélyei, mert a természetes alapokon nyugvó, szövetségben élő nemzeteknek komplexuma egy impérium rangjával foglaltak helyet az úgynevezett nagyhatalmasságok közt. Így és nem azon az úton, melyen például egyik budapesti hírlap akarta egy időben megvettetni az ő magyar impériumának alapjait, tudniillik a magyar kultúrának minden népekre feltukmálása útján. Így fordulhat jóra az a helyzet, melyben most gyengeségünk legfőbb okát véljük rejleni.

A nemzetiségi helyzetre hivatkozva akarjuk most szárnyát szegni a nemzeti érzés föllendülésének, ezzel kapacitálnak folytonosan, hogy tartsuk szerencsénknek, hogy a kétfejű sas szárnyai alatt biztos védelmet találhatunk, nincs is fontosabb feladatunk, mint az, hogy ezt a védelmet minél biztosabbá, minél hatalmasabbá tegyük. Ne ültessük fel magunkat; meg tudnánk mi élni a magunk emberségéből, de okvetlen szükséges volna hozzá az, hogy helyes nemzetiségi politikát folytassunk, helytelen eljárással ne akadályoznánk meg azt, hogy a nemzetiségi viszonyoknak jó oldala érvényesülhessen. Gondoljunk a jövőre, gondoljunk arra, hogy ez a mostani helyzet, mely szerint egy hatezer négyszög mérföldön húszmillió lelket számláló nemzet ennek a konglomerát monarchiának tartománya s néptörzse gyanánt szerepel, örökké nem tarthat. Azzal áztatják talán némelyek magukat, hogy ezt a helyzetet, ezt az időt az összes idegen (?) fajok megmagyarosítására használhatjuk fel, s mégiscsak ez volna az, amivel legbiztosabban vethetnénk meg jövőnknek alapját. Végzetes tévedés. Először is azért, mert azok az idegen fajok nem valami kiháló nemzeteknek foszlányai, hanem teljesen kifejlődött, öntudattal bíró tartozékai oly nemzeteknek, melyek független államokat alkotnak, amiért is az általános magyarosítás egy hiú ábránd, melyet hiába kergetünk. Másodszor azért, mert a fölöttünk uralkodó hatalom nem bánja ugyan, sőt szereti, ha magunkat a nemzetiségek előtt minél gyűlöletesebbé tesszük, de gondja van rá, hogy a fák az égig ne nőjenek, a Gleichberechtigung és „néptörzs” rendszere sértetlen maradjon. Íme itt van a Berzeviczy miniszter úr tervezete, meg vannak-e vele elégedve az igazi sovíniszták?

3

1904 jún. 12

*Nemzetiség és kultúrpolitika*¹

Sokkal nagyobb terjedelmű a nemzetiségi kérdés, semhogy egypár hírlapi cikkben kimeríteni lehetne, de miután fel lett bolygatva a népiskolai ankéton, rá akarok mutatni legalább néhány rövid glosszával, hogy lehet ám, és pedig magyar szempontból másképpen is gondolkodni nemzetiségi ügyekről, mint ahogy nyilatkozott felőlük az ankéton az úgynevezett magyar sovinizmus. Hátha nemcsak sziklára, de termőtalajra is perdül néhány szem abból a magból, melynek szórásával oly régóta foglalkozom!

Közéletünknek legsajnosabb jelenségéhez tartozik, hogy a nemzetiségi kérdés nem tárgyalatik azzal a komolysággal, melyet megérdemel; mihelyt erről van szó, az embereknek fejükbe száll a vér, azt hiszik, hogy itt egyenesen ki van zárva a higgadtságra való kötelezettség, ellenben a szenvedélyességnek fékét megereszteni hazafias virtusszámba megy. S mit értünk el a kérdésnek ily hangulatban, ily módon való kezelése által körülbelül három évtizeden át? Bevalljuk magunk, hogy a magyarosítás a nemzetiségi nagy tömbök közt nem haladt előre egyetlen lépéssel sem. Ehelyett megteremtettük bizonyos tekintetben azt, amit mint a nemzetiségi követeléseknek legveszedelmesebbikét kezdettől fogva határozottan visszautasítottunk.

Útját állottuk mindennemű territóriális velleitásoknak, de ehelyett önmagunk daraboltuk fel az országot társadalmilag. Minden nemzetiség külön életet él ebben az országban, egymásról nem tud semmit, egymásnak sorsa és dolgai iránt nem is érdeklődik. A hírlapok a nemzetiségek körében előforduló dolgokról sem közölnek semmit, a nemzetiségi lapokban nyilatkozó véleményekre nem reflektálnak, nagy ritkán fordul elő, hogy felkapnak valami mendemondát, hogy jelentéktelen dolgokat nagyra felfújva, a sovinizmusnak táplálékot nyújtsanak. A nemzetiségek nem is kérnek a közéletben való részvételből, a románok a passzivitást fenntartják, a szerbek és tótok megkísérelték, hogy az országgyűlésen megillető helyüket elfoglalják, alig nyitották meg ajkaikat, a normális állapot visszaállítására tett kísérletükre az lett a válasz, hogy ki vele! Legyen meggyőződve az én tisztelt barátom, egy lelkes függetlenségi képviselő, kinek különös passziója ez a „ki vele” kiáltás, hogy mindannyiszor egy szöveget üt Magyarország függetlenségének koporsójába.

Ha ekként fokozzuk a hazafias buzgalmat, akkor majd abban sem lesz igazunk, amivel dicsekedni szeretünk, hogy tudniillik tőlünk, nem úgy, mint másoktól, a nemzetiségek se brutalitást, se erőszakot nem tapasztalnak. De odáig már elmentünk, hogy a brutalitást és erőszakot dicsőítsük. Emlékezzünk csak vissza a Posenben történt dolgokra. Bülow miniszter cinikus nyilatkozataira; és akadt egy hírneves publicista képviselő, és pedig ismét függetlenségi párti képviselő, aki megfélemedkezve még arról is, hogy régi, hű barátainkról, a lengyelekről van szó, követendő példaként magasztalta a szűkkeblű német erőszakoskodást. Nyugodt lehet a tisztelt publicista képviselő, ha nem is a hatalomban, de intencióink logikája tekintetében nem járunk már messze a poroszok mögött, s azok a talán fél rendszabályoknak tekintett intézkedések, melyek Berzeviczy miniszter úrnak aránylag mérsékelt javaslatában foglaltatnak, nagyon elégségesek és alkalmasak arra, hogy a nemzetiségekkel szemben a magyarság hatalmi állása érvényesíttessék. Csak egyet akarok felhozni a sok közül. Nem is beszélek arról a szélsőségről, mellyel egy kiválóan értelmes emberünk, ismert apátkanonok az ankéton előállott, hogy tudniillik a magyar tannyelvet kell behozni az egész vonalon, legfeljebb az első osztályokban engedvén az anyanyelvnek némi alkalmazását, hanem maga a miniszteri tervzet is megteszi azt, hogy kétnyelvűvé akarja tenni a népoktatást az isten háta mögött nyomorgó utolsó oláh vagy tót helység iskolájában is. Az apátkanonok úr kegyes óhajtásának teljesítése annyi volna, mint a nemzetiségi köznépnak a közoktatástól való egyszerű megfosz-

¹ A közlemény lelőhelye: *Egyetértés*, 1904. jún. 14; 162. sz.

tása, a miniszteri tervezet is annyi, mint a népoktatás eredményének fél adagra való leszállítása. Az 1868. évi még betűjében élő nemzetiségi törvény azt rendeli, hogy az állam gondoskodjék nemcsak alsó, hanem felsőbb fokú nemzetiségi tannyelvű iskolák felállításáról is, most pedig meg fogná akadályozni azt is, hogy a népoktatást saját szegénységükből némi sikerrel folytathassák, s rettenetesen hátramaradt műveltségi állapotukból apródonként kiemelkedhessenek. Lehet-e ennél legitimebb kívánság az ő szempontjukból? De általános törvényhozási szempontból is micsoda bölcsesség: akadályokat gördíteni a művelődés elébe, visszataszítani a haza lakosságának nagy tömegeit abba az állapotba, melyben azután a felbujtatott félvad tömegeknek buta fanatizmusa rablással és gyilkolással politizál.

Szerencsétlenség, hogy nálunk a nemzetiségi kérdést megfelelő komoly és lelkiismeretes kezelés helyett hiú, hazafisági tüntetés tárgyául kapták fel. Az émyelgésig megy már úton-útfélen ez a hazafias mellverés. Minden öndicséret ízléstelen rossz bűzű dolog, hallotta-e valaki Kossuth Lajostól vagy Deák Ferentől, hogy jó hazafiságával dicsekedett? Aki teszi, az mindig gyanús, hogy maga érzi hazafiságának fogyatékos voltát. A nemzetiségi kérdésben való túlságoskodást pedig úgy tekintik, mint általános büntakarót, mint oly kegyesert, mely minden elkövetett bünt expiál, és üdvösséget biztosít. Tisza Kálmán azzal akarta reparálni a fúziót, hogy folytonosan hajba ment Polittal és a többi nemzetiségi képviselőkkel; az új párt vezére a maga ultrasovinizmusára alapította rehabilitációját, próbálta expiálni a híres képviselő-választásokat. De nemcsak személyes célokra akarják felhasználni ezt a témát. Most az ankéten a magas klérus kiváló tagjai, Fehér Ipoly, Komlossy Ferenc, Csernoch János extravurstot kértek népoktatási önkormányzat tekintetében a hazafias felekezeteknek, elsősorban természetesen a leghazafiasabb saját felekezetüknek, tehát azt akarnák, hogy jogélvezet dolgából kétféle mértékkel mérjen az állam az ország különböző nyelvű lakosainak, amit Láng Lajos volt miniszter, de egyedül csakis ő, igen helyesen visszautasított. Nohát azok a tisztelt egyházi férfiak, kik hazafiság címén követeltek ily abnormis dolgot, öntudatával bírnak annak, hogy a magyar magas klérusnak, melynél most senki sem hangoztatja jobban a magyarságot és hazafiságot, alkalmas és alkalmatlan időben, nagyon sok reperálni valója van, mert hiszen, úgy hozván magával a mindenek fölött álló hierarchikus érdek, II. Ferdinánd és I. Leopold korában a Caraffákkal együtt irtotta a magyar szabadságot s magát a magyart. Nem igazolható, de lélektan szerint némileg érthető, ha ezt a sovínisztikus magyarkodást azok viszik nevezetesen a sajtó terén a legnagyobb túlságba, akiknek magyarsága jórészt csak tegnapról való. Annál becsebb ez a hódítmány, a nemzet értelmiségi tőkéjének ez a hatalmas gyarapodása, de nekik is van reparálni vagy legalább kiegyenlíteni valójuk, mert hiszen a lipótvárosi city még most is nyakig stagnál a németségben. Hát mindez, mondom, érthető és magyarázható, de mi szükége van arra Komjáthy Bélának vagy Justh Gyulának, hogy üvölsön a farkasokkal?

4

1904 jún. 14

*Finale*¹

Kiváló munkatársunk az alábbiakban befejezi a népiskolai reformtervről szóló cikksorozatát. Bár figyelemre méltó véleményét mindenkor tiszteljük, ismételten meg kell jegyeznünk, hogy ebben a kérdésben vele nem mindenben érthetünk egyet. (Az „Egyetértés” szerk. jegyzete.)

*

Emlékezetünkbe vésődött gróf Andrássy Gyula mondása: hiszen, ha tizenhatszázmillió tiszta magyar volnánk, nem jó volna szomszédja lenni Magyarországnak. Amennyire hízeleg a gondolat a nemzeti hiúságnak, annyira kihasználják most is folyvást arra, hogy a függetlenségi küzdelemnek

¹ A közlemény lelőhelye: *Egyetértés*, 1904. jún. 14; 164. sz.

szárnyát szegje. Azzal a politikával, mely a lefolyt népoktatási ankéten is kifejezést nyert, a magyar nemzet örökös kiskorúságra, gyámság alá helyezkedésre kárhoztatja magát.

A magyar ember bátran elmondhatja minden vele egy fedél alatt élő és valamennyi körülötte telepedett népek fiának: vagyok olyan legény, mint te, vágok olyan rendet, mint te. Azonkívül kezdetben hódító, azontúl arisztokratikus állása folytán annyira megelőzte szellemi fejlődésben, kultúrában azokat az összes népeket, melyek a japánok módjára gözerővel való haladásra különben sem bizonyítottak eddig hajlamot, hogy itteni domináló helyzete, hegemoniája örök időkre látszik biztosítottnak. Hogy van tehát abszolút szükség arra, hogy azokat az idegen elemeket magunkba felszívjuk? Hiszen ha ez valami csuda által megtörténnék, azon vehetnénk észre magunkat, hogy valami mixtum kompozitumnak helyt adva, megszűntünk lenni magyarok.

Erőt kell gyűjtenünk, majd akkor procedálunk sikeresen függetlenségünk kivívására, ha megerősödünk. Hát igen, szerezzük be, és tartsuk szárazon a puskaport minden eshetőségre, így tesz mindenki, aki nemcsak a mai, hanem a holnapi napra is gondol. A monarchia vezetősége is jó barátságban van az oroszokkal, de azért egyre épített velünk a kettős vágányú stratégiai vasutakat, s épített a galíciai várakat fronttal Oroszország felé. De hát miképpen és mikorra vélik létrehozhatni azt a megerősödést? Azáltal, hogy a népiskolákkal és kisdedóvodákkal csinálunk még másik tízmillió magyart? Ez nagyon hosszas procedúra. A XVII. században minden húsz esztendőre esett egy nagy nemzeti mozgalom, igaz, hogy ezután százötven évig tartott az erőgyűjtés, de most nem oly világot élünk, s ez a nemzet nem az a vérvesztett, tervszerűleg gyengített s elaltatott nép többé, ami a tepszpedés hosszú korszakában volt. Most nem fog csinálni olyan hosszú pauzát, az a helyzet, amelyben vagyunk, abszurd, túrhetetlen, ha konokul akadályozzák, hogy létérdekünknek megfelelő helyzetbe juthassunk, ellenállhatatlanul ismételni fog a történelem, s nem fogja megkérdezni tőlünk előbb, készen vagyunk-e már az erőgyűjtéssel, teljes-e már a néptanítók és óvó nénik munkájának sikere. Az erőgyűjtésnek az volna a leghelyesebb módja, hogy szedjük össze, tömörítsük arra az erőt, mely nálunk most is megvan, de a szerencsétlen nemzetiségi politika által paralizálva, lekötve van, teremtsünk oly modus vivendit a nemzetiségekkel, hogy ne nézzék hidegen, egykedvűen a mi nemzeti erőfeszítésünket, ne eshessenek prédájául ellenséges bujtogatásnak, úgy, hogy majd ismét horvátokkal, románokkal, szerbekkel, szászokkal, tótokkal kellessék előbb végezni, mielőtt a derék munkához foghatnánk.

Az ilyen politikát inaugurálni, annak létrehozására az előharcos szerepét vállalni a függetlenségi pártnak volna feladata, és nem az, hogy sovinizmus jelszavainak hangoztatásában a közös ügyes pártokkal versenyezzen. Kimondhatatlanul visszás dolog ez, nekem mintha a hajamat húznák, midőn a függetlenségi pártot az irányba látom buzgolkodni. Hát hiszen a közös ügyes politikának alaptétele az, hogy mindenáron fenn kell tartani a jó viszonyt Ausztriával és az uralkodóházzal, mert szerencsétlen nemzetiségi viszonyaink folytán magunkkal jó tehetetlenek vagyunk, s egyedül a monarchia nagy hatalma adhat biztos oltalmat kül- és belső ellenség ellen egyaránt, közös ügyes pártokhoz való fogás azt a kompenzációt akarni nyújtani azokért a határtalan áldozatokért, melyekkel ama politika jár, hogy az ily oltalom égisze alatt biztosan eszközölhetjük az általános magyarosítást. Hiszi-e a függetlenségi párt, hogy az az oltalom a belső ellenség ellen oly kifogástalan, hogy rogyásig kell érette fokozni az áldozatot, nem olyan-e, mely csak addig tart, míg jól viseljük mi magunkat, nem tudja-e, hogy a hatalomnak változatlan kormányzati maximáihoz tartozik készletben tartani velünk szemben az elégedetlen néptörzseket? És nem látja be, hogy az, amit szemei előtt csillogtatnak, az általános magyarosítást, az nem egyéb, mint egy ábránd, melynek kergetésével az igazi erőgyűjtést, a legreálisabb nemzeti érdekeknek biztosítását mulasztja el?

*

De nem folytatom tovább ennek a nemde odíóza matériának fejtegetését, visszatérek oda, honnan június 2-i cikkemben kiindultam.

Az utolsó országbíró, Majláth György azt mondá a 60-as években egyik beszédében: Őseink ezt a hazát kardjaikkal szerezték, de eszökkel tartották meg. Ez a megtartó ész úgy látszik kizökkent

a rendes kerékvágásból. Pedig ez a nemzet nincs kicserélve, sőt a régi tespedő tunyaság helyett most élénk szellemet, fogékonyságot, s a kultúra mindennemű munkájára kiváló képességet és ügyességet tanúsít. Kizökkent nevezetesen a nemzetiségi kérdés kezelésére nézve is. Az, amit sovinizmusnak neveznek, nem a magyar néplélek spontán nyilvánulása, a magyar ember természeténél fogva igazságos, jogtisztelő, emberségtudó, a sokféle nyelv és sokféle vallás, a türelmesség iskolájába járt századokon keresztül, a sok fajjal és felekezettel meg tudta cselekedni azt, amit a Rákóczi-féle ország pecsétjének jelisége mond: concurrunt ut alant. Az uralkodó zűrzavarnak valódi forrását nem másban, mint abban a szerencsétlen közösügyi rendszerben találjuk fel; ennek a fikciói, hazugságai teremtetek oly labirintot, melyben a nemzetnek egészséges ösztöne, helyes gondolkozási módja nem tud eligazodni. A nemzeti élet irányítására hivatott tényezők nem tudják megtalálni és kellőleg betölteni az őket megillető szerepet. De igenis tudják – azt mondják talán; itt van az uralkodó közös ügyes párt, mely a húsosfazekak mellé telepedve talált magának hálás szerepet, s azt ki is tudja használni emberül. Hát igen, talált, de a közösügyi rendszernek az a monstruosus szülötte kellő irányítás helyett lidércként nehezedik a nemzet mellére. Nem ilyen szerepre vállalkozott a függetlenségi párt, de azt, amelyet választott, nem fogja betölteni mindaddig, míg a nemzetiségi kérdésben az uralkodó párttal egy hajóban evez. Akár békés úton, alkotmányos eszközökkel, akár az ultima rációhoz való elkerülhetetlen nyúlással kell kivívni Magyarország függetlenségét, ez sohasem fog sikerülni mindaddig, míg az országnak összes húszmilliónyi polgárát nem tudjuk a zászló alá sorakoztatni. Aki akarja a célt, annak akarni kell az eszközöket, s az eszközök itt egyáltalában nem oly veszélyesek, hogy azoknak árán a célra törekedni nem volna szabad. Helyes nemzetiségi politika kezdeményezése által válhatnék valóban aktuálissá a függetlenségért való küzdelem, enélkül minden körülmények közt magasztos, önfeláldozó meggyőződés által parancsolt kötelességszerű feladat, de csakis akadémiai diszkusszió marad.

27

Iratok az egykorú romániai magyar nemzetiségi kérdés tárgyában

A

1904 ápr. 6

Miniszterelnöki átirat gr. Goluchowski Agenor közös külügyminiszterhez, a bukaresti osztrák–magyar követ jelentésével kapcsolatban felmerült romániai nemzetiségi ügyek tárgyában, 1 melléklettel¹

ME 1905–XVII–127 (XVIII–337–852/1904)
(Gépelte fogalmazvány)

Titkos

Külügyminiszter úrnak

Nagyméltóságod f. é. február hó 22-én 181. sz. alatt szíves volt velem visszavárólag közölni Pallavicini örgróf, bukaresti követ úrnak f. é. február hó 12-én 5. B. sz. a. tett érdekes jelentését, mely tiszta és plasztikus képet ad arról, hogy minő szemmel nézik Romániában s más államok területén általában és főleg a Magyarországon élő románok helyzetét.

A követ úr tisztelettel visszazárt, igen tanulságos jelentésében a honi nemzetiségi viszonyok egy fontos mozzanatára is kitért, mi szükségessé teszi, hogy a kérdésnek ezt az oldalát röviden megvilágítsam. Nem azért teszem ezt, hogy a román részről lanceírozott állításokat cáfoljam, hanem azért,

¹ A közölt iratokat vö. a 16. sz. irat (Miniszterelnökségi iratok Petru Gradisteanunak a román szenátusban benyújtott két nemzetiségpolitikai tárgyú interpellációjáról) anyagával.

mert kiváló súlyt helyezek arra, hogy Nagyméltóságod, ki a nemzetiségi üzelmek leküzdésében a m. kir. kormányt oly lekötözö készséggel méltóztatik támogatni, éppen ezen dolgokban a helyzetet teljesen ismerhesse.

Pallavicini őgróf jelentése szerint ugyanis a románok arra hivatkoznak, hogy a moldvai csángó magyarok legnagyobbbrészt magukat oláhósítják, és sokkal kevesebb szívóssággal ragaszkodnak nemzetiségükhöz, mint a románok a magukéhoz. Ezen állításnak alapjául azon fájdalmas kétségtelen tény szolgál, hogy a magyarok elrománosításával nagyobb mérvben találkozunk, mint a megfordított jelenséggel, aminek oka azonban nem a románok nagyobb faji erejében, hanem egészen más körülményekben rejlik.

Először is a románok Magyarországon sokkal számosabbak, és nagy összefüggő tömegekben laknak, s így természetesen ellenálló képességük is már ennélfogva sokkal nagyobb, mint az elszórtan levő, aránylag kisszámú magyar csángóké Romániában.

De figyelembe veendő még egy más körülmény is, melyet minden rekriminacionális célzat nélkül, egyszerűen mint tényt bátor leszek megemlíteni.

Ez az: hogy az az egy időben követett politikai irányzat, mely a monarchiát a magyar faj szupremáciájának megtörése útján vélte konszolidálhatni, szükségképpen odavezetett, hogy célszerűnek látszott a román elemet megerősíteni. Ezen politikai irányzatnak csak logikus következménye volt, hogy a korábban egységes magyarországi gör. kel. egyház nemzetiségek szerint kettéválasztatott, és tág önkormányzati hatáskörrel önálló gör. kel. „román nemzeti” egyház állítatott fel, valamint önálló gör. kat. „román érseki tartomány” is létesítettett. Midőn a múlt század harmadik negyedének politikai eseményei nyilvánvalóvá tették, hogy a jelzett irányzatnak továbbkövetése a monarchiát a végromlásba sodorta volna, és az 1867. évi mű a magyarság szupremáciáját jogilag is visszaállította, akkor az 1868. és 1869. évi törvényhozás befejezett tények előtt állván, kénytelen volt a gör. kel. és gör. kat. román nemzeti egyházak önállóságát utólag törvénybe iktatni. Hogy az ekként teljes kulturális autonómiával felruházott románság, mely ezenfelül még román liturgiával is bír, nem olvad be gyorsabban, hanem bizonyos fokig államot alkot az államban, az csak természetes. A Thun–Schmerling-féle irányzat pozitív célját, ti. a centralisztikus monarchia felépítését nem érte, és nem is érthette el, mert az etnográfiai képtelenség, hanem igenis elérte negatív és destruktív célját, ti. Magyarország egységének bizonyos fokú dekomponálását. Azon esetben – amitől az Isten óvjon –, ha a monarchia súlyos külpolitikai helyzetbe kerülne, úgy az egyházi mezben nemzetileg szervezkedett, s így a magyar állam egészével lazább összefüggésben álló románság mintegy önmagától válnék el, és érett gyümölcsként hullanék bele Románia ölébe. És itt rejlik a természetes magyarázata a követ úr jelentésében kiemelt azon ténynek, hogy bár a beszarábiai románságnak sokkalta rosszabb a nemzeti helyzete, mint a magyarországinak, a romániai közvélemény az előbbivel mégsem foglalkozik, hanem mindig a magyarországi oláhok nemzetiségi helyzetén nyargal.

Míg ekként egyfelől a magyarországi románok tágkörű kulturális, sőt nemzeti autonómiával bírnak, addig másfelől a romániai magyarság a legteljesebb mértékben el volt hanyagolva mindaddig, míg Nagyméltóságod és Pallavicini őgróf sorsát eléggé nem méltányolható eréllyel fel méltóztatott karolni. A csángó magyaroknak azonban még ma sincsenek magyar papjaik és tanítóik, hanem idegen ajkú, főleg olasz szerzetesek úgynevezett „lelki gondozásának” vannak alávetve. Valójában csak szatíra számba mehet, ha a római Curia a hazai püspöki székek betöltésénél a regula de idiomate elvét hangoztatja, ugyanakkor, midőn a moldvai csángóknál ezen elvet kirívó következetlenséggel mellőzi. Magyar pap és iskola nélkül, kiszolgáltatva egy inferior nép féktelen sovinizmusának, áll ott a moldvai magyarság, s ha tagadhatatlan beolvadását e szögletből tekintjük, úgy valójában nem mondhatjuk, hogy önmagát olvasztja bele a románságba.

A román nemzetiségi üzelmeket egyébként már a külföld művelt köreiben is kezdik határozottan elítélni. Így Liszt, berlini professzor 1902-ben megjelent *Völkerrechtjében* (56. oldal) a román irredentát valósággal paradigmájaként állítja oda a nemzetközi jogsértésnek. És a nevezett auktor szerint nemcsak akkor jár el helytelenül Románia, ha kormánya a jelzett törekvéseket támogatná, hanem akkor is, ha az irredentisztikus törekvéseket el nem nyomja. „Der Staat, von dessen Gebiet die Ge-

faehrdung des fremden Staatswesens ausgeht, handelt völkerrechtswidrig, nicht nur wenn er die Bewegung offen oder heimlich unterstützt, sondern auch dann, wenn er sie nicht hindert oder nicht verfolgt.”²

A fentebbieket azért voltam bátor csupán mintegy elme-futtatásként megjegyezni, hogy N[agy] mélt[óság]god szíves közvetítése útján Pallavicini őrgrofot reávezessem, a szóba hozott kérdést e szempontból is megítélhetni.

Budapest, 1904. évi április hó 6-án

[Fogalmazta: Klebelsberg

[Kiadta:] 29/IV. Tisza

Mellékletek:

1

1904 febr. 12

Őrgrof Pallavicini János bukaresti osztrák–magyar követ jelentése gr. Goluchowski Agenor közös külügyminiszternek a romániai nemzetiségi ügyekről

[Az eredeti német nyelvű fogalmazvány fordítása]
ME 1905–XVII–127 (XVIII–337–852/1904)

ad 852/M.E. I.

No. 5. B. SZIGORÚAN BIZALMAS!

Bukarest, 1904. február 12-én.

Nagyméltóságú Gróf!

Van szerencsém Nagyméltóságodnak mellékelten tiszteletteljesen visszaszámaztatni a m. kir. miniszterelnök úrnak nekem m. hó 16-án 45. sz. a. kelt magas rendelettel betekintésre eljuttatott jegyzékét. Ebből a jegyzékből köszönettel vettem tudomásul, hogy Tisza gróf elismeréssel adózott a Gradisteanu-interpelláció ügyében tanúsított magatartásomnak, és azzal tökéletesen egyetértett A miniszterelnök úr jegyzékében kifejtett érveket – amint azt egyébként m. é, december 19-én kelt 64/C sz. tiszteletteljes jelentésemben megjegyezni szerencsém volt, ismételtelen felhasználtam mértékadó román személyiségekkel folytatott beszélgetésekben. Igen gyakran utalok arra, hogy az egyetlen helyes párhuzam, amelyet vonni lehet, az a moldvai csángó magyarok és a magyarországi románok között lévő, és hogy itt az összehasonlítás mindenestre Románia ellen szól. El kell ugyan ismerni, hogy a csángó magyarok kevésbé szívósan ragaszkodnak nemzetiségükhöz, mint a románok, úgyhogy román részről nem egészen igaztalanul hivatkozhatnak arra, hogy a csángó magyarok nagyrészt maguk mondanak le nemzetiségükről. Akárhogyan is áll a dolog, annyi bizonyos, hogy Románia nagy következetességgel igyekszik azt a csekély nem román elemet, mely ebben az országban található, elrománosítani és hogy ez irányban lényegesen kevesebb liberalizmust tanúsít, mint azt Magyarországon teszik. Ezt azonban itt is jól tudják, és különben is egyáltalában nem őszinte és teljesen egoista az az érdeklődés, amelyet a hegyeken túl élő testvérek iránt tanúsítanak. Ez már abból is kiviláglik, hogy igen ritkán van szó a besszarábiai testvérekről, akiknek sorsa pedig sokkal sajnálatra méltóbb, mint a románoké Magyarországon. Ily körülmények között egészen világos, hogy sohasem fogjuk elérni az úgynevezett „erdélyi kérdés” teljes levételét a napirendről és azt, hogy a román sajtó ne foglalkozzék többé vele. Belpolitikai okokból ennek az országnak minden pártja túlságosan érde-

² Magyarul: Az állam, amelynek területéről az idegen állam veszélyeztetése kiindul, nemcsak akkor vét a nemzetközi jog ellen, ha a mozgalmat nyíltan vagy titokban támogatja, hanem akkor is, ha azt nem akadályozza meg vagy nem üldözi.

kelt abban, hogy ezt a kérdést bizonyos fokig melegen tartsa. Az egyetlen, amit véleményem szerint teljes mértékben és a legnagyobb határozottsággal követelnünk kell az, hogy a kormány nyilatkozataiban és magatartásában tökéletesen korrekt álláspontot foglaljon el, és e tekintetben Sturdza úrnak és Bratianu úrnak nemrégiben a kamarában tett kijelentései feltétlenül kielégítőek. E nyilatkozatokat válasznak tekinthetjük a Gradisteanu-interpellációra, s következésképp a Sturdza úrnál és Bratianu úrnál tett vonatkozó lépéseim eredményének is. Ami viszont a sajtót illeti, még ha félhivatalos orgánomokról van is szó, azt hiszem, a legjobb a lehető legkevésbé tekintetbe venni. A román lapokat még itt, hazájukban sem veszik komolyan, az ország egyetlen mérvadó politikusa sem törődik azzal, mit ír a *Voința Națională* vagy az *Epoca*, stb. A francia nyelven megjelenő *Indépendance Roumaine* és *Roumaine* az egyetlen újságok, amelyeknek némi jelentőségük van, és éppen ez a két lap most az úgynevezett nemzeti kérdés tekintetében, amennyiben az Magyarországra vonatkozik, sokkal mérsékeltebb, mint amilyen hosszú ideig volt.

Amint azt m. hó 8-án kelt, 1 /B sz. tiszteletteljes jelentésemben említettem, bizonyára egyáltalában nem fog sor kerülni a Gradisteanu-interpelláció megválaszolására, miután Gradisteanu úr mindaddig elmulasztotta annak megindokolását. Bratianu úr, akivel tegnap erről beszéltem, azt mondta, úgy hiszi, Gradisteanu úr teljesen el fog állni interpellációjától. Ilyen körülmények között egyelőre nem tehetek eleget a m. kir. miniszterelnök úr kívánságának, hogy Sturdza úr válaszát elküldjem. Ha azonban később mégis sor kerülné az interpelláció megválaszolására, úgy nem fogom elmulasztani, hogy e válasz szövegét Nagyméltóságod elé terjesszem.

Fogadja stb....

Pallavicini s. k.

2

1904 febr. 7¹

Poliány Zoltán bukaresti magyar hírlapíró jelentése Tisza István miniszterelnök számára a romániai magyarság helyzetéről

MB 1904–XVIII–636

(Részlet.)

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

Kegyelmes Uram!

Ama megtisztelő megbízatás alapján, melynek értelmében én Bukarestben telepedtem le, hogy Romániában élő véreink segélyére legyek, s részükre egy magyar nyelvű újságot adjak ki, és szerkesszek időnkénti jelentéstétel kötelezettsége mellett; van szerencsém első jelentésemet Nagyméltóságod rendelkezésére bocsátani, megjegyezve és hangsúlyozva, hogy jelen előterjesztésem ögróf Pallavicini János követ urunk beleegyezésével és jóváhagyásával is találkozott.

Négy hónapi ittlétem alatt első és legfontosabb kötelességemnek ismertem, hogy a viszonyokkal megismerkedjem, tiszta és világos képet nyerjek a magyarok helyzetéről, társadalmi életükről. Evégből egyelőre az objektív megfigyelés álláspontjára helyezkedtem s a minden oldalról való információkból alkottam meg magamnak az igazságot.

Hogy tapasztalataimnak és észleleteimnek lehetőleg világos képét adjam, előterjeszteni valómat csoportosítani óhajtom.

¹ A jelentés iktatásának időpontja. A jelentéshez, melynek bevezető részét közöljük, Klebelsberg az irat borítólapján a következő megjegyzést fűzi: „A kimerítő jelentés a romániai akció emlékiratába beledolgoztatván, s az akció munkaprogramjának végrehajtásánál tekintetbe vétetvén, ad acta teendő. Budapest, 1904. április hó 14-én, Klebelsberg”.

Ismertetni fogom elsősorban a magyarság helyzetét általánosságban, rámutatva a múlt hibáira, azután egyházi és vallási tekintetben, majd rátérek a társulatok működésére, a vezetők ismertetésére, s mindezekből levonva a konzekvenciát, rá fogok mutatni a teendőkre, s elő fogom terjeszteni eszméimet, végül egészen röviden jelezni kívánom az itt-tartózkodásom alatt történt eseményeket.

I. A magyarok helyzete általánosságban

Itt mindenekelőtt meg kell jegyezni, hogy a bukaresti magyarok helyzetéről írt könyvek részben nem felelnek meg a valóságnak, részben tévesek.

Ennek oka abban rejlik, mert az illetők, akik ily tanulmányokat írtak, nem szereztek be általános információt, hanem az adatokat tisztán a vezető papok[tól], tanítóktól szereztek be, akik aztán, hogy az ő hanyagságukat fedezzék, rossz információval szolgáltak. A népnek érzéseit, gondolatait, nézeteit, bajait és keserveit nem vették figyelembe. Így tapasztalom én is nap-nap után, hogy a romániai magyarok helyzetéről tiszta képet a könyvekben még nem adtak.

Midőn tehát én igyekszem tiszta és világos képet adni idegenbe távozott véreink helyzetéről, tesszem ezt tisztán az ügy érdekében, nem vezet, amint hogy nem is vezethet jelentésem megtételére semmi mellékes tekintet; az igazságot keresem, s ha ennek az igazságnak kimondása talán kellemetlen vagy fájó érzést is támaszt, leküzdöm, mert hiszen az igazság gyakran nem szokott szép köntösben megjelenni.

A szívem, a lelkem érzéseit is elő kell vennem, hogy tisztán lássam a dolgokat, hogy szeretettel vegyem körül az én tárgyamat. Azt akarom, hogy ez a jelentés ne legyen csupán a bürokratikus formák hideg, érzés nélküli megnyilatkozása, hanem, hogy éljen is ez a jelentés; legyen benne szív, legyen benne lélek, amelynek fénye, világossága ébresszen rokonszenvet, szeretetet e tárgy iránt, keltse fel a segítség érzéseit. De viszont igyekezni fogok arra, hogy a díszlet miatt maga a tárgy háttérbe ne szoríttassék.

Meg kell még jegyezni, hogy egyelőre csak a bukaresti magyarság helyzetéről adhatok képet; ami Románia egyéb városaiban élő honfitársaink helyzetét illeti, erre nézve csak akkor fogok kimerítő jelentést adhatni, ha helyszíni tapasztalatokat tehetek.

Az első és legfontosabb teendő egyébként a bukaresti magyarság helyzetének szanalása, s azt hiszem, nem tévedek, ha azt mondom, hogy a bukaresti magyarok helyzetét irányadónak lehet venni a többi városokban élő magyarokra nézve is.

Ami tehát a bukaresti magyarság helyzetét illeti, ez a kép sivár, szomorú látványt nyújt, úgyannyira, hogy az első pillanatban a benyomás: vigasztalan helyzet.

Eldurvult erkölcsök, rossz, megrögzött szokások, gyűlölködés, irigység jellemzik a bukaresti magyarságot általánosságban. Nincs barátja senkinek, csak ellensége, mindenki meg van hurcolva becsületében, vagonában.

Alig-alig van egy-egy kis oázis a nagy pusztaságban, ahol a szemlélődő néhány pillanatra megpihenhet. Nem más: a magyar itt a magyarnak legnagyobb ellensége.

Az egyesületi élet mai szervezetében nem tisztítólag, de még rontóbb hatással van a kedélyekre. Az egyesületekből erednek a rágalmaszások, meghurcoltatások sokszor okkal, sokszor ok nélkül. Valóban a jelen viszonyok közt a magyar egyesületek nem a közcélt szolgálják, hanem a közzellem megromlását segítik elő,

Itt Bukaresten hozzávetőleges számítással lehet 30 ezer magyar, ezek között 3–4000 családos, önálló iparos. De ennek a sok embernek csak egy kis százaléka az, mely úgynevezett társadalmi életet él. Valamikor régen, az első kivándorlók jól megfértek egymással, s békében éltek, de hovatovább fejlődött ki közöttük a magyar fajnak minden rossz tulajdonsága a jó tulajdonságok nélkül. Azt lehet konstatálni, hogy az egyesületek szaporodásával rosszabbodtak a nép erkölcsi viszonyai; mert hiszen az egyesületeket nem a közszükség, a közérdek hozta létre, hanem az egyéni hiúság, kapzsiság vagy felekezetiesség. [!]

A névtelen levelekben való gyanúsítás, a családi élet szentségének közpredára való bocsátása, rágalmaszások és igaz vádak napirenden vannak, aminek legtöbbször a bűnpártolás az oka. Úgy hallom,

hogy körülbelül két év alatt 500 névtelen becsmérő, rágalmazó levél került forgalomba a magyar kolóniában, mely aztán sok esetben a román törvényszék előtt nyert folytatást és befejezést. Arról természetesen nem is beszélek, hogy hány magyar tagadja meg magyar voltát, amint román területre lép, hány változtatja meg nevét, sokan nem is beszélnek magyarul, teljesen elfeledik, úgyszólván a gyermek a legtöbb esetben már csak románul beszél. Erre példa a magyar iskola, ahol az I. osztályban alig tud néhány valóban magyarul beszélni.

Ezek a tünetek természetes következményei a kivándorlásnak. Ahol a kenyér: ott a haza; ez a felfogása majdnem valamennyinek. De ha tekintetbe vesszük, hogy az ide kivándorlott magyarok semmi esetre sem alkotják a magyar faj becses anyagát erkölcsi tekintetben, az úgynevezett krémjét, akikben tehát nincs meg sem az erkölcsnek, sem az egyéni becsületnek az a kritériuma, amely szükséges ahhoz, hogy a jó útról le ne térjünk, hanem igen sok közülök katonaszökevény, amint ezt tudjuk a statisztikai adatokból, vagy akik otthon rossz fát tettek a tűzre, s ide kiszöktek. A másik rész, az úgynevezett tisztességes elem akkor jött ki, midőn Magyarország Romániával vámháborúba keveredett, amidőn tehát a székely iparosok, akiknek piaca Románia volt, kénytelenek voltak Romániában letelepedni, s azóta itt élnek. Igen sokan közülök vagyont is szereztek, de sajnos, vajmi kevés azoknak száma, akik visszamentek a hazába.

Ma már nem jön be többé iparos, mert a jó napok itt is megszűntek, az ipart a románok is elsajátították, s most már szorítják az idegen iparosokat. Nálam pl. több önálló iparos járt, akik szeretnének visszamenni családjukkal együtt. Akik most jönnek, azok többnyire munkások, cselédek, mert a magyar cselédet nagyon szeretik itt; az is igaz azonban, hogy sokszor nem kapják meg a bérüket. Százával csatangolnak a piacokon, vásároknál, s szegődnek el, habár az utóbbi időben a román rendőrség nagyon szigorúan veszi őket, s akinek nincs rendben az útlevele, azokat küldik a határra. Ily módon igen sokat visszaküldenek, mert a cselédeknek bizony nemigen van útlevelük, többnyire úgy szöknek át a határon, s jönnek munkát keresni. A cseléd igyekszik haza, ha egy kis pénzt szerzett magának, de az iparosok, akik itt letelepedtek, azoknak a visszamenetele már nehézségekbe ütközik. Akik ma a magyar társadalmi életben itt szerepet játszanak, többnyire 20–30 év óta itt vannak Romániában, többen itt születtek, magyarul beszélnek, de már elvesztették honpolgárságukat, anélkül természetesen, hogy azért román honpolgárokká váltak volna.

Rövid vonásokban ez a helyzete a bukaresti magyaroknak: elvadulva, törvényes rend nélkül élnek, ösztöneiktől vezetve s inkább a rosszra, mint a jóra való hajlandósággal.

Annak agyában, aki ismeri a magyar iparos osztályt, önkéntelenül is felmerül az a kérdés, vajon mi okozta ezt, ki tanította ez embereket a rosszat művelni s nem a jót? Miért a lelkeknek ez az elvadulása?

Nem kell hozzá oknyomozó történetnek tudása, csak egy kis búvárkodás, megfigyelés, hogy az okokra is rámutathassunk.

Mindenekelőtt tudni kell, hogy amint valaki eltávozott szülőföldjéről, s letelepedett itt, többé nem érezte a magyar állam gondozó kezét. Nem is tudott róla. Néhány értelmesebb emberrel beszélgettem, akik nekem nyíltan megmondták, hogy nem csoda az, ha az állapotok ennyire elfajultak, mikor az emberek nem éreznek semmi gondozást többé, ha elhagyták az ország határát; kivert kutyák ők – mint mondják – az idegenben, nem érezték a magyar állam melengetését, nem tudták, vajon mi közük is van még nekik az anyaföldhöz, hol nem találtak kenyeret; nem volt senki, aki felvilágosítsa őket, mi a teendő, mit kell tenniük, hogy el ne veszítsék honpolgárságukat, vagy hogy egyáltalában elveszítették, s hogy elvesztették, mekkora nagy veszteség ez reájuk nézve. Amint idejöttek, megszűnt minden kötelék a nemzet és fiai közt. Csoda-e aztán, ha a nép látva, hogy vele nem törődnek, őt nem támogatják, őt nem gyámolítják, s nem érezték maguk mögött egy erős kezet, amely vigyázzon reájuk: megingott bennük a hazaszeretet? Senki fiának érezte magát, és miután nem volt semmi reményhorgonya, nem volt lelkesítő eszköze: először közönyös lett, aztán saját fájának ellenesége, megtagadta magát, s az én honfitársam, aki talán még a magyarok bejövetele előtti időre le tudná vinni származását, ma megváltoztatva nevét: nekem román nyelven ír levelet.

Telt az idő, s egyszer csak azon vette magát észre, hogy ő már többé nem magyar állampolgár, mert erre való jogosultságát elvesztette, katonasorban való fiát nem veszik Magyarországon katonának, s így kénytelen a román hadseregbe adni. Hiszen ma is, ha az ember elnézi a román katonaságot, fájó szívvel látja azokat a tipikus magyar arcokat egy idegen hadsereg egyenruhájában. Ha bemegy a konzulátusra nagy unszolás után, ott rövidesen kiutasítják, meg sem hallgatják, senki semminemű felvilágosítást vagy útbaigazítást nem ad nekik.

Szerény véleményem szerint ennek oka abban rejlik, hogy a konzulátuson igen sok a munka, az emberek százával állnak ott mindennap, hogy ügyeiket elintézzék, s a konzulátusi tisztviselő kevés, s akik vannak, mind magyarországi románok és szászok. A másik ok az államhatalom támogatásának a hiánya. Tovább menve megfigyeléseimben, mindenekelőtt kerestem azokat a férfiakat: papokat és tanítókat, akik hivatva voltak volna ezt a népet vezetni, nekik tanácsot adni. E téren is szomorú tapasztalatokat kellett szereznem, s kénytelen vagyok megjegyezni, hogy igazi, hivatott vezetői ennek a szegény, iskolázatlan népnek nem voltak. Azok a vezetők egyrészt maguk is tudatlanok, műveletlenek voltak, s másrészt se életükkel, se jellembeli tulajdonságaikkal nem tudták maguknak megszerezni azt a tekintélyt, amire szükségük van a vezetőknek; akiknek semmiféle hatalom nincs a kezükben, csupán a tudásuk, becsületük és tiszta múltjuk lehet az a világító fáklya, amely irányíthatja a népek nagy tömegét. E nélkül csak bábbá lesz a vezető, lealjasodik ahhoz a néphez, amelyet vezetnie, felemelnie kellene, míg egyszer csak arra ébred, hogy neki innen pusztulni kell. Ez a hiba még a mai napig is fennáll, s nem csoda, ha a nép is mind lejjebb-lejjebb süllyed. Nem szabad felednünk, hogy ez a nép teljesen tudatlan, iskolázatlan, könyvet, lapot ennél fogva nem olvasó, s így, mint minden tudatlan ember, gyűlöli az urat, s azt hiszi, hogy az fölötté uralkodni akar az ő tekintélyének rovására.

Nem lévén senki, aki erkölcsi érzékben felülemelkedett volna, előttük csak a pénz imponált, s akinek pénze volt, azt tisztelték.

Hosszadalmas volna felsorolni mindazokat a ferde nézeteket, hamis jelszavakat, amiket ez a nép a hivatott vezetők hiánya és az iskolázatlanság miatt magába szítt, s amelyből most már vajmi nehéz eltántorítani.

Ha áll az, hogy a nagy államférfiak egyéniségüket rányomják arra a korra, amelyben születtek, s melynek alakulására hatottak; akkor áll az is, hogy a vezetők rányomják jellemüket arra a népre vagy társadalmi osztályra vagy testületre, amelynek élén állanak. Így történt a bukaresti magyarokkal is. Hamis próféták voltak a vezetőik, hamis jelszavakkal, s ha egyik-másik nem is volt rosszindulatú – tudatlan, tapasztalatlan volt, nem tudta a mértéket, ahol meg kell állania. A nép tehát nem vezetett, hanem a nép vezette az ő vad ösztönei szerint hivatásos vezetőit.

Ezt a jellemzést lehet tapasztalni a bukaresti magyarság történetének egész vonalán.

A vezetők többnyire ambícióval jönnek, de nem bírják azokat az erkölcsi tulajdonokat, amelyek az embert vezetik, lépéseit irányítják; egy ideig munkálkodnak, de aztán fellépésükkel, tevékenységükkel kezdik magukat meggyűlöltetni a nép egyes rétegeinél, akkor, hogy uralmukat, hogy szerepüket s állásukat megtartsák – önmagukban megállani gyengék lévén jellembeli tulajdonok nélkül –, a népnek más rétegeire támaszkodnak. Bukásuk oka nemritkán az volt, hogy nem tiszta kezűek, a vezetést nem szellemileg értelmezték, hanem hogy a nép pénzével gazdálkodjanak, s ez volt vesztük. Ilyen törekvésekkel megosztották a vezetők a magyarságot, felekezeti gyűlöletet szítottak, pártokat alakítottak, amelyek ádáz dühvel küzdöttek egymás ellen, egymást rágalmazták, gyanúsították, piszkos röpiratokat írtak egymás ellen, később vallási villongások is kezdtek előtérbe lépni; a katolikus pap is, a református pap is lapot alapított, de nem azért, hogy a közérdeket szolgálják, hanem hogy egymást piszkolják, épülésére a híveknek, akik nap-nap után kénytelenek voltak látni, hogy egyházi vezetők – tulajdonképpen az egyetlen vezetők – mint tiporják meg a legszentebbet: a papi ornátust. Közben az egyesületek pénzei tűntek el, a közpénzzel nem számoltak be stb.

Hogy azután az emberek mégis híveket szerezzenek maguknak, kezdtek barátkozni a néppel, eljártak házaikhoz, s ott borozás közben olyan titkokat is elárultak, amiket nem szabadna tudni másnak, csak az intéző köröknek, sőt, hogy a bizalmukat kinyerjék, valótlan dolgokat is elmondtak,

ezek természetesen készpénznek vették, elmondták társaiknak, s mikből aztán sok gyűlölködés támadt, és izgatás a felsőbb fórum ellen. Csak egyet-kettőt említsek. Pl. azt mindenki tudta, hogy Bálinth lelkész szubvenciót kap lapjára a kormánytól, amennyiben ezt ő dicsekvésképp – hogy összeköttetéseit kiemelje – mindenféle elmondotta, hasonlóképen azt híresztelte, hogy a kat. magyar iskolát ő teremtette meg a magyar kormány pénzén, továbbá, hogy az itteni érsekség kezelése alatt van Haynald Lajos bold. érseknek 200 ezer koronás alapítványa a magyarok részére, de azt a pénzt az érsekség a konzulátussal egyetemben elkezelte stb.

Ilyen vélt titkok birtokába jutván a nép, természetesen izgatni kezdtek, követelődni kezdtek, s egyes tudatlan vezető emberek izgatásai következtében titkos gyűlölet támadt minden ellen, ami az ő gondolatviláguktól távol állott. A vezetők azt is beleszuggerták a népbe, különösen abból az alkalomból, hogy néhányan a kormány tagjainál voltak Budapesten, hogy követelni kell a kormánytól, ti. a miniszter urak barátságosságát e vezetők arra magyarázták, hogy követelni is lehet. A második ok tehát az ideküldött vezetők és itteni hangadó egyének hibájára vezethető vissza.

Az általános bajnak további okát én abban látom, hogy a nép féktelenül független. Márpedig a függetlenséggel csak az értelem bizonyos fokán álló nép tud céltudatosan élni. Eljövén hazájából, ahol minden lépése felett a törvény örködött, ahol születésétől haláláig statisztikai adat volt, ahol a bíró vagy a szolgabíró tudta még a gondolatát is, s egyszerre belekerül egy olyan világba, ahol mindez nincs. Nem kérdezi tőle senki, miért jött, honnan jött. Bejött a városba, és dolgozni kezdett. Nem törődött vele senki. Adót csak akkor fizetett, ha megcsípték, vagy valamely haragosa feljelentette, nem úgy, mint nálunk, ahol nyilvántartják; ha a rendőrséggel összeütközésbe nem került, elélhetett anélkül, hogy tudná, mi is a törvény, mi is a rendszabály. Bejött ide, újságja nem volt, könyve nem volt, ha tudott is írni-olvasni, elfeledte, mert nem volt, hol gyakorolja, s megtanult helyette románul. A román lapokból pedig Magyarországról semmi jót nem olvasott, látta, hogy itt a magyar nem örvend valami nagy tiszteletnek, őbenne is megérlelődött a tudat, hogy bizony itt nincs miért eldicsekedni a magyarságával – eltagadta.

Azután egyesek összeálltak, csináltak egyesületeket, köröket, ők maguk megcsinálták jólrosszul az alapszabályokat, s elkezdtek működni, pénzt szedni. Nem kellett sehol azt bejelenteni, nem volt, s nincs is semmi ellenőrzés ez egyesületek felett, mindenki csinálta azt, amit akart, s mindig az volt az elnök, akinek legjobb torka volt. Ez a függetlenség is hozzájárult az ő elvadulásukhoz. Nem volt törvényes rendszabály, nem volt ellenőrzés: szóval nem parancsolt nekik senki. Itt ők egyenkint és összesen urak voltak, felelőtlen urak, olyannyira, hogy pl. a ref. egyházközség gondnoka (elnöke) egy Kerekes nevű, azt mondják, itt legalábbis olyan úr, mint Magyarországon a miniszterelnök.

Ez az elbizakodottság, a függetlenség túltengése is hozzájárult az állapotok elvadulásához. Ha bejött ide a magyar iparos, letelepedett, feléje se nézett a konzulátusnak, mert csak annyit tudott, ha odamegy, fizetnie kell, s aztán nem látta sehol kidomborodni Magyarország államiségét. Ez a nagy függetlenség okozta azt is, hogy ha bajuk volt, nem mentek védelemért a követséghez vagy a konzulátushoz, mert e szerveket nem ismerték el fórumukul. Hogy ez így történt, az is a vezetők hibája, mert ők lapjaikban nemcsak hogy semmit sem tettek arra nézve, hogy a nép előtt követőségünket és konzulátusunkat népszerűvé tegyék, de sőt ők voltak azok, akik a nép előtt ellenszenvesé tettek, s román bíróságoknál kerestek orvoslást.

Ezek egy évszázad mulasztásai, hibái, amelyeken csak nagy kitartással, végtelen küzdelemmel lehet majd segíteni.

Ezekben voltam bátor rövid vonásokban vázolni a bukaresti magyarság helyzetét saját tapasztalataim alapján.

Poliány jelentése további részében (II. Vallás és iskola) egyházi és iskolai kérdésekkel foglalkozik.

B

1904 júl. 8

Miniszterelnökségi feljegyzés őrgróf Pallavicini János bukaresti osztrák–magyar követnek a Romániába vándorolt székelyek helyzetével és a magyarországi nemzetiségi politikával foglalkozó jelentése tárgyában, 1 melléklettel¹

ME 1905–XVII–127 (XVIII–337–3043/1904)
(Gévelt fogalmazvány)

A külügyminiszter megküldi a bukaresti követségnek jelentését a romániai és hazai székelység erkölcsi és művelődési színvonala, valamint a magyar nemzetiségi politika tárgyában.

Titkos

Külügyminiszter úrnak

Nagyméltóságod f. é. június hó 23-án 636. sz. a. rendelkezésemre méltóztatott bocsátani bukaresti követségünknek f. é. június hó 17-én 24. F. sz. a. tett jelentését egyfelől a romániai és hazai székelység művelődési és erkölcsi színvonala tárgyában, másfelől a magyar nemzetiségi politika ügyében. Annak megjegyzése mellett, hogy a nemzetiségi politikára vonatkozólag mondottakról egyidejű külön átiratban foglalkozom, e helyütt csupán az első tárgyra kívánok rátérni.

Mint Nagyméltóságod tudni méltóztatik, Németh lelkész is azon egyének sorába tartozik, kik [miután] a romániai akció megindulta előtt a romániai lelkészi és tanítói állások oly bizonytalanok voltak, és oly szűken voltak dotálva, hogy valamire való ember betöltésükre nem vállalkozott, természetesen, hogy Romániában csak a magyar lelkészi és tanítói kar alja keresett alkalmazást, vagyis olyan egzisztenciák, kiknek okuk volt Magyarországról távozni. Így katolikus részről Bálinth és Holló lelkészekkel, református részről pedig Némethel csak kellemetlen tapasztalatokat tehattünk: az akció során kiszemelt, és a kormány közvetítésével leküldött újabb erők ellenben valamennyien beváltak.

Ami pedig azt a következtetést illeti, melyet a követségi jelentés a romániai székelyek alacsonyabb művelődési és erkölcsi színvonaláról a hazai székelység értékére tesz; anélkül, hogy a jelentésben foglaltakkal polémiába bocsátkozzam, csupán annyit kívánok megjegyezni, hogy a hazai székelységnek csak legszegényebb és főleg azon része próbál Romániában szerencsét, melynek itthon sorsa különböző okokból nem a legjobban folyik, s ennek következtében, ha a viszonyokat ismerjük, azon sem csodálkozhatunk, hogy a romániai székelység nem elsőrendű népelem. Az is kétségtelen, hogy egy meglehetősen elhibázott politikai irányzat folytán, mely a nemzetiségeket mindenféle előnyökben részesítve, a magyarságról meglehetősen megfélemedezett, a Székelyföld sokáig elhanyagoltatott. Újabban azonban a székelyek helyzetének javítására, a külföldi akcióval párhuzamosan, nagyobb arányú gazdasági és kulturális munka indult meg, s remélhető, hogy mihelyt ezen itthoni akció kezdi hatását éreztetni, ez a romániai magyarság színvonalán is meg fog látszani.

Budapest, 1904. évi július hó 8-án

¹ Fogalmazta (júl. 8.) *Klebsberg*, felülvizsgálta (júl. 9.) *Tarkovich*, kiadta (júl. 10.) *Tisza*.

*Melléklet:***1904 jún. 17**

Őrgróf Pallavicini János bukaresti osztrák–magyar követ jelentése gr. Goluchowski Agenor közös külügyminiszternek a romániai magyar bevándoroltak helyzetéről és a magyarországi nemzetiségi politikáról

ME 1905–XVII–127 (XVIII–337–ad 3043/1904)

[Gépelte, német nyelvű fogalmazvány fordítása.]

Másolat, ad 3043/M.E. I.

Bukarest, 1904. június 17-én.

24. F. sz.

Nagyméltóságú Gróf!

Az a kellemetlen eset, mely Németh evangélikus-református lelkésszel kapcsolatban előfordult – akit, amint Kegyelmességed előtt ismeretes, sikkasztás miatt fel kellett állásából függeszteni –, ismét szomorúan világítja meg az itteni magyar kolónia állapotát.

Ötéves bukaresti működésem alatt mindig különös előszeretettel szenteltem magam annak a feladatnak, hogy honfitársaim helyzetét Romániában megjavítsam. Legnagyobb sajnálatomra azonban be kell vallanom, hogy mindezen fáradozásnak és mindannak a nagy áldozatnak, amit a magyar állam e célra hoz, csak igen csekély az eredménye. Mindenesetre igaz, hogy évek hosszú során át kialakult állapotokat nem lehet néhány év alatt alaposan megváltoztatni, de minél többet foglalkozom az ügygel, és minél inkább megismerem személyes érintkezés révén azokat az elemeket, amelyekkel dolgunk van, annál inkább arra a meggyőződésre jutok, hogy nem annyira itt kell keresnünk a hibát, mint inkább ott, ahonnan ezek az emberek jönnek. Azt szokták mindig mondani, hogy a magyarok lezültenek itt Romániában, mert eddig nem sokat törődtek velük. Ez azonban meggyőződésem szerint csak részben igaz; a fő baj az, hogy az erdélyi országrészekből a magyarok, nevezetesen a székelyek, igen züllött állapotban jönnek ide. Erre éppen a Németh-ügy nyomós bizonyíték. Németh négy éve jött Romániába, nem mondhatjuk tehát, hogy csak itt süllyedt oly mély erkölcsi szintre. De itt naponta fordulnak elő a Némethéhez hasonló ügyek, és többnyire olyan emberekkel, akik még a hazában nevelkedtek. A baj tehát, úgy látszik, főleg az, hogy e nép neveltetése hiányos. Erre a következtetésre juthatunk az itt élő magyaroknak az itteni erdélyi szászokkal való összehasonlításakor is. Ugyanabból az országból jönnek, s mégis milyen óriási a különbség köztük kulturális tekintetben! Ebből csak arra az eredményre lehet jutni, hogy az iskola és az egyház az erdélyi szászoknál inkább megfelel annak a céljának, hogy a lakosság kulturális szintjét emelje, mint a székelyek iskolái és egyháza.

A magyar királyi miniszterelnök úrnak f. é. április 29-én 852. sz. a. kelt igen érdekes jegyzékében – amelyet Kegyelmességed szíves volt a m. hó 27-i 543. sz. magas rendelettel személyes tudomásulvétel végett hozzám juttatni, és amelyet bátor vagyok mellékelten visszautalni – Tisza gróf többek között utal arra a veszélyre, amely a románoknak Magyarországon engedélyezett egyházi önkormányzata következtében fennáll, hiszen a románság Magyarországon úgyszólván szervezett tömeget, bizonyos mértékig államot az államban alkot. Ez kétségkívül igen komoly helyzet, és természetesen kedvez az itteni nemzeti áramlatoknak, amelyek azt adott esetben kiadósan kihasználhatják. Ezen azonban sajnos semmit sem lehet változtatni, mert az egyházi önkormányzat törvényesen elismertett. Az egyetlen, amit szerény véleményem szerint tenni kellene, hogy igyekezzünk a magyar elemet azokon az országrészekben a mostaninál magasabb kulturális szintre emelni. Ha a magyarok Erdélyben ugyanazon a műveltségi fokon volnának, mint szász szomszédai, akkor, azt hiszem, sokkal kevésbé kellene a románok számbeli fölényétől tartani. Úgy gondolom, sokkal kevésbé fontos, hogy a magyar nyelv a románok között többé vagy kevésbé terjed el, mint a magyarok gazdasági és különösen erköl-

csi nivójának emelése. Azt hiszem, ebből a szempontból kellene megítélni az erdélyi szászok kérdését is. Ezeket sohasem fogják megmagyarosítani, de ha bizonyos fokig meghagyják nemzeti bogaraikat, amelyek ugyan néha nagynémet színezetűek – nagyon hasznos és jó magyar állampolgárokká lehet őket tenni, s a magyar elemmel egyesülten paralizálhatják a románok számszerű fölényét.

Tisza gróf jegyzéke foglalkozik továbbá a Romániából jövő nemzeti mozgalmakkal a magyarországi románok között és kimondja, hogy a román államnak kötelessége volna ezek ellen a leg-erélyesebben fellépni. Ez valóban nagyon igaz, mégis önámítás volna részünkről elhítenni magunkkal, hogy ezt valaha is egy román kormánytól elérhessük. Semmilyen román kormány sem fog nyíltan és őszintén fellépni a nemzeti sovinizmus ellen, mert egyáltalában nem is volna képes arra, hogy ezt megtegye. Az egyetlen, amit e tekintetben elérhetünk, hogy a kormány saját tetteiben, saját nyilatkozataiban, stb. a korrekt álláspontot képviselje, s ez a mostani kormánytól így is van. Többet nem fogunk és nem tudunk elérni, számolnunk kell azonban a ténnyel, hogy amilyen mértékben Románia fejlődik és erősödik, annnyival inkább vonzza majd a határon túli rokonságot és hogy ez olyan veszély, amelyet csak azzal ellensúlyozhatunk, ha egyrészt a Romániával határos országrészekeken lehetőleg erősítjük a nem román elemeket, másrészt pedig gondoskodunk Romániának olyan nemzetközi helyzetéről, amely ennek az országnak nemzeti törekvéseit a kellő határok között tartja.

Fogadja stb.

Pallavicini s. k.

28

Iratok az 1904. ápr. 24-i élesdi sortűzről¹

A

1904 máj. 1

A román munkássajtó tudósítása az élesdi vérontásról²

A 48-as párt a múlt vasárnap gyűlést hívott össze Élesden. A gyűlésre testvéreink is elmentek. A hatalom azonban megvédelmezte a 48-as urakat úgy, hogy a csendőrök 33 embert lelőttek, és majdnem százat súlyosan megsebesítettek. A halottak és sebesültek mind szociáldemokraták.

¹ A Bihar megyei *Élesd* községben az 1904. április 24-én, vasárnap megtartott függetlenségi gyűlésen eldőrdült csendőrsortűz a századforduló egyik legvéresebb, s csak az 1907. évi csernovai sortűzzel (l. ott) és annak nemzetiségpolitikai következményeivel mérhető hatalmi atrocitása volt. Előzményeit röviden a következőkben foglalhatjuk össze: a függetlenségi párt Élesdre hirdetett népgyűlésére már napokkal előbb *Kossuth* Ferenc aláírásával ellátott román nyelvű falragaszokon hívták meg a környék román nemzetiségű lakosait is. Miután már közel egy esztendeje, a helyi hatóságok minden nemzetiségi és szociáldemokrata gyűlést és összejövetelt betiltottak, a népgyűlés iránt mind a helyi és környékbeli román lakosság, mind a Bihar megyei szociáldemokraták részéről nagy érdeklődés nyilvánult meg. Részben a függetlenségi párt helytelen társadalmi és nemzetiségi politikája s a függetlenségiakkal rokonszenvező helyi szolgabíró korábbi visszaélései, még inkább azonban – a szociáldemokrata pártvezetőség ekkori irányvonalával is szembehelyezkedő megyei és helyi szociáldemokrata vezetők elfogult „48-as”-ellenessége következtében a népgyűlés az egybehívó függetlenségi párt elleni tüntetésbe fulladt, mire előbb a kivezényelt katonaság intézett lovasrohamot, majd a csendőrök intéztek sortűzet az ekkor már menekülő tömeg ellen, mely utóbbinak harmincnál több halálos áldozata lett. Újabb adatok szerint a szociáldemokrata pártvezetőség állítólag külön levélbeli utasításban tiltotta el a helyi szocialistákat a gyűlésen való részvételtől, de ez az utasítás – a közel egykorú vasutassztrájkot követő zavaros közlekedési és postaviszonyok miatt nem jutott el a helyi, illetve a megyei funkcionáriusokhoz. Bárhogy is álljon az élesdi ügy hátterének ez a fontos mozzanata, bizonyos, hogy az élesdi sortűz emléke még évekkel később is befolyásolta a függetlenségi-szociáldemokrata viszonyt, és kétségkívül kihatott a közös ellenzéki választójogi küzdelem szakaszának alakulására, állandó tápot adva a kétoldali bizalmatlankodásnak. – A sortűzet követő napon Nagyváradon több ezer munkás általános sztrájkba lépett. A helyi és

A párt még nem kapott hivatalos értesítést, és így csak rövid jelentést adhatunk.

A szóban levő gyűlést 2 órakor tartották Élesd piacán, és majdnem 5000 ember gyűlt össze Élesdről (Bihar megye) és a szomszédos falvakból. A gyűlésen a legtöbben szocialisták voltak, bár azt a függetlenségi párt hívta össze. Élesdi és környékbeli testvéreink már többször kértek gyűlésre engedélyt, de a szolgabíró nem adott nekik, mert szocialisták. Ezért úgy gondolták, hogy elmennek a 48-asok gyűlésére, és ezen ők is részt vesznek.

Fájdalom, azonban a hatalom másként akarta, és 33 igaz szociáldemokrata vére vörös patakává vált Élesd piacán.

Úgy történt, hogy a 48-asok, akik különben a nép barátainak adják ki magukat, de valójában őket is a hatalom támogatja – látva, hogy a szociáldemokrata harcosok többen vannak, tüzeesebbek és erősebbek –, csendőröket és katonaságot kértek.

A csendőrök és a katonák körülvették a népet, jól egymáshoz szorították, hogy egy lélek se szabadulhasson a piacról. Akkor egy Bérczy nevű kutya főszolgabíró felment az emelvényre, és kijelentette, hogy bár ennyi ember összegyűlt – a gyűlést betiltja. Hallottatok már ilyet? Amikor összegyűlt 5000 ember egy gyűlésre, akkor egyszerre, mert azok véletlenül szociáldemokraták – betiltják a gyűlést. Az elvtársak nem távoztak azonnal, és ezért a csendőrök elkezdtek működni a szuronyaikkal. Még nem lehet tudni, ki volt az, aki ekkor a csendőrök felől lőtt úgy, hogy egy törzs-örmester helyben holtan rogyott össze. Csak ez hiányzott. A csendőrparancsnok nyomban sortűzet vezényelt, és ekkor ötven csendőr belelőtt a népbe.

Pillanat alatt füstfelhő borította az egész piacteret, az emberek szaladtak, ki merre látott – de már későn. A levegő megtelt a sebesültek jajveszékésével, huszonhárman nyomban meghaltak, és majdnem százán súlyosan megsebesültek.

Így érte el a hatalom, amit akart. Vértanúkat csinált a szocialistákból, de ne gondolják, hogy kiirtották az eszmét!

A következő napon még tíz elvtárs halt meg, így az élesdi vérfürdő után a mai napig összesen 33 ember pusztult el, és majdnem százán súlyosan megsebesültek.

Ezek mindnyájan szociáldemokraták, közülük legtöbben románok, megbecsült munkások...

Így, ebben az évben valóban vörös májusunk van az élesdi vértanúk véréből.

*

Értesülve az élesdi vérontásról, 12 000 nagyváradi elvtárs nem dolgozott hétfőn, ezzel kívántak tüntetni a vértanúink feletti gyász miatt.

környékbeli román nemzetiségű lakosság körében pedig valóságos forradalmi tömegmozgalom jelentkezett, amit a kormányzat az egész környékre kiterjedő ostromállapot kihirdetésével tudott csak elfojtani. A nagyváradi törvényszék 1904 karácsonyán hirdetett ítéletet. A gyűlésen résztvevő túlnyomórészt román nemzetiségű szocialista vádlottak közül huszonkettőt 11 és fél évi fegyházra és 12 évi börtönrre ítélt, köztük *Silberstein* Dezső nagyváradi szociáldemokrata funkcionáriust és *Papp* (Pop) Flóra Bihar megyei román szociáldemokrata megbízottat 4, illetve 3 évi fegyházra ítélte. Az ügy feljebbviteli fóruma, a kir. tábla 1906 márciusában az elsőfokú ítéletét enyhítette, így *Silberstein* Dezső és *Papp* Flóra büntetését 3, illetve 1 évi fegyházra mérsékelte. 1907 júniusában az uralkodó – Polónyi Géza igazságügy-miniszter előterjesztésére – az elsőrendű vádlott (*Silberstein*) kivételével valamennyi vádlott büntetését elengedte. Ennek azonban már nem volt jelentősége, mert a vádlottak többsége teljes büntetését már korábban kitöltötte. – Az élesdi események nemcsak a függetlenségi és a szociáldemokraták kapcsolatára hatottak ki. A tragikus ügy kedvezőtlenül befolyásolta az ellenzéki koalícióban rövidesen uralomra kerülő függetlenségi párt, kivált Kossuth Ferenc – egyébként megalapozatlan és beváltatlan ígéretekben (l. a horvát vasúti pragmatika ügy stb.) bővelkedő – nemzetiségi közeledési kísérleteit, jóllehet egyes nemzetiségi képviselők, mint *Vlád* Aurél 1904. júl. 6-án, az 1904. évi költségvetési vitában elhangzott beszédében – l. 33/E irat – nyíltan hangot adtak annak a véleménynek, hogy a helyi szociáldemokraták kormánytényezők befolyásolására is vállalkoztak a függetlenségi népgyűlés megzavarására. Az „élesdi sortűz” ettől kezdve állandó hivatkozási adalékként szerepelt a külföldi magyarellenes nacionalista propaganda sajtókampányaiban és röpiratirodalmában. (A ügy történetéhez l. még: *MMTVD* II. 218–224. l., *Társadalmi Lexikon*, Bp. 1929. *Népszava*, 149. l.)

² A közlemény eredeti címe és lelőhelye: *Martiri jertfiji. Versare de sânge la Alesd* – Áldozatul esett vértanúk. Az élesdi vérontás. *Adevêrul*, 1904. máj. 1; 19. sz. – Részletét közli: *MMTVD* III. 218–9. l.

Az ország egy részében sem felejtik május elsején a szociáldemokraták kimutatni mélységes haragukat, amit szívükben éreznek az áldozatok miatt.

*

A párt nagy koszorút küldött a vértanúk sírjára.

*

Szomorú és fájdalmas ez az élesdi eset. Nehéz napokat élünk. Az ország minden részéből kapunk híreket zavargásokról. Mi nem adunk hitelt ezeknek a híreknek, annál is inkább, mert mi az elvtársakat mindig arra biztatjuk, hogy az eszmét békésen terjesszék. Mi nem akarunk harcot, sem pedig vérontást, mert nagyon jól tudjuk, hogy ma még gyengébbek vagyunk, mint a hatalom. A hatalom mindenütt szuromnyal ront a munkásságra, ez azonban ne vakítson el senkit. Bármilyen történjék is, legyünk békében és csendben, mert miénk lesz a hatalom, az igazságért való harc, és győzni fogunk, de békés úton.

B

1904 máj. 2

A román „újjászervezett” szociáldemokraták sajtója (Voința Poporului) az élesdi sortűzről¹

A magyar újságokban olvassuk, hogy a Bihar megyei Élesden 53 románt agyonlőttek. Hogy mi volt, és hogyan történt, nem tudni, mert a magyar lapok politikai színeik szerint másítják meg a történeteket.

Ha az értesülésekről levonjuk a politikai mázat, a következőkre jövünk rá:

A kossuthisták pártja április 24-én népgyűlést tartott Élesden, de a szónokoknak azt kiáltotta a tömeg: „Éljen a szociáldemokrácia!” A csendőrök felszólították a sokaságot, hogy oszoljanak szét. Ettől kezdve azután összezavarodnak a szálak. Állítólag kétszer lőttek a nép közé a csendőrök, mire 53 román maradt ott. A nép is visszalőtt, és a csendőrök törzsőrmestere, miután előbb ő is belelőtt a tömegbe, a golyótól találva meghalt. 33 román a színhelyen halt meg, a többiek halálukon vannak: azt mondják továbbá, hogy az 53 szerencsétlen közül, akik nem haltak meg a helyszínen, ha meg is operálják őket, többen nyomorékok maradnak.

A főszolgabíró azután a nagyváradi katonák segítségével szétozlatta a népet.

Mi, az újjászervezett szociáldemokrata párt szent erkölcsi kötelességünknek tartjuk, hogy vigasztaló könnyet hullassunk ezeknek az elvtársaknak a sírjára, egyúttal ugyancsak erkölcsi kötelességünk készlet kijelenteni, hogy nekünk, az újjászervezett szocialisták pártjának nincsenek elvtársaink és barátaink Élesden és ennek körzetében, ott Bokányiék szocialistái vertek fészket, és ahová ezek az elsőrendű csalók beteszik a lábukat, annak csak a nép issza meg a levét. Nekünk, újjászervezett szociáldemokrata pártnak minden helységben, ahol megszervezzük a népet, első dolgunk, hogy felvilágosítsuk helyzetet felől, hogy megtanítsuk, hogyan harcoljon emberi és politikai joga megszerzéséért, de csakis békés úton, és büszkélkedhetünk azzal, hogy a mi újjászervezett szociáldemokrata szervezeteink az egész országban gyarapodnak, erősödnek, virágzanak és békés módon, felvilágosultan és fejlődve haladnak előre. Azok, akik erre az útra vezetik őket, a nép barátai, de akik a csendőrök puskái elé állítják őket, nem azok.

Közületek mindenki, igaz újjászervezett szociáldemokrata testvérek, tartsa szent kötelességének, hogy terjessze az újjászervezett szociáldemokrata párt megváltó eszméjét, és világosítsa fel barátait, testvéreit és rokonait, hogy tartózkodjanak az internacionalista szocialistáktól, Bokányi-

¹ A közlemény eredeti címe és lehelhelye: *Sânge și ear sânge – Vér és újra vér. Voința Poporului, 1904. máj. 2; 18.sz.*

éktől és üres lapjuktól, az *Adevěrultól* – és iratkozzanak be az újjászervezett szociáldemokrata pártba, rendeljék meg pártunk lapját, a *Voința Poporului*: – rendeljék meg, és olvassák, hogyha továbbra is engedik bolondítani magukat az efféle csalóktól, mint amilyenek Bokányiék, és az *Adevěrultól*, akkor könnyen észrevehessék, hogy ezek a gazemberek leöldösik az összes románt, akiknek száma kb. három és félmillió.

Óvakodjatok ezektől a csalóktól, a Bokányi-féléktől, az *Adevěrultól*..

Ennél jobb baráti tanácsot nem tudunk adni nektek, szeretett testvérek és román barátaink, ha reánk hallgattok, és csatlakoztok pártunkhoz, nagy jót tesztek magatoknak, de ha szavunk a pusztában kiáltott szó marad, magatok látjátok a kárát.

Mi megtettük kötelességünket, most már rajtatok a sor, hogy munkába álljatok...

C

1904 máj. 5

Nagy Géza nagyvárad kir. ügyész jelentése az itteni kir. főügyésznek az élesdi zavargásból kifolyólag folytatba tett nyomozás tárgyában

Ig. Min. 1906 R–48 (2258/ad 17.330/1906)¹

A nagyvárad kir. ügyésztől

K.ü. 1904.

Méltóságodnak f. évi 874/904 f. ü. számú rendeletére az *élesdi zavargásból kifolyólag*² folytatba tett nyomozás eddigi eredményéről a következőket jelentem.

A bűncselekmények elkövetése utáni napon kirendeltem a helyszínre Vámosy Mihály alügyészt avégből, hogy az általa igénybe veendő rendőrhatalóságok által teljesítendő nyomozásokat szakadatlanul és esetről esetre irányítsa. Nevezett alügyész mindenekelőtt Élesd községében teljes tájékozódást szerzett magának nemcsak a felmerült zavargás véglefolyásáról, hanem arról is, hogy az ekkor elkövetett bűncselekmények számai az élesdi járás legkülönbözőbb községeibe nyúlnak vissza oly módon, hogy az egyes községekben állandóan működő bujtogatók az általuk szocialistának elnevezett jelszavak terjesztése mellett a műveletlen köznépben az elégedetlenséget szítják, őket a tényleges vagyonfelosztás előnyeivel kecssegtetik, melynek akadálya a bujtogatók szerint egyedül a jómódnak önzése és a hatóságok ellenállása, mely azonban komolyan nem veendő, mert a hatósági hatalom immár csak üres valami, amennyiben bizonyos titkos hatalmak úgy rendelték, hogy a nép agresszív fellépése ellenében a hatóságok semmit se tehessenek, a csendőrpuska csak fenyegetés, lőni vele a szocialistára nem szabad.

A velem állandó távbeszélő összeköttetésben álló Vámosy Mihály alügyésszel ezekhez képest az előre láthatólag széles mederben lefolyó nyomozás tervszerűsége tekintetében abban állapodtunk meg, hogy a nyomozás elsősorban az Élesden elkövetett bűncselekmények forrásainak és ama tettek személyének kiderítésére irányuljon, akik mint a 24-iki események előkészítői legfőképpen tartoznak bűnvádi felelősséggel; csak ha ez megtörtént, gyűjtse össze a nyomozás Élesden azokat az adatokat, melyek magának az elkövetett bűncselekménynek tárgyi alapját képezik, nevezetesen a nép agresszív fellépése a gyűlést ellenőrző hatósággal és a kirendelt karhatalommal szemben. Ez utóbbi adatoknak jegyzőkönyvi rögzítése a sorrend szempontjából annál is inkább másodrendűnek mutatkozott a bűncselekmény valódi forrásainak és előidézőinek kikutatásával szemben, mert az eset tulajdonképpen lefolyására vonatkozó tárgyi adatok kellően emlékeztetbe véve és feljegyezve, bármikor is rendelkezésre állanak, annak a körülménynek sürgős nyomozása pedig, hogy a nép támadó

¹ Az iratot az 1962 tavaszán tartott ellenőrzés alkalmával nem találtuk a helyén.

² Zöld, ill. piros ceruzával aláhúzva.

fellépése közben ki lőtte agyon Resch Mihály csendőrőrmestert, feleslegessé vált annak folytán, hogy e tekintetben nyomban megállapíthatott az, hogy ez a tettes bizonyos Árkis Tógyer nevű professzionátus izgató volt, aki ugyanott azonnal agyonlövetett.

Különösen fontos kérdésnek mutatkozott a nyomozás irányítása szempontjából az, hogy a nyomozás létesítendő anyaga minő vádalap körül mozogjon. Egyelőre bizonyos jelenségek alapján tárgyi vád alapul a Btk. 153. és 155. §-át (osztály elleni lázadás egyes személyek elleni erőszakkal elkövetve) vettük fel úgy azonban, hogy ha utóbb a vádemelés sikeressége szempontjából a Btk. 163. §-ára (csoportosulás mellett elkövetett hatóság elleni erőszak) kellene leszállni, a gyűjtött anyag ebben az irányban is kellően felhasználható legyen.

A vádalapnak szakszerű és sikeres előkészítése tehát különösen avatott kezet igényel, mert midőn előre világos az, hogy a fent megemlített *bujtogatók*²–kiknek bűnvádi felelősségre vonása pedig elsőrangú igazságügyi követelmény – tagadni fogják azt, hogy magára az Élesden elkövetett lázadásra vagy hatóság elleni erőszak elkövetésére bárkit is reábírtak volna: a helyes adatgyűjtési módszer egyedül csak az lehet, ha az ilyen bujtogatókkal szemben az is bizonyítatik, hogy magában a csoportban is jelen voltak. Csak így lehet velük szemben megállapítani azt, hogy az egyes községekben a nép izgatott hangulatát mesterségesen előkészítve, a felizgatottakkal a helyszínen is megjelentek, és így a lázadó csoport tagjai is lévén, bűnvádi felelősségük a jelzett szakaszok egyikén vagy másikon megáll.

Az ily alapon elinduló Vámosy Mihály alügyész a szolgabíróság részéről rendelkezésére bocsátott rendőrhatalósági tagokkal a nyomozást a legerősebben inficiált helyek körül, *Céckén, Izsópallagán, Kőalján, Alsólugoson, Réven és Csarnóházán*, továbbá *Felső-Lugoson* és *Sonkolyoson*² már eddig bevezette, és *ezután még 3–4 községben* fog helyszíni eljárást eszközölni, majd *végül Élesden fog*² a már jelzett irányban működni.

A nyomozás eddigi eredménye ez:

Ami magát az Élesden lefolyt esetet illeti, az e részben megállapított tényállást már jelentettem *szóval Méltóságodnak*, és most röviden a következőkben ismertetem.

Kerekes Elek élesdi ügyvéd és társai április hó 24-én délutánra függetlenségi pártgyűlést hirdettek Élesdre. A főszolgabíró ugyan megadta az engedélyt, de mivel már eleve arról értesült, hogy a magukat szocialistáknak nevező agitátorok által felbujtott nép hangulata járásszerte izgatott, és ezzel összefüggésben látszott lenni az a körülmény, hogy a gyűlést megelőző időben az élesdi üzletekben az összes revolvereket összevásárolták, a már eleve veszélyeztetett rend fenntartására nagyobb szabású karhatalomról gondoskodott. Egy század huszárság vonult ki Élesdre, azonkívül a csendőrleltszám is jelentékenyen megerősített.

Mintegy 3–4000-re tehető néptömeg vonult fel a környék falvaiból, majdnem valamennyien abból az osztályból, mely magát szocialistának vallja. Különbben a míveltség legalacsonyabb fokán álló oláhok. Alig kezdődött meg a pártgyűlés, midőn a nép éktelen lármát indított, egyszerre minden kézből botok, dorongok és karók emelkedtek, mire a függetlenségi pártférfiak a további gyűlésezéstől nyomban elállottak. Erre a főszolgabíró a gyűlést feloszlatta, de kijelentése teljesen eredménytelen maradt, mert a feldühödött, mindjobban kiabáló és dorongjaival hadonászó tömeg most már a hatóság ellen fordult, és az emelvényt valóságos ostrom alá fogta, miközben *maga a főszolgabíró is személyes inzultusban részesült.*² Ekkor léptek közbe a huszárok, és felvonulásukkal igyekeztek a népet a térről kiszorítani, azonban többen a lázongók közül a huszárság ellen fordultak, kik közül többeket s magát a vezénylő kapitányt is botütés érte, amire egy huszár azt az embert, aki kapitányát megütötte, levágta. Ezalatt a másik szárnyon álló csendőrség is megkezdte felvonulását, mire a háborgó tömegnek feljükk álló része nyomban a csendőrökre vetette magát, többeket botokkal megütöttek, és egy ütés érte Resch csendőrőrmestert is, aki még ekkor is nyugodt hangon figyelmeztette a közelében állókat. Ebben a pillanatban Árkis Tógyer, egyike a legveszedelmesebb bujtogatóknak, revolverből Resch Mihály csendőrőrmestert meglőtte, mire ez tüzet vezényelt, s maga is tüzelt. Legelsőnek *Árkis Tógyer lövetett agyon, ezenkívül a színhelyen halva maradt még a tömegből 21 ember,*² továbbá

Resch örmester. *A sebesültek száma jóval több, pontosan azonban megállapítani nem lehet,*² mert aki csak tehette, elmenekült sebével, és elrejtőzött falujában. A Bihar megyei kórházba beszállítottak közül *eddigelé meghalt öt*² s így ez ideig az összes halottak száma 28, mely szám azonban még bizonyára növekedni fog.²

Ami az Élesden lefolyt eset előzményeit illeti, erre nézve az eddig teljesített s kereteiben fentebb ismertetett nyomozás a következőket derítette ki.

Az élesdi járás oláh nemzetiségű köznépe magukat szocialistáknak nevező bujtogatók által rendszeresen izgatattik. *Az ekképp terjesztett szocializmus nem jelent egyebet, mint tényleges vagyons különösen földfelosztást, adó nem fizetést, gyűlöletet az úri osztály, engedetlenséget a hatóság iránt. Minden községnek megvannak a maga szocialista kolomposai,*² akik helyben lakván, az izgatást úgyszólván permanenciában tartják, azonban nem ingyen, mert a pártcélokra való gyűjtés is állandóan folyik. *Húsz fillérenként*² szoktak a „szocialista” szövetség tagjai adakozni pártcélokra, s az ekként begyűlt összeg részben a helyi bujtogatók kezén tűnik el, részben beszivárog a *nagyváradai pártvezetőséghez,*² melynek tagjai jobbra notórius sztrájkvezérek.

*Hogy a nagyváradai pártvezetőség az élesdi bűncselekmények előidézésére célzatosan közvetlenül befolyt volna, azt eddigelé nem sikerült kideríteni,*² annyi azonban kétségtelenül megállapítható volt, hogy bizonyos Silberstein Dezső² nevű nagyváradai facér kereskedősegéd, aki magát a nagyváradai pártvezetőséghez tartozónak vallja, s aki az Élesd vidéki „szocializmus”, terjesztésében tevékeny részt vett, megjelent a 24-iki népgyűlésen is, ahova Mezőtelegről bizonyos Popa Flóra² nevű ismert szocialista izgató társaságában kocsin érkezett meg, a helyszínen a csoportban izgatott, a katasztrófa beálltakor pedig *nyomban megugrott.* Kiderült erről a Silberstein Dezsőről, akit azután *itt Nagyváradon tartóztattam le,*² hogy az esetet megelőző napon mások előtt már mondogatta bent Nagyváradon, hogy majd meglátják, minő nagy kavarodás és baj lesz a következő napon Élesden.

A fentebb megjelölt községekre nézve *kiderítette a nyomozás,*² hogy az egyes helyi bujtogatók befolyása alatt álló lakosság „szocialista” része *kolomposaikkal együtt dorongokkal, botokkal, karókkal fegyverkezve indult az élesdi gyűlésre azzal a szándékkal*² hogy ott sem függetlenségét, sem senki más, mint szocialistát szóhoz jutni nem engednek. A hangulatában izgatott, a hatóság hatalma tekintetében félrevezetett tömeg, mely még a helyszínen is az ott jelen levő izgatói befolyása alatt állott, a legelső érintésre arra az agresszív fellépésre ragadtatta magát, mely a nyomozás tárgyát képező bűncselekmény tárgyi „constitutív elemét” alkotja.

Mindez a legszélesebb mederben folytatott kihallgatásokkal, házkutatásokkal, lefoglalásokkal lévén megállapítva, a nyomozást irányító alügyész a felsorolt községekben felkutatott mindazon *izgatókat,*² akik a helyszínen is megjelenvén, mint a csoportosulás tagjai befolyásukkal a nép lázadó fellépését előidézték, *Nagyváradra kísértette, ahol őket a vizsgálóbíró indítványomra előzetes letartóztatásba helyezte.*²

A már említett Silberstein Dezsőn kívül *előzetes letartóztatásban vannak ez idő szerint még 15-en,*² úm. Pap Flóra m. telegdi, Bezsán György és Popa Demeter céckei, Pakurár Demeter és Vár Gábor kőaljai, Nyikoruicz Lőrinc és Czurszás Demeter izsópallagi, Mihálka József örvendi, Guró Demeter felsőlugosi, Bika Tógyer alsólugosi, Árgyilán Tógyer, Puskó Demeter, Pap Tógyer révi, Garzse Gábor, Brindás György sonkolyosi lakosok.

A letartóztatás elrendelése általában véve a Btk. 153. és 155.§-ával kapcsolatban a B.P. 141. §-ának 2-ik pontjára – a büntetési tétel magasságával járó szökésveszély – van alapítva. Többen felfolyamodtak az előzetes letartóztatás elrendelése ellen, azonban a *vádtanács*² minden egyes esetben *helyben hagyta*² a vizsgálóbíró határozatát.

A nyomozást Vámosy Mihály alügyész akként teljesítette, hogy az általa összehalmozott *anyag vizsgálat elkerülésével főtárgyalásra legyen vihető.*² Ha tehát a befejezett nyomozás eredményéhez képest a vádalap a Btk. 163. §-ára szállna vissza, vagyis a B.P. 103. §-ának 2-ik pontjában meghatározott kötelező vizsgálat esete elő nem áll, már *a nyomozás alapján vádirat lesz szerkeszthető.*²

Annak a felsőbb rendelkezésnek azonban, hogy az ügy, ha részben is, *közvetlen idézésre készítesék elő, eleget tenni nem lehet,*² mert a terheltek bűnösségük tekintetében *tagadásban vannak.*²

Egyébiránt Vámosy Mihály alügyész még e hét folyamán befejezi a nyomozást, s *azután nyomban*² a vádirat megszerkesztéséhez lát.

Nagyvárad, 1904. május hó 5-én

Dr Nagy Géza s.k.
kir. ügyész

D

1904 máj. 14

Nagy Géza nagyvárad kir. ügyész újabb jelentése „az élesdi zavargásra vonatkozó nyomozás tárgyában”

Ig. Min. 1906 R–48/2258 (ad 17.330/1906)¹

A nagyvárad kir. ügyészségtől

9518. szám

K.ü. 1904.

Méltóságodnak f. évi 874/904 f. ü. számú rendeletére az élesdi zavargásra vonatkozó nyomozás további eredményéről pótlólag a következőket jelentem:

8971/904 k. ü. számú jelentésemben az élesdi járásban mintegy *1 1/2 év óta folyó „szocialista” mozgalmak*² keletkezése, fejlődése, karaktere, alapja s ezek befolyása alatt a nép hangulata és magatartása, valamint a konkrét eset tárgyi adatai tekintetében már előadottakat a nyomozás további adatai *mindenekben megerősítették*.²

A nyomozás irányításával megbízott Vámosy Mihály alügyész folytatólag még a következő „szocialista” cégér alatt üzött izgatások ismertebb fészkeiben teljesített helyszíni nyomozást, úm. *Brátkán, Feketetón, Pesterén, Szászfalván, Ürgetegen, Lokon, Kisbárodon és Nagybárodon*.²

E helyeken teljesített nyomozás eredményeként különösen az izgatások rendszere és szervezete tekintetében az volt megállapítható, hogy az élesdi járásnak felső, a Királyhágón túli részekkel érintkező részére az izgatások *főfészke Csarnóháza*,² a járás másik alsó részére pedig *Rév volt*.²

Mindkét helyen mint alkalmas központban egy-egy egyén kezébe futnak össze az izgatások száalai.

Nevezetesen Csarnóházán a „szocialista” párt nagyvárad, sőt budapesti központi szervezetével is *állandó érintkezést fenntartó Lászk Tivadar*² nevű egyén személyében sikerült a *legveszélyesebb agitátorok egyikét*² kinyomozni, akiről kiderült, hogy az izgatásokat a hegyi községekben lakó nép között általa kirendelt s többnyire a *dologkerülő, közártalmú*,² sőt a csendőrség által is szemmel tartott írástudó fiatalabb *oláh suhancok közül választott mozgóügynökök útján*² terjeszti. Így Loró-Ponor, Remec, Dámos, Brátka községekre ily mozgóügynökként Nyáma Péter alui Péter ponori 19–20 év körüli oláh suhanc, Bucsa, Feketető, Kornycel községekre pedig Gábrián György feketetői lakos szerepeltek, kik a községeket feljárva, a lakosok neveit aláírási ívekre összeírták, a *tagsági díjakat*² valamint a *különböző címeken eszközölt gyűjtésekből eredő összegeket*² beszédtek, Lászk Tivadar kezeihez beszolgáltatták, a nép és Lászk Tivadar között az érintkezést állandóan fenntartották. Agitációjuk következménye volt az is, hogy még a távoli községekből is a nép folyton-folyvást Lászk Tivadar házához sereglett Csarnóházára, honnan *földosztási, adó-és katonamegtagadási elveket saturálva*² tért vissza tűzhelyeihez, és amely állandósított s a népet mindjobban magával ragadó izgatásoknak egyik közvetlen következménye abban jelentkezett, hogy a nép annak dacára, hogy a körjegyzők és községi előljárók szóval és a nyilvános közzététel más módján is már két ízben, sőt némely helyen három ízben is fel-

¹ Az iratot az 1962 tavaszán tartott ellenőrzés alkalmával nem találtuk a helyén.

² Zöld, ill. piros ceruzával aláhúzva.

szólították a népet az adóbefizetésre, *a nép az adófizetést a megjelölt egész területen egyértelműleg megtagadja,*² s az előljárósággal szemben a nép fellépése a nyílt engedetlenségen kívül oly bizalmatlan, rosszindulatú, minden tiszteletet megtagadó, több helyen fenyegető jellegű, hogy az előljárósága nép magatartása által terrorizáltatva, *az adóbehajtását meg sem kísérli,*² és más hivatalos funkcióiban is jelentékenyen megszibbasztva van.

Rév község, ahol *a nagyváradi „szocialista” pártvezetőség*² gyakorta tartott pártgyűléseken a mozgalmakat közvetlenül is intézi, és amelyre különösen alkalmas vasúti összeköttetésénél fogva a központi izgatók is nagy erővel vetették magukat, a már részletesen körvonalazott irányú izgatások vezetése és terjesztésében legfontosabb szerepet játszik, és a körzetéhez tartozó községeket a szó teljes értelmében behálózta, a népámító elvek terjesztésében, *a hatóság, úri osztály, egyház elleni izgatásban a legnagyobb tevékenységet fejtí ki.*²

Révről már előző jelentésemben megnevezett Puskó Demeter, Árgyilán Tógyer és Popa Tógyer veszélyes izgatók helyeztetek előzetes letartóztatásba, E helyen *pártvezető és pártjegyző Géczi Mihály nevű magyar ember,*² de ez tartva attól, hogy az izgatott tömeg Élesden törvénybe ütköző cselekményekre ragadhatja magát, *a gyűlésre nem ment be,*² vele szemben tehát a nyomozás tárgyává tett esetén való *tevékeny közreműködés bizonyítható nem lévén,*² már előző jelentésemben elfoglalt elvi álláspontonál fogva *büntetőjogi felelősségre vonása iránt*² nem intézkedtem.

A „szocialista” *mozgalmak szervezett voltának feltűntetésére*² még szükségesnek tartom megjegyezni azt, hogy *nincs egyetlen község, amelyben a pártnak „elnöke” és „jegyzője” ne volna, és ahol a pártcélokra való gyűjtések napirenden ne volnának.*²

Ez izgatásoknak egyik állandó tárgyát az képezi, hogy a nép *a tagosítási és úrbérrendezési eljárások során az uradalmakkal és nagybirtokosokkal szemben szerfelett megrövidült,*² sőt egyes legelő- és erdőterületekben, melyek jelenleg az uradalmakhoz tartozó magántulajdont képeznek. A megrövidítések konkrét tárgyai is megjelöltenek. Így aztán a *fokozatosan és mesterségesen végre*² a földosztási elvekg fejlesztett izgatások ezeken a területeken jelölik meg a felosztás realizálható tárgyait is.

Hogy pedig az előljárósággal mint az államhatalom és jogrend exponenseivel szemben hatalmukat megmutassák, a hatóságok tekintélyét aláássák, a hatósági tekintély és hatalommal szemben hatalmuk túlnyomó voltát demonstrálják, a legtöbb községben nagy tömegben vonulva a községházához, azt *követelik,*² hogy a községi pecsét részükre *kiszolgáltassák,*² melyet aztán irataikra alkalmaznak.

Az izgatásoknak ez a jellege, megnyilatkozása és a realizálás felé való törekvése *az egész járásban teljesen egyöntetű, egyforma jellegű; a néphangulat ily túlzott fokozatában,*² a hatóság iránti engedetlenségek, tiszteletlenség ez időszakában, a tévútra vezettség ezen legválságosabb szakában tartott az élesdi függetlenségi és 48-as párt alakuló gyűlése. A legtávolabbi községekbe is eljutott falragaszok, oláh nyelvű felhívásokban hívták fel *a népet az Élesden*² minél nagyobb tömegben való megjelenésre.

Viszont ezzel a politikai akcióval szemben a „szocialista” *pártvezetőség körlevelekben ellenakcióként a népet szintén*² teljes számban való megjelenésre hívta fel a vidéki szervezet és mozgógöngnyök útján, *azt adva utasításul, hogy a „függetlenségi és 48-as alakuló gyűlés” megtartását hiúsítsák meg.*²

Ennek *a kettős akciónak összeütközése váltotta ki az élesdi zavargást,*² melynek részleteit előző jelentésemben már ismertettem.

Ezen ismertetés kiegészítésül a helyszínen felvett helyszíni [jegyzőkönyv] egy példányának megküldésével pótlólag még a következőket jelentem:

Midőn Bérczy Imre főszolgabíró a gyűlést feloszlatta, ifj. Bán József, Opre Gábor élesdi polgárok, dr. Hajdú Dezső ügyvédjelölt s még több tanú vallomása szerint *az oláhok közül többen*² az emelvényre ugrottak, és egy közülük Bérczy Imre *főszolgabírót is megragadva s rángatva tetteleg megtámadta.*² A főszolgabíró *a huszárság parancsnokát*² csak a tömeg ezen támadó fellépése után hívta fel a tér kitisztítására és a rend helyreállítására.

Ugyanezen tanúk, valamint Zsugán János, Földes Miksa, dr. Földes Béla, Szabados Sándor, id. Pusztai József, Bán István és még több tanú vallomása szerint a huszárok parancsnoka előbb a Lede-

rer háznak a Zöldfa utca felé eső szögletéig sűrű tömegben álló oláhság elé lovagolva, őket oláhság felől szólította, hogy a térről azonnal távozzanak, mert különben kénytelen lesz őket huszárattakkal szét-szórni; e felhívás azonban teljesen eredménytelen maradt.

Még ezután is kürtjellel háromszor figyelmeztetve lett a tömeg, hogy a huszárság a tér kitisztítására irányuló akcióját azonnal megkezdi, azonban *a tömeg még csak meg sem mozdult.*²

Erre a huszárok a tömeg ellen felvonultak. A megnevezett szemtanúk vallomása szerint a huszárság felvonulása a legnagyobb kímélettel történt, *az oláhság tömege azonban a huszárokat botokkal, karókkal támadta, kövekkel dobálta.*²

A huszár századost ért támadásról előző jelentésemben már megemlékeztem, ez a támadás mindjárt akkor érte a századost, mihelyt a tömeghez ért.

A huszárok a községháza és Lederer ház előtt elterülő térségen a postahivatal tájáig vonultak, a tömeg egy részét a járásbíró felé, más részét a kapuk alá, jelentékeny részét a bal oldalra szorították; majd a postahivatal előtt két részre oszolva, egyik rész az előbbi vonalon, a másik rész pedig a postahivatal felé eső oldalon tért vissza, aztán eredeti helyükön a Poyvár ház előtt újból felállottak.

A helyéből kiszorított tömeg a huszárok elvonulása után előbbi helyét nyomban *nagy erővel elfoglalta,*² de most már az udvarokról botokat, karókat, a Lederer udvaráról köveket, tégladarabokat hoztak magukkal, a piactéren levő faültvények mellől a karókat kezdték kitördelni, és az emelvény felé tódulva itt az ostromot még fokozottabb mérvben folytatták, s már a csendőröket is kövekkel kezdték dobálni.

A községháza előtt elhelyezkedve volt csendőrök erre azonnal az emelvény előtti tér kitisztítása és a támadó tömeg kiszorítása céljából az emelvény elé vonultak, az emelvény előtt az emelvény őrzetére kivezényelt négy csendőrt is magukhoz vették, és rajvonásban kifejlődve, szuronyt szegezve, a tömeget kiszorítani kezdték, miközben a csendőrökkel arcélben, tőlük *csak szuronyhegy távolságban álló tömeg botokkal, karókkal, súlyos ütéseket mért a csendőrökre,*² a Jakabffi Lipót boltja és Holisch ház mellett álló tömeg pedig közáporral borította a csendőrséget úgy, hogy *a csendőrök közül már ekkor többen súlyosan megsebesültek,*² és az emelvény jobb oldali részét elhagyva és a Jakabffi Lipót boltja előtti töltés széléhez közeledve már itt egyik-másik csendőr kénytelen volt a fegyverét kicsavarni akaró ellenszegülők ellenében szuronyát is használni, úgyhogy már a helyütt a tömegből is néhányan megsebesültek, mivel azonban a sérülések felette súlyosak nem lévén, a támadást még a sérültek is folytatták. Ezenkívül a tömegből mind többen és többen támadtak a csendőrökre és a közápor is egyre tartott.

Ily helyzetben és körülmények között vonultak fel a csendőrök a töltés széléig, ahol rajvonaluk a helyszíni rajzon is feltüntetve van. Ezt a 60 méternyi utat a községházától a töltésig mintegy 4–5 perc alatt tették meg.

A töltés szélén való felállás pillanatában történt, hogy a bal szárny végén álló Resch őrmestert már előbb is folyton támadó Árkis Tógyer az őrmesterre revolvert fogott, és Antal Sándor, ifj. Bán József, Tóth Sándor szemtanúk vallomása szerint azzal az őrmesterre lőtt; ezt megerősíti dr. Molnár István körorvos, Zsugán János és még többen, kik határozottan állítják, hogy a Jakabffi Lipót boltja elől közvetlen közelből tényleg lövés intéztetett az őrmesterre. Ezenkívül a Kajántó Mihály, Szabados Sándor, Opre Gábor szemtanúk vallomása szerint még az emelvény jobb oldali sarka felől, csekély távolból, csaknem az Árkis Tógyer lövésével egyidejűleg másik lövés is dördült el; ezen lövések *a sortűz*² a nevezett tanúk vallomása szerint feltétlenül *megelőzték.*² Megállapított az is, hogy az emelvény felől jövő lövés a csendőrség rajvonalanak háta mögül, jobb oldali ferde irányból jött.

Sőt id. Pusztai József, Zsugán János és a már megnevezett tanúk vallomásával az is bizonyíthatónak mutatkozik, hogy a tömegből még ezen a két lövésen kívül is történtek lövések, és csupán *ezek után a lövések után következett be a sortűz.*²

A tömeg által kifejtett erőszakoskodások egyik mozzanataként ugyancsak a már megnevezett tanúk vallomásával az is bizonyítható, hogy a gyűlés feloszlata után, midőn a függetlenségi párt a térről való elvonulást megkezdte, a községháza előtti téren *egy nagyobb csoport a függetlenségi párt*

zászlótartóját megtámadta, a zászlót kezéből kicsavarta és letiporta² és hogy e helyütt az erőszakoskodás nagyobb mérvet nem öltött, ez annak tulajdonítható, hogy a huszártak e csoportot szétszórta.

A csendőrök felvonulásánál a huszárok egy szakasza hátvédül a csendőrök háta mögé került, és a jobb szárnyat fedezte is, de az emelvény felől a tömegből jött lövés eldördülésénél a huszárok még nem értek a szintérre, úgyhogy ezen pillanatban a csendőrök rajvonala hátulról még fedezetlen volt, és e térről a tömeg szuronnal kiszorítatva, ez a hely rövid időre és éppen a lövés pillanatában kiürülve volt.

A csendőrök a tanúk vallomása szerint is *csak egy sortűzet adtak*² a többi tüzelés csak szórványos volt, és a sortűz után a csendőrök közül *ki-ki csupán a vele szemben ellenszegülőkre intézett lövést*.

A Resch őrmesterre lövést intéző Árkis Tógyert a szemtanúk vallomása szerint maga a már megölt Resch őrmester lőtte le, a lövés által talált Árkis Tógyer pedig hanyatt vágódva revolverét hátra dobta a tömegbe. Vele csaknem egyidejűleg rogyott össze *Resch Mihály őrmester*² is, és néhány perc múlva elvérzés következtében *meghalt*.²

Ezek a konkrét eset tárgyi adatai.

Ezek szerint tehát a beszerzett bizonyítékok alapján kifejtett tárgyi adatok akként csoportosíthatók, hogy a *politikai és pártcélokra félrevezetett tömeg akciója elsősorban a függetlenségi pártgyűlés meghiúsítására irányult*.² Bérczy Imre főszolgabíró a gyűlés megtartása, majd felosztatására vonatkozó hatósági rendelkezéséből folyólag érte támadó s tetteges bántalmazásban is nyilvánuló inzultus, az emelvény megtámadása és arra való felugrás a felosztatásra vonatkozó hatósági intézkedésnek erőszakkal való megakadályozására és arra irányult, hogy az emelvényt most már a „szocialista” tömeg² kerítse hatalmába, és hatósági intézkedés ellenére rögtönzött „szocialista” gyűlést inszcenirozzon, mint ahogy a felugrók közül többen beszédet intézni akartak a tömeghez.

Az elvonuló függetlenségi párt zászlójának elvétele az erőszakoskodásnak szintén oly mozzanata, mely míg egyrészt a „szocialista” izgatások szubjektív oldalára is világot vet, másrészt tárgyilag szintén a felosztatásnak erőszakkal való megakadályozását is jelenti.

Végül a huszárok és csendőrök elleni támadás a felosztatás és rend helyreállítására kiadott hatósági rendelkezés végrehajtására rendelt hatósági orgánumok elleni tetteges erőszak oly motívumok, melyek egybevetve tárgyi jellegükben és a törvény szerint felismerhető alkatelemeik szerint a Btk. 163. §-a alá eső 168. § szerint büntetendő hatóság elleni erőszak ismérveit merítik ki.

És miként előző jelentésemben kifejtettem, a nyomozás beszerzett adatai szerint a vádnak ez alapon való továbbvitele mutatkozik a tárgyi alappal egyezőnek, összhangban állónak és helyesnek.

A beszerzett bizonyítékok egyszersmind elégséges adatot és alapot nyújtanak arra, hogy már a nyomozás alapján *a vádirat beadassék*.²

Végül kötelességemnek tartom kiemelni azt a tudást, éleslátást, kiváló ügyészi szakavatottságot, mellyel Vámosy Mihály alügyész, az ügyészi karnak ez a kiválóan tehetséges és páratlan szorgalmú tagja a nyomozást vezette.

Nagyvárad, 1904. május hó 14-én

Dr. Nagy Géza
kir. ügyész.

E

1904 máj. 20

A nagyváradi ügyészség vádirata az 1904. ápr. 24-i élesdi csendőrsorttűzzel kapcsolatban hatóság elleni erőszak címén perbe fogott vádlottak ellen

Ig. Min. 1906 R–48/2258 (ad 17.330/1906)¹

9970. szám

A nagyváradi kir. ügyésztől

K. ü. 1904.

Tekintetes Vádtanács

Nagyváradon

A mellékelt nyomozási iratok és lefoglalt tárgyak átküldése mellett vádat emelek:

f. évi április hó 29-étől előzetes letartóztatásban levő

I. r. *Silberstein Dezső* 20 éves, izraelita vallású, nőtlen, foglalkozás nélküli kereskedősegéd,

f. évi április 30-ától előzetes letartóztatásban levő következő terhelték, úm.:

II. r. *Bezsán György* 47 éves, g. kel. nős, családos, földműves,

III. r. *Popa Demeter* 48 éves, g. kel. nős, családos, földműves, cécei lakosok,

IV. r. *Pakurár Demeter* 49 éves, g. kel. nős, családos, földműves,

V. r. *Jáz Gábor* 32 éves, g. kel. nős, családos, földműves, kőaljai lakosok,

VI. r. *Nyikorucz Lőrinc* 45 éves g. kel. nős, családos, földműves,

VII. r. *Csurszás Demeter* 45 éves, g. kel. nős, családos, földműves, izsópallagi lakosok,

VIII. r. *Pap Flóra* 48 éves, g. kel. nős, családos, napszámos, mezőtelegdi lakos;

IX. r. *Mihálka József* 32 éves, ev. ref. nős, családos, kőműves, örvéni lakos,

X. r. *Guró Demeter* 41 éves, g. kel. nős, családos, földműves, felsőlugosi lakos,

XI. r. *Bika Tógyer*, 38 éves, g. kel. nős, családos, földműves, alsólugosi lakos;

f. évi május hó 2-ától előzetes letartóztatásban levő terhelték, úm:

XII. r. *Árgyelán Tógyer* 41 éves, g. kat. nős, családos, földműves,

XIII. r. *Puskó Demeter* 56 éves, g. kel. nős, családos földműves,

XIV. r. *Pap Tógyer* 33 éves, g. kat. nős, családos révi lakosok,

XV. r. *Garzse Gábor*, 50 éves, g. kel. nős, családos, földműves,

XVI. r. *Brindás György* 59 éves, g. kel. nős, családos, földműves, vársonkolyosi lakosok;

és f. évi május 6-ától előzetes letartóztatásban levő terhelték:

XVII. r. *Méhes Sándor* 38 éves g. kat. nős, családos, molnár, brátkai lakos,

XVIII. r. *Lászk Tivadar* 56 éves, g. kel. nős, családos, földműves, csarnóházi lakos ellen a Btk.

163. § és 165. § alá eső és a 168. §-a szerint minősülő hatóság elleni erőszak büntette címén amiatt, hogy:

1904. évi április hó 24-én du. Élesden a piactéren botokkal és más ütő és szúró eszközökkel és löfegyverekkel fegyverzett azon csoportnak – melynek célja az volt, hogy közvetlen támadásban és tetteges bántalmazásban nyilvánuló erőszakkal Bérczy Imre élesdi főszolgabíró a rend fenntartása és a megzavart rend helyreállítására vonatkozó hatósági intézkedésében megakadályozzák – tagjai voltak, az erőszak kifejtésében részt vettek; a csoportnak úgy ebben a tevékenységében, valamint abban a cselekményében, hogy a főszolgabíró által a rend helyreállítására vonatkozólag kiadott ren-

¹ Az iratot az 1962 tavaszán tartott ellenőrzés alkalmával nem találtuk a helyén. – Az ügyészségi vádirat egész szövegében alkalmazott rövidítésen: I. r., II. r., III. r. stb. I-rendű (elsőrendű), II-rendű (másodrendű), III-rendű (harmadrendű) stb. vádlott értendő.

delkezés végrehajtásában eljár, s karhatalomként kirendelt huszárokat botokkal, karókkal csapkodva és kövekkel dobálva a hatósági meghagyás foganatosítása közben megtámadták, és tetteleg bántalmazták – terheltek mindannyian tényleg és tevékenyen közreműködtek;

és ugyane csoportnak azon további cselekményében, hogy a főszolgabíró által kiadott hatósági rendelkezés foganatosításában és a törvény meghagyásának végrehajtásában eljáró csendőrököt abban nyilvánuló erőszakkal, hogy őket botokkal, karókkal ütötték, kövekkel dobálták, pisztolyokból rájuk lőttek, Resch Mihály járásörmestert agyonlőtték, több csendőrt megsebesítettek – hivatali eljárásukban akadályozták és eljárásuk alatt tetteleg bántalmazták –, szintén tevékenyen közreműködtek.

Valamennyi terhelt ellenében az előzetes letartóztatás fenntartását indítványozom.

A főtárgyalás a nagyváradi kir. törvényszék mint büntető bíróság előtt lesz megtartandó.

A főtárgyalásra beidézendő felek és tanúk, valamint beszerzendő bizonyítékok jegyzékét % alatt csatolom.

A nyomozás adatai szerint még terhelhető egyénekekkel szemben a tovább is folyamatban tartott nyomozás eredménye szerint pótlólag beadandó újabb vádirattal kívánom a vád kérdését megoldani.

Indokok:

F. évi április 24-én du. 2 órakor Élesden a piactéren a függetlenségi és 48-as párt az élesdi főszolgabíró engedélye alapján alakuló gyűlést tartott, mely alakuló gyűlésen való megjelenésre az egyes községekben kiragasztott falragaszok útján a nép a járás minden községéből felhíva volt.

A magát „szociáldemokratának” nevező, e területen azonban a műveltség legalacsonyabb fokán álló oláh nép szellemi korlátoltságának jogtalan vagyoni haszonszerzés és haszonlesés céljából való kizsákmányolására alapított és ily irányban működő lokális pártnak nagyváradi központi vezetősége a jogellenes és a közrend felforgatására irányuló törekvésekkel és téveszmékkel teljesen behálózott járás lakosait körlevelekkel és a népből toborzott professzionátus népámító ügynökei útján arra hívta fel, hogy a magukat „szociáldemokratáknak” valló lakosok Élesden a függetlenségi párt alakuló közgyűlésén mindannyian megjelenjenek, és ott folytonos „abcúgolás”-sal és a „szociáldemokrácia” állandó „éltetésével” a függetlenségi párt alakuló gyűlését hiúsítsák meg, és ne engedjék magukat olyan ember által, mint Kerekes Elek ügyvéd, ki eddigelé csupán a nép megnyűzásáról volt ismeretes, valamint a függetlenségi pártiak által tévútra vezetetni.

Ezen két irányból is propagált felhívások folytán a függetlenségi párt alakuló gyűlésére április 24-én Élesden a szemtanúk állítása szerint legalább 3000–4000 ember, sőt többek előadása szerint még ennél is nagyobb számban jelentek meg a magukat „szocialisták”-nak valló és botokkal fegyverzett oláhok, s az egész piacteret ellepték.

A függetlenségi pártnak pár százra menő tagjai a Zöldfa utcán Bán Kálmán házánaál levő pártkörbe gyülekeztek, és du. 2 óra tájban a pártkörből a Zöldfa utcán s a községháza előtt levő és a tömeg által el nem foglalt téren Kerekes Elek ügyvédnek piactéri lakása elé jöttek, és az itt hozzájuk csatlakozó Kerekes Elekkel, valamint a párt többi vezető tagjaival a piactér közepén felállított emelvényhez jöttek, ahol is Kerekes Elek, valamint a párt vezető tagjaival az emelvényen, a párt maga az emelvény körül, valamint a községháza előtt számukra szabadon maradt s a tömeg által el nem foglalt térségen helyezkedtek el.

Az emelvényen foglaltak helyet nevezetesen: Kerekes Elek pártelnök, dr. Stokker József, dr. Adorján Emil nagyváradi ügyvédek, Bereczky Sándor, dr. Hajdú Dezső, Opre Gábor élesdi lakosok, Pallády Viktor köröstopai birtokos.

És ugyancsak az emelvényen, annak bal sarkán helyezkedett el a rend fenntartására személyesen és hivatalból megjelent Bérczy Imre főszolgabíró.

Az elhelyezkedés megtörténtével, midőn Kerekes Elek a gyűlést megnyitni akarta, már első szavainál a piacteret ellepő egész tömeg óriási „abcúgolás”-ban tört ki, pillanat alatt egész boterdő rengett a tömeg felett.

Kerekes Elek a rendkívül nagy lármában szóhoz sem juthatott, hanem dr. Stokker Józsefet kérte fel szólásra, kinek első szavainál a tömeg újból még fokozottabb ordítózásban tört ki; és ez az ordítózás és botokkal való hadonászás és csapkodás többé egy pillanatra meg nem szűnt; és a dr. Hajdú Dezső által magyarul, Pallády Viktor által oláh nyelven is megkísérelt csillapítás teljesen eredménytelen maradt, sőt a botokkal vagdalkozó tömeg egyre jobban tömörült az emelvény köré, sőt már többen az emelvényre is felugrálni kezdtek, és pedig a szemtanúk vallomása szerint Árkis Tógyer és Bika Tógyer voltak az elsők, kik az emelvényre az emelvényen fent levők, sőt Bérczy Imre főszolgabíró tiltakozása ellenére oda felugrottak, a fent állókkal dulakodást kezdtek, az első letaszított egyének után újból 3–4-en ugrottak fel egyszerre az emelvényre, és szakadatlanul így tartott tovább, a tömeg az emelvényt valóságos ostrom alá vette, és a felugrálókat és ott dulakodókat még az emelvény őrizetére kirendelt 4 csendőr sem volt már képes eltávolítani, és teljesen eredménytelen maradt a főszolgabírónak és Resch Mihály járásörmesternek csillapító és a rend helyreállítását célzó felszólítása, sőt az emelvényre felugrálok közül többen a főszolgabírót sértő és gyalázó kifejezésekkel illették, egy oláh ember pedig, kinek kilétét kideríteni nem sikerült, a főszolgabírót meg is ragadta, megrántotta, ekként már tetteles bántalmazással illette, úgyhogy csak a körülállókat gátolták meg a főszolgabíró további bántalmazásában.

A körülmények ily fejlődésében végre a függetlenségi párt vezető férfiai belátva, hogy a gyűlés megtartása lehetetlen, maguk kérték Bérczy Imre főszolgabírót a gyűlés feloszlására, bejelentvén, hogy a gyűlést a pártkörben kívánják megtartani.

A tömeg támadó fellépése következtében már tényleg is lehetetlenné vált gyűlést Bérczy Imre főszolgabíró a függetlenségi párt vezetőinek felkérésére feloszlátván, s a pártkörben való folytatólagos megtartását megengedvén, ebbeli rendelkezését a tömeg előtt azonnal kihirdette, és azt a piactérről való azonnali távozásra hívta fel, mire a tömeg még féktelenebb módon kezdett garázdálkodni, az emelvény elleni ostromot fokozottabb mérvben folytatta, és az elvonulni kezdő függetlenségi pártot a távozásban megakadályozta, a Zöldfa utca torkolatát elzárva, a visszavonulást lehetetlenné tette. A térről való távozásra és a rend helyreállítására vonatkozó többszöri – Resch Mihály járásörmester és a csendőrség többi tagja által is közvetített – felhívás teljesen eredménytelen maradván, sőt a botokkal fegyverzett tömeg támadó előrenyomulása egyre fenyegetőbb alakot öltvén, Bérczy Imre főszolgabíró a rend helyreállítására vonatkozó intézkedésének végrehajtására, s avégből, hogy a függetlenségi pártiaknak az elvonulást lehetővé tegye, és visszavonulásukban őket az előre látható támadás elől fedezze, végül a karhatalom gyakorlása végett kirendelt s Nedveczky huszárszázados vezetése alatt álló huszárság közbelépését volt kénytelen igénybe venni.

A rend helyreállítása és a piactérről a tömeg kiszorítására felkért katonai parancsnok a Zöldfa utca sarkáig a tömeg elé lovagolva, a népet a következményekre történt figyelmeztetéssel a támadó magatartást abbahagyására és a piactérről való azonnali távozásra hívta fel, azonban a felhívás is teljesen eredménytelen maradt; mire a százados csapatjához visszalovagolva, kürtszóval még háromszor figyelmeztette a tömeget, hogy a tér kitisztítására vonatkozó rendelkezést azonnal végrehajtsa, s midőn ez nem használt, a Poynár ház előtt, hol a huszárság eredetileg elhelyezve volt, csapatával a községháza előtti téren a községháza és Erzsébet-fák közötti térség szélességében a tömeg ellen felvonult.

Ezen felvonulás percében a főszolgabírónak sikerült az emelvényről leszállnia, és már a huszárok sorai között a községháza elé jönnie.

A függetlenségi pártiak is az emelvény elől elmozdulva, a zászlóval a Zöldfa utca felé közeledtek, azonban a községháza előtt a Zöldfa utca torkolata közelében a tömegből egy nagyobb csoport a függetlenségi pártiakat megtámadta, a zászlótartó kezéből a zászlót kicsavarták, azt letiporták, ifj. Bán József függetlenségi párttagot, midőn ez a letiport zászlót megragadva, a tömegtől elvette, megtámadni készültek, azonban éppen ezen pillanatban a támadás e színterére érkezett huszárcsapat a támadó csoportot szétszórta, és a Lederer boltja előtt a tömeg elleni felvonulást megkezdette;

a Lederer boltja közelében a tömegből egy magas szálás oláh ember karóval a huszárok élén lovagoló Nedeczky százados felé sújtott, a csapás a százados jobb kezét érte, úgyhogy ez kardját

kezéből kiejtve, keze fején sérülést is szenvedett; a százados után lovagló közhuszár aztán erre a támadó emberre vágást mért kardjával, ki e vágás következtében a szemtanúk vallomása szerint súlyos sérülést szenvedett, s összerogyott.

A felvonuló huszárságot aztán a postahivatal vonaláig tartott felvonulása alatt a tömeg az egész vonalon botokkal, karókkal csapkodta, s már ekkor a kövekkel való dobálás is kezdetét vette.

A huszárok a tömeg egy részét a Zöldfa utcába, más részét a jobb oldali kapuk alá, nagy részét a járásbírótság előtti s a tömeg által az eredeti felállásnál üresen hagyott térre, legnagyobb részét pedig bal oldalra, a posta épület, Holitsch-ház és Jakabffi-féle bolt oldalához szorította; a postahivatalnál aztán a huszárok csapata kétfelé vált, egyik része a felvonulás vonalán, a másik része pedig a postaépület oldalára fordulva, a Holitsch és Jakabffi házak oldalánál vonultak vissza a tömeg folytonos csapkodásai és dobálásai közepett, és a Poyvár-ház előtt egyesülve, eredeti helyüket újból elfoglalták.

A huszárok felvonulása eredményre nem vezetett; az utcák torkolatába, kapuk alá beszorított és a téren összeszorított tömeg a kiürített tért a huszárok elvonulásával újból nagy erővel elfoglalta, az egész teret újból sűrű tömegben lepte el, csak hogy most már a támadó fellépés az egész téren általánossá lett: a Lederer udvarra beszorított 200–300 főre menő csoport Lederer József és Karbunár János szemtanúk vallomása szerint karókkal, fadarabokkal, mintegy 30–40-en az udvaron folyó építkezésből visszamaradt tégladarabokkal és kövekkel rohantak vissza a piactérre; Bondor András és más szemtanúk vallomása szerint pedig a járásbírótság elé kiszorult tömeget a nyomozás során ki nem puhatolható bujtogatók hívták fel arra, hogy botokat, köveket ragadjanak, karókat törjenek, és mitől sem tartva, a térre visszarojananak, mert „a katonáknak és csendőröknek nem szabad a népet bántani, és a csendőrök úgyis csak vaktöltéssel vannak ellátva”.

És a visszarohanó tömeg most már az általános támadás terére lépett, a tolongás és támadó fellépés az emelvény körül ismét még nagyobb erővel megindult, és a tömeg a községháza előtt két sorban felállított csendőröket is kövekkel, tégladarabokkal kezdte dobálni, és botokkal feléjük csapkodva, őket szorítani úgy, hogy végre a csendőrök is kénytelenek voltak a tömeg ellen fellépni, és Resch Mihály járásörmester vezénylete alatt helyükből kimozdulva, az emelvény elé jöttek, itt az emelvény őrizetére rendelt 4 csendőrt is magukhoz véve, és az emelvény jobb sarkánál rajvonalba fejlődve, 16-an szuronyt szegezve, lassú léptekben a Jakabffi Lipót boltja felé szorították a tömeget.

A rajvonalt jobb szárnyának végén Manczinger György őrmester, a bal szárny végén pedig Resch Mihály járásörmester állottak.

Már helyükből való kimozdulásuk alkalmával, s ettől kezdve folyton a csendőröket a tömeg minden irányból kövekkel dobálta, a dobálások egyre sűrűbbek lettek, és az emelvény körül már közáporral borították a csendőröket, de az emelvény előtt, s különösen ennek bal sarkánál, az arc-élben szuronyhegy távolban álló tömeg karókkal támadta a csendőrséget az egész rajvonalon, súlyos csapásokat mérve rájuk úgy kövekkel, mint karóval való csapásokkal. Ekkor már a csendőrök közül többen súlyosan megsebesítettek, többen már a szuronyok közé behatolva, a csendőrök rajvonalt akarták megbontani, és fegyverüket megragadva, azokat a csendőrök kezeiből kicsavarni akarták, úgy, hogy már az emelvényt pár lépéssel elhagyva, többen a csendőrök közül: így Manczinger György őrmester, Lakatos János őrsvezető, Kovácsik Nándor csendőr szuronyukat voltak kénytelenek védelmekre használni az őket támadó ellenszögölőkkel szemben, és e helyen már a tömegből néhányan kevésbé súlyos szúrásos sebeket szenvedtek, mert a támadást még megsérülésük után is folytatták.

A tömeg azonban a csendőrök rajvonala előtt nemcsak hogy nem menekült, hanem a Jakabffi Lipót boltja előtt elvonuló országút töltése felé közeledő csendőröket egyre dühösebben támadta, a kövekkel való dobálás egyre sűrűbben, állandóan tartott, többen kiáltották a támadó tömegből, hogy a csendőröktől nem kell félni, mert „azoknak nem szabad lógni a népre, és csak vaktöltéssel vannak ellátva”, mások „üssétek, verjétek le” kiáltásokkal bujtogatták a tömeget a csendőrök elleni támadásra, úgyhogy mikor a csendőrök rajvonala a töltés széléig ért, ekkor a támadás tetőpontját érte.

Árkis Tógyer alsólugosi néplázító már az emelvény bal sarkánál Resch Mihály őrmester elé állott, támadó fellépéssel a csendőrök felvonulását megakadályozni akarta, egyike volt azoknak, kik folyton a csendőrök elleni támadásra bujtották a tömeget, többszöri higgadt felszólítás dacára egy pillanatra sem tágított Resch őrmester elől, kihívó és támadó magatartásával a tömegnek támadásra buzdításával, a támadás személyes vezetésével a nép támadó tevékenységét egyre fokozta; majd azon percben, midőn a csendőrök rajvonala a töltés szélén felállott, Árkis Tógyer revolvert rántott az előtte, tőle alig 3–4 lépésnyi távolra álló Resch Mihály őrmesterre, s kissé lefelé irányított csövel reá szegezve és célozva, elsüté fegyverét.

Csaknem ugyanezen pillanatban – midőn Árkis az őrmesterre lőtt – az emelvény bal sarka felől a tömegeből az emelvénytől alig 7–8 lépésre, és Resch őrmestertől 8–10 lépésnyi távolra a rajvonala háta mögül és Resch őrmester állásához viszonyítva jobb oldali ferde irányból szintén egy másik revolverlövés is történt;

sőt Zsugán János, id. Pusztai József, Szabados Sándor tanúk vallomása szerint a tömegeből az emelvény tájáról még több lövés is történhetett, és Zsugán János és dr. Hajdú Dezső szemtanúk vallomása szerint még a Holitsch ház előtt is történt lövés a csendőrökre, úgyhogy a szemtanúk vallomása szerint 2–3, sőt több lövésnek is kellett történnie rendkívül gyors egymásutánban a csendőrökre, s csak azután következett be a sortűz.

Midőn Árkis Tógyer revolverét Resch Mihály őrmesterre szegezte, Resch Mihály is nyomban célzásra kapta fegyverét, de Árkis a lövésben őt mégis megelőzte, „tüzet” vezényelve, még maga is elsüté fegyverét, és golyójától Árkis halálosan találva hanyatt vágódott a tömegben. Esése közben revolverét hátradobta a nép közé; de ugyanekkor vele csaknem egyidejűleg rogyott össze Resch Mihály őrmester is.

A csendőrök csupán egy sortűzet adtak, a többi lövés csak szórványos tüzelés volt, és ki-ki a saját támadójára és ellenszegülőjére süté ki fegyverét, mert a tömeg a támadást még a tüzelés alatt is egyre folytatta, sőt még a tüzelés megszűntével is történtek kódobálások a tömegeből a csendőrök felé.

A tömegeből 22-en maradtak halva a színtéren, és sokan megsebesültek; és csupán a halottak és nagyszámú sebesültek láttára hagyott fel a tömeg a támadással, és kezdett elvonulni a piactérről; de még ezután is a csendőrök rajvonala a töltés szélén történt elhelyezkedése után, mint-hogy a támadó tömeg egy része a csendőrök háta mögé is bekerült, a csendőrség hátvonalának fedezetére felvonuló huszárság újabb attackja által lett a térség a tömegtől teljesen kitakarítva.

Az összerogyott Resch Mihály őrmestert Mitterhauser Károly élesdi lakos a csendőrök segélyével vitte el a színtérről, miközben a tömegeből kivált kisebb csoport még a sérültet vivő egyéneket is megtámadta, sőt midőn a község háza cselédszobájában a már akkor elalélt Resch őrmestert ágyra helyezték, a Zöldfa utcába szorított tömegeből kővel bezúzták a helyiség ablakát, a kő a helyiségben lévő Pap Annát homlokra sújtotta, s rajta kisebb sérülést is ejtett.

Resch Mihály őrmester a gyorsan alkalmazott orvosi segély dacára elvérzés következtében néhány perc múlva meghalt.

A csendőrök közül Manczinger György, Lakatos János, Kovalcsik Nándor súlyos sérüléseket szenvedtek.

Ez a tényállás bizonyíthatónak mutatkozik:

1. Az alakuló gyűlés megghiúsítása, a tömeg fenyegető, majd támadó fellépése, az emelvény elleni ostrom és a gyűlés feloszlatására, valamint az eset további folyamatára vonatkozó részében bizonyítható Bérczy Imre, Brezovszky Sándor, dr. Sámson Márton, Balogh Sándor, Mitterhauser Károly, Kovalcsik Nándor, Lakatos János, id. Pusztai József, Gönczy Ferenc, Beöthy Dávid, Dr. Földes Béla, Földes Miksa, dr. Hajdú Dezső, Kallós János, Szabados Sándor, Kajántó Miklós, Bán István, Manczinger György, Tóth Sándor, Bán Kálmán, Antal Sándor, ifj. Bán József, Kocsis Béla, Opre Gábor és még több szemtanú egybehangzó vallomásával.

2. Hogy az emelvényre felugró egyének közül egy Bérczy Imre főszolgabíró megfogadta, megrántotta, s tetteg inzulálta, valamint hogy a felugrók őt sértő és gyalázó kifejezésekkel illet-

ték, ez bizonyítható Brezovszky Sándor, Kovalcsik Nándor, dr. Hajdú Dezső e körülményt közvetlenül észlelő szemtanúk vallomásaival; valamint bizonyítható a fentebb megnevezett többi tanú azon vallomásaival, hogy a tömeg az emelvényt valósággal ostromolta, a felugrálok az emelvényen levőkkel dulakodást kezdtek, e támadás az emelvényen elhelyezkedők valamennyire, tehát a főszolgabíró ellen is irányult; ezt bizonyítja a szemtanúk által bizonyított azon körülmény is, hogy a felugrálok közül többen sértő és gyalázó kifejezéseket is használtak vele szemben; de a szemtanúk vallomása szerint a tömegből sokan kiáltozták a felugráloknak, hogy a főszolgabírót le kell húzni, le kell verni.

3. Ugyancsak a megnevezett szemtanúk egybehangzólag bizonyítják a gyűlés feloszlására s a rend helyreállítására vonatkozó hatósági intézkedés megakadályozását célzó s az ellen irányult támadó és fenyegető fellépést:

Mitterhauser Károly, Gönczy Ferenc, Bán Kálmán, Bán István, ifj. Bán József, Beöthy Dávid; s még több szemtanú vallomásaival bizonyítható az is, hogy a tömeg az elvonulást megkezdő függetlenségi pártiak zászlótartóját megtámadta, zászlaját kezéből kicsavarva, földre tiporta, s az elvonulást tetteles támadással akadályozta.

4. Brezovszky Sándor, Mitterhauser Károly, Kovalcsik Nándor, Kocsis Béla, Opre Gábor és még több szemtanú vallomásaival bizonyítható, hogy a tömeg a karhatalom érvényesítésére kirendelt huszárokat karókkal, botokkal támadta, kövekkel dobálta; sőt a tömegből egy oláh ember, kinek neve eddigelé megállapítható nem volt, karóval Nedeczky huszárszázadosra is csapást mért, jobb kezét megütötte, s rajta sérülést is ejtett.

5. Lederer József, Karbunár János szemtanúk vallomásaival bizonyítható, hogy a huszáratok után a kapuk alá szorított tömeg a térre karókkal, kövekkel fegyverkezve visszaroht; ugyanez bizonyítható Bondor András, Retezár János, Kirilovits János és még más szemtanúk vallomásaival.

6. A csendőrök ellen intézett támadást a már több ízben hivatolt szemtanúk egybehangzólag bizonyítják;

Brezovszky Sándor, Mitterhauser Károly, dr. Molnár István, ifj. Bán József, Opre Gábor szemtanúk vallomásaival bizonyítható, hogy Árkis Tógyer a sortüzelés előtt közvetlen közelből, szemközti helyzetből revolverrel reálított Resch őrmesterre, ki nyomban felkiáltott, hogy meg van löve;

Lakatos János, Balogh Sándor, Kovalcsik Nándor, Zsugán János, id. Pusztai József, Beöthy Dávid, dr. Hajdú Dezső s még több szemtanú vallomásaival bizonyítható, hogy a sortüzelés előtt még több lövés is történt a csendőrökre a tömegből;

Kajántó Miklós, Szabados Sándor, Kallós János szemtanúk vallomásaival bizonyítható, hogy még az emelvény bal sarka felől a rajvonal háta megöl jobb oldali ferde irányból szintén történt lövés a csendőrök felé;

hogy azonban Árkison kívül kik voltak még azok, kik a csendőrökre lőttek, azt a nyomozás során kideríteni nem sikerült.

7. Az összes szemtanúk vallomásaival bizonyítható még az is, hogy a tömeg a sortüzelés után is folytatta még a ködobálással való támadást, és a tér teljesen csak egy újabb lovassági roham által volt kitisztítható.

Ami most már a tárgyi elemeiben és kifejlett ténykörülményeiben részletesen ismertetett cselekményekkel való vonatkozásban az egyéni felelősség szempontja szerint is az egyes terheltek által kifejtett tevékenységet az elkövetési cselekményekben való közreműködés mérvét és jellegét illeti, e tekintetben terheltekkel szemben a nyomozás adatai szerint a büntetőjogi felelősség megállapítására szolgáló következő egyéni tevékenység mutatkozik bizonyíthatónak:

I. r. terhelt Silberstein Dezső a nagyváradi központi pártvezetőség megbízásából VIII. r. terhelt Pap Flórával együtt Örvénden keresztül jött Élesdre a népgyűlésre avégből, hogy a körlevelekben is berendelt, s magukat „szocialisták”-nak valló emberek tömegét fellázítva, a függetlenségi alakuló gyűlésének megtartását lehetetlenné tegye.

Örvénden IX. r. terhelt Mihálka Józseffel találkozáva, ezt még külön is felhívta, hogy a gyűlésen az örvéndi szocialisták mindnyájan megjelenjenek.

Élesdre Pap Flórával együtt még a délelőtti órákban megérkezvén Silberstein, itt 4–5 magyarul tudó oláh embert vett maga mellé, és a gyűlés megnyitásáig folyton járt-kelt a tömegben, és a köréje csoportosuló oláh népet folyton arra izgatta, bujtogatta, hogy a gyűlés megtartását minden módon meg kell akadályozni.

A gyűlés megnyitásakor aztán a szónoki emelvény közelében helyezkedett el, és e helyen tartózkodott még akkor is, midőn a huszárok a tömeg ellen felvonultak, és saját beismerése szerint a piac szélén volt még akkor is, midőn a sortűz eldőrdült.

E szerint tehát a piactéren, az emelvény közvetlen közelében állott az emelvény ellen intézett ostrom alatt, a függetlenségi párt elvonulása alkalmával a zászlótartó megtámadása idején, és ott kellett lennie a huszárok rohama alatt is, és a piactéren volt tehát még a lövöldözések alatt is.

Terhelt a piactéren a fentebb megjelölt helyen és időpontban való jelenlétét ugyan beismeri, de tagadja azt, hogy az elkövetett cselekményben bármely irányban része lenne, és azt állítja, hogy éppen a tömegnek a zavargástól való megóvása és a rend fenntartása érdekében jelent meg, és ily irányban működött közre;

védekezése azonban megcáfolható VIII. r. terhelt Pap Flóra (44. n. sz.) vallomásával, hogy terhelt annyira izgatta a népet, hogy még ezen terhelt társa is figyelmeztette a rendkívüli veszélyre, mely izgatásából keletkezhet;

megcáfolható a védekezés Jáz Gábor (45. n. sz.) vallomásával, mely teljesen egyez a Pap Flóra vallomásával;

megcáfolható Márkus János (63. n. sz. a.) vallomásával;

és ugyanezek bizonyítják, hogy terhelt a nép izgatása és a gyűlés lehetetlenné tétele végett ment ki Élesdre.

Kádár László tanú vallomásával bizonyítható, hogy terhelt Élesdről együtt menekült Mihálka József IX. r. terhelttel.

És terhelt ellenében bizonyítékul szolgál fentebb körvonalazott azon beismerése, hogy a gyűlés alkalmával a piactéren az emelvény közelében jelen volt, és kezével a népnek integetett is.

És bizonyítékul szolgálnak ellene a cselekmény lefolyására és a tényállásra vonatkozó fentebb előadott összes adatok és bizonyítékok és a helyszíni szemle adatai, melyekkel egybevetve helyszíni szereplését: mindezekkel a terhére rótt cselekmény teljesen bizonyíthatónak mutatkozik, s az erre alapított vád törvényes alapon nyugszik.

II. Bezsán György terhelt tagadja azt, hogy a cselekmény előidőzésében bármely irányban része lenne, és hogy az elkövetés időpontjában a piactéren a csoportban jelen lett volna.

A céckei eljáróság jelentése és vallomásával azonban az bizonyítható, hogy terhelt közismert lázító;

Popa Demeter III. r. terhelt vallomásával bizonyítható, hogy Bezsán György is bent volt a gyűlésen, a piactéren;

terhelt szintén beismer annyit, hogy hazulról déltájban Élesdre elindult, és Cécke alig egy óra járásnyira lévén Élesdhez, semmi akadálya nem volt annak, hogy be ne mehessen még a gyűlésre;

Pakurár Demeter IV. r. terhelt beismerésével is bizonyítható, hogy terhelt tényleg bent volt a gyűlésen.

Pap Demeter vallomása szerint az emelvény közelében állottak, és Pakurár Demeter vallomása szerint ők voltak azok, kiket a huszárság rohama a Lederer udvarra szorított.

Mindezek egybevetve a cselekménynek fentebb kifejtett részleteivel, terhelt ellenében törvényes vádalapot nyújtanak.

III. r. terhelt Popa Demeter ellenében bizonyítékul szolgál a 38. n. sz. a. nyomozati iratoknál levő jegyzőkönyvben foglalt beismerése, mely szerint a gyűlésen Élesden Bezsán Györggyel együtt bent volt, s az eset lefolyása alatt az emelvény közelében állott; ugyanezt a körülményt a vizsgálóbíró előtt (41. n. sz.) szintén beismerete; és beismerése szerint is egyike volt, kik még a helyszínen is a népet ellenállásra buzdították; bizonyítékul szolgál ellenében az eljáróság azon jelentése, hogy terhelt egyike a legveszedelmesebb izgatónak;

bizonyítékul szolgál ellene Lohó János, Szimucz Lőrinc vallomása, kik a támadó tömegben való jelenlétét bizonyítják;

és bizonyítékul szolgál ellene azon beismerése, hogy ő hívta fel a népet az Élesdre való tömeges bemenetelre azzal, hogy „be kell mindnyájoknak menniök, és ott a szabadságot kell kikövetelniök”.

IV. r. terhelt Pakurár Demeterrel szemben bizonyítékul szolgál a 38 n. sz. a nyomozati iratoknál és 42. n. sz. a kihallgatási jegyzőkönyvben foglalt beismerése, hogy mintegy 20-admagával Kőaljáról botokkal fegyverkezve mentek be a gyűlésre; és az emelvény közelében a Lederer boltja előtt állottak valamennyien; ő is egyike volt azoknak, kiket a huszárok rohama a Lederer udvarra szorított;

és a nyomozás adatai szerint Jáz Miklós és Jáz Demeter ebből a csoportból lövetett le.

Bizonyítékul szolgál ellene az előjáróság jelentése, hogy ő is a legvéresebb szájú izgatók egyike.

V. r. terhelt Jáz Gáborral szemben bizonyítékul szolgál az előjáróság jelentése, hogy ő is közveszélys néplázító;

bizonyítékul szolgál ellene a 38. n. sz. a nyomozati iratoknál levő jegyzőkönyvben foglalt azon beismerése, hogy a gyűlésen bent volt, és az emelvény mellett azon helyen foglalt állást, hol a csendőrökkel az összeütközés történt.

Bizonyítékul szolgál ellene, a nyomozás adataiból megállapítható azon körülmény, hogy atyja Jáz Miklós és testvére Jáz Demeter azon csoportból lövettek le, melynek terhelt is tagja volt.

VI. r. terhelt Nyikorucz Lőrinc ellenében bizonyítékul szolgál az előjáróság jelentése, mely szerint terhelt szintén közveszélys izgató;

bizonyítékul szolgál ellene a 38 n. sz. a nyomozati iratoknál levő jegyzőkönyvben foglalt beismerése, hogy ő is bent volt a gyűlésen;

Filip Péter Czile tanú vallomásával is bizonyítható, hogy terhelt a piactéren a támadó tömegben jelen volt; ugyanezt Tyirla Irimie tanú is bizonyítja.

Terheltnek az a védekezése, hogy ő a piactérről még a tömeg támadása előtt eltávozott, megcáfolható Bernstein Simon és Todoka Tivadar vallomásával, mely szerint terhelt a menekülő tömeggel együtt du. 4 óra tájban ért Kesztegre; mely körülményből arra tekintettel, hogy Keszteg alig félóránnyira van Élesdtől, megállapítható, hogy terheltnek az eset egész lefolyása alatt Élesden kellett tartózkodnia.

VII. r. Csurszás Demeterrel szemben bizonyítékul szolgál az előjáróságnak jelentése, hogy terhelt a legvéresebb szájú izgatók egyike;

bizonyítékul szolgál ellene beismerése (38. és 40. n. sz.), hogy a gyűlésen bent volt, és a piactéren a tömegben jelen volt;

bizonyítékul szolgál ellene Wesselényi Ferenc élesdi községi jegyző vallomása, hogy terheltet még az eset befejezte után is látta a piactéren.

VIII. r. terhelt Pap Flóra ellenében bizonyítékul szolgál (44. n. sz. a.) beismerése, hogy I. r. terhelt Silberstein Dezsővel együtt jöttek Élesdre a gyűlésre;

Balogh Sándor és ifj. Bán József tanúk vallomásával bizonyítható, hogy Pap Flóra terhelt már a korai délelőtti óráktól kezdve folyton járt-kelt a tömegben, és izgatta a népet;

bizonyítékul szolgál ellene Pap Demeter 41. n. sz. a. vallomása, mely szerint Pap Flóra folyton és addig izgatta a népet, míg végre a tömeg támadó fellépésével a gyűlést megzavarta;

Mihálka József 49 n. sz. a. vallomásával bizonyítható, hogy Pap Flóra terhelt szintén tagja volt annak a tömegnek, mely az emelvényt megrohanta;

bizonyítékul szolgál ellene Jáz Gábor 45 n. sz. a. vallomása, hogy Pap Flóra terhelt egész délelőtt Silberstein Dezsővel járt-kelt a tömegben, és folyton lázította a népet.

És Pakurár János vallomásával bizonyítható, hogy Pap Flóra folyton arra bujtogatta, lázította a népet, hogy „ne engedjenek a Istennek sem”.

IX. r. Mihálka Józseffel szemben bizonyítékul szolgál az örvéni előjáróság jelentése, hogy terhelt egyike a legvéresebb szájú izgatóknak;

bizonyítékul szolgál ellene 49 n. sz. a. beismerése, hogy az eset alkalmával a piactéren jelen volt;

K. Varga János szemtanú vallomásával bizonyítható, hogy terhelt a huszárok elől menekülő tö-

meget visszatérésre és arra bujtogatta hogy „követ, karót, fegyvert ragadjanak, és azzal a katonákra csendőrökre, urakra, támadjanak”;

Olasz Imre vallomásával bizonyítható, hogy terhelt volt az, ki az örvéndieket Élesdre bevitte;

és Silberstein Dezső beismerésével az is bizonyítható, hogy Mihálka József Silbersteinnel még a piactéren is állandó érintkezésben volt.

X. r. Guró Demeterrel szemben bizonyítékul szolgál Sorbán János 26 n. sz. a. vallomása, hogy ő volt az, aki a lugosiakat április 24-én reggel a gyűlésen való megjelenésre felhívta, és őket bevezette a gyűlésre;

Bona Sándor és ifj. Bán József szemtanúk vallomásával bizonyítható, hogy Guró Demeter szintén egész délelőtt lázította a tömeget;

terhelt 48 n. sz. a. vallomásában beismerte, hogy a piactéren a tömegben jelen volt, s közte volt annak a csoportnak, melyet a huszárok a Lederer udvarra szorítottak.

Bojtos László kesztegi lakos vallomásával bizonyítható, hogy terhelt e tanút erőszakkal a zavarók csoportjába akarta átvinni.

És az előljáróság jelentésével bizonyítható, hogy terhelt közveszélyes lázító.

XI. r. Bika Tógyer ellenében bizonyítékul szolgál az előljáróság jelentése, hogy terhelt a legveszedelmesebb, izgatók egyike;

bizonyítékul szolgál ellene 47. és 50. n. sz. a. vallomásában foglalt beismerése, hogy a gyűlésen jelen volt, és az eset alkalmával a piactéren az emelvény mellett foglalt helyet;

Lakatos János tanúvallomásával bizonyítható, hogy terhelt egyike volt azoknak, kik az emelvényt megrohanták.

XII. r. Árgyelán Tógyer ellenében bizonyítékul szolgál Tóth Márton, Bika Tógyer és Medve József szemtanúk vallomása, hogy egyike volt azoknak, kik az emelvényt megrohanták;

és a tanúk vallomása szerint terhelt valósággal tombolt az emelvényen, onnan egy deszkát is lerúgott; sőt a főszolgabíró is eltaszítással volt kénytelen ellenében védekezni;

terhelt beismerésével bizonyítható, hogy ő az emelvényre tényleg felment, midőn azt a tömeg megrohanta.

XIII. r. Puskó Demeterrel szemben bizonyítékul szolgál az előljáróság jelentése, hogy terhelt a legvéresebb szájú izgatók egyike; ő volt az, aki április 23-án és 24-én reggel házról házra járva kényszerítette a népet a gyűlésen való megjelenésre;

bizonyítékul szolgál ellene azon beismerése, hogy a gyűlésen bent volt, és az emelvény mellett állott az eset egész lefolyása alatt;

továbbá beismerte azt is, hogy tűzvonalban állott, s mellette sokan elestek;

Ladányi Márton, Samu Halász Ferenc vallomásával bizonyítható, hogy terhelt bottal kezében jelen volt a támadó tömegben.

XIV. r. terhelt Papp Tógyerrel szemben bizonyítékul szolgál ugyancsak Bika Tógyer, Medve József, Tóth Márton szemtanúk vallomása, hogy ez a terhelt is egyike volt azoknak, kik az emelvényt megrohanták;

és terhelt maga is beismerte, hogy ő tényleg felugrott az emelvényre, és onnan még a főszolgabíró felhívására sem távozott.

XV. r. Garzse Gábor ellenében bizonyítékul szolgál az előljáróság jelentése, hogy terhelt szintén közveszélyes izgató;

terhelt beismerésével bizonyítható, hogy a piactéren jelen volt a huszárság rohama alatt;

Tóth Márton szemtanú vallomásával bizonyítható, hogy terhelt az eset egész lefolyása alatt jelen volt, és ott főszerepet játszott.

XVI. r. Brindás György terhelt ellenében bizonyítékul szolgál az előljáróság jelentése, mely szerint terhelt közveszélyes izgató.

Brindás Gábor, vallomásával bizonyítható, hogy terhelt volt az, ki a vársonkolyosiakat a gyűlésre bevezette;

terhelt beismerte, hogy a piactéren az eset alkalmával jelen volt, és együtt egy csoportban állott a vársonkolyosiakkal;

Ladányi Márton szemtanú vallomásával bizonyítható, hogy a vársonkolyosiak éppen a terhelt vezetése alatt mindannyian ott voltak az emelvény körül.

XVII. r. terhelt Méhes Sándorral szemben bizonyítékul szolgál az előljáróság jelentése, mely szerint terhelt szintén közveszélyes izgató;

Opre Gábor és Földes Miksa szemtanúk vallomásával is bizonyítható, hogy terhelt szintén járt-kelt a tömegben, és folyton izgatta a népet:

Beniczky Gyula vallomásával is bizonyítható, hogy az esetről hazatérő tömeget április 24-én este Brátkán az utcán terhelt még folyton izgatta;

Ursz Zacharie vallomásával is bizonyítható, hogy egy felvidéki molnár is folyton izgatta a tömeget;

és terhelt beismerésével bizonyítható, hogy ő is felrohant az emelvényre.

XVIII. r. terhelt Laszk Tivadar ellenében bizonyítékul szolgál az előljáróság jelentése, mely szerint terhelt a legveszedelmesebb izgatók egyike;

Popa György és Katona Anna vallomásával bizonyítható, hogy terhelt a csarnóháziakat arra hívta fel, hogy botokkal fegyverkezve menjenek be Élesdre a gyűlésre;

és ugyanezek vallomásával bizonyítható, hogy terhelt volt az, ki a botokkal fegyverzett tömeget Élesdre vezette.

Terhelt beismerésével bizonyítható, hogy az eset lefolyása alatt jelen volt a piactéren, éspedig a Jakabffi Lipót boltja előtt.

És a nyomozás adatai szerint éppen e pontról érte a legveszélyesebb támadás a csendőröket; valamint a nyomozás adataival bizonyítható, hogy körülte sokan megsebesültek.

És mindezeket egybevetve a cselekmény részleteivel a terhelt terhére rótt cselekmény bizonyíthatónak mutatkozik.

És mindezek alapján a terheltek ellen emelt vád törvényes alapon nyugszik.

Az elrendelés alapjául elfogadott és máig is változatlanul fennálló törvényes okokból az előzetes letartóztatás fenntartása iránti indítványnak is törvényes alapja van.

Nagyvárad, 1904. május hó 20-án

Dr. Nagy Géza
kir. ügyész

F

1906 márc. 8

A Kúria ítélete az 1904. ápr. 24-i élesdi csendőrtűzzel kapcsolatban „hatóság elleni erőszak büntette” címén perbe fogott vádlottak felett

Ig. Min. 1906 R–48/2258 (ad 17.330/1906)¹
(Hivatalos másolat)

Másolat: 2444/B. 1906. szám. Hivatalos másolat: Ófelsége a király nevében a M. Kir. Kúria hatóság elleni erőszak büntette miatt vádolt 1904. évi április hó 28-tól fogva levő Silberstein Dezső, valamint szabadlábbon levő Bezsán György, Pópa Demeter, Pakurár Demeter, Jáz Gábor, Nyikorucz Lőrinc, Csurszás Demeter, Pap Flóra, Mihálka József, Guró Demeter, Bika Tógyer, Árgyelán Tógyer, Puskó Demeter, Pap Tógyer, Gazse Gábor, Brindás György, Méhes Sándor, Laszk Tivadar, Butuk Pál, Groze György, Bott György, Ungur Illie, Nyoma Péter alui Péter, Alb Stefán Gavrilla, Pópa Gavril Mitru, Dogán Péter a. Mikula Tógyi, Dogár György, Alb Flóra Nyegru, Csukle Illie, Kagyila Tivadar,

¹ Az iratot az 1962 tavaszán tartott ellenőrzés alkalmával nem találtuk a helyén.

Tyirla Demeter, Szimucz György, Nyikorucz György, Gyurkucza Filip, Styef János, Bücs Mihály, Laszka Mihály, Márk Demeter, Vuskó György, Pap Flóra a. Gigi, Samu Halász Ferenc, Múyere Alexa, Pakurár Pintye, Csonka Flóra, Czink Péter, Korda Pável, Bodogály Lika, Kondorovics János a. Micu Mojsze, Pavel János, Kovács Sándor, Csukle János, Trempe Mitru, Sorbán János, PiczTruka a. Gyorgye és Csukle Tódor ellen a nagyváradi kir. törvényszék előtt folyamatba tett, s ugyanott 1904. évi december hó 21-én 20035/B szám alatt a nagyváradi kir. ítélőtábla által pedig a főtárgyalás folyamán hozott végzések ellen a dr. Váradi Ödön, dr. Adorján Emil, dr. Lázár Aurél, dr. Dési Géza, Zigre Miklós és Hegyi Márton védő által bejelentett felfolyamodások, valamint az ítélet ellen a kir. ügyészségnek, Silberstein Dezső, Pap Flóra, Mihálka József, Guró Demeter, Bika Tógyer, Argyelán Tógyer, Puskó Demeter, Pap Tógyer, Méhes Sándor, Gróze György, Bott György, Csukle Illie, Tyrla Demeter, Szimucz György, Márk Demeter, Pópa Flóra a. Gigi, Samu Halász Ferenc, Múyere Alexa, Pakurár Pintye, Csonka Flóra, Czink Péter és Korda Péter vádlottnak, valamint dr. Várady Ödön, dr. Radó Ignác, Keledi József, Zigre Miklós, Szokoly Tamás és dr. Adorján Emil védőknek bejelentett fellebbezése 1905. évi szeptember hó 21. napján 2035/B szám alatt elintézett bűnvádi pert Silberstein Dezső, Pap Flóra, Mihálka József, Bika Tógyer, Argyelán Tógyer, Puskó Demeter, Pap Tógyer, Méhes Sándor, Bott György, Tyrla Demeter, Szimucz György, Samu Halász Ferenc, Múyere Alexa vádlottaknak, dr. Kadosa Marcel ügyvédnek Silberstein Dezső érdekében, dr. Várady Ödön ügyvédnek Papp Flóra és Mihálka József vádlottak érdekében – dr. Farkasházy Zsigmond ügyvédnek Bika Tógyer és Bott Tógyer vádlottak érdekében – Zigre Miklós ügyvédnek Argyelán Tógyer, Puskó Demeter és Papp Tógyer vádlottak érdekében – dr. Adorján Emil ügyvédnek Méhes Sándor vádlott érdekében – Papp János ügyvédnek Múyere Alexa vádlott védelmében és a közvédőnek Tyrla Demeter, Szimucz György és Samu Halász Ferenc vádlottak érdekében bejelentett, Silberstein Dezső vádlott 2200/905 – dr. Kadosa Marcel ügyvéd Silberstein Dezső vádlott védője által 2217/905 – Bika Tógyer és Bott György vádlottak által 2239/905 – végre Argyelán Tógyer, Puskó Demeter és Pap Tógyer vádlottak által 2080/905 B. sz. a. írásban is indokolt semmisségi panaszok folytán 1906. évi március hó 8. napján tartott nyilvános tárgyaláson a koronaügyésznek, valamint a Silberstein Dezső, Papp Flóra, Mihálka József, Bika Tógyer, Bott György, Papp Tógyer és Múyere Alexa vádlottak érdekében előterjesztett védelem meghallgatása után vizsgálat alá vevén, következő végzést hozott: Bika Tógyer vádlott semmisségi panaszának az írásbeli indokokban a Bp. 385. § 1 /c– Bott György vádlott semmisségi panaszának ugyancsak a semmisségi panasz írásbeli indokaiban a Bp. 385. § 1/b pontjára alapított – nemkülönben Argyelán Tógyer, Puskó Demeter és Papp Tógyer vádlottak semmisségi panaszának az írásbeli indoklásban a bűnügyi költségekben való egyetemleges elmarasztalásuk miatt használt része visszautasítottak – a többi semmisségi panaszok pedig elutasítottak. Indokok: A kir. ítélőtábla ítélete ellen annak a fellebbviteli főtárgyaláson történt kihirdetése alkalmával semmisségi panaszokat jelentettek be: Silberstein Dezső vádlott a Bp. 385. § 1 /a pontja alapján a Btk. 92. §-ának nem alkalmazása miatt – e vádlott érdekében dr. Kadosa Marcel védő a Bp. 335. § 1/a pontja alapján, mert a nevezett vádlott terhére megállapított tények nem merítik ki egy bűncselekmény tényálladékát sem, a Bp. 385. § 3. pontja alapján, mert a fennforgó nyomatékos enyhítő körülményekre figyelemmel, a Btk. 92. §-a alkalmazandó lett volna, Pópa Flóra és Mihálka József vádlottak csatlakozásával e vádlottak érdekében dr. Várady Ödön védő a Bp. 385. § 1/a pontja alapján, mert a megállapított tényállás szerint ezek a vádlottak sem erőszakot, sem veszélyes fenyegetést nem követtek el, s tettük nem bűncselekmény s a Bp. 385. § 1/b pontja alapján, mert cselekményük a legrosszabb esetben is a Kbtvk. 42 §-a szerint lett volna minősítendő – Bika Tógyer vádlott csatlakozásával e vádlott érdekében dr. Farkasházy Zsigmond védő, a Bp. 384. § 9. pontja alapján, mert a fellebbviteli főtárgyaláson kért bizonyítás kiegészítésének elrendelése megtagadtatott – a Bp. 385. § 1/a pontja alapján, mert az e vádlott terhére rótt cselekmény nem bűncselekmény – a Bp. 385. § 1/b pontja alapján, a Btk. 92. §-ának nem alkalmazása miatt – Argyelán Tógyer, Puskó Demeter és Papp Tógyer vádlottak érdekében Zigre Miklós védő a Bp. 384. § 9. pontja alapján a fellebbviteli főtárgyaláson kért bizonyítás kiegészítésének el nem rendelése miatt s a 385. § 1/a pontja alapján, mert nevezettek a hatóság elleni erőszak

elkövetésében közre nem működtek – Méhes Sándor vádlott csatlakozásával, e vádlott érdekében dr. Adorján Emil védő a Bp. 385. § 1/a pontja alapján, mert a terhére megállapított tény nem bűncselekmény, miután a részvétel még nem jelenti azt, hogy célját a tömegével azonosította volna – a Bp. 385. § 1/b pontja alapján, mert Méhes Sándor cselekménye legrosszabb esetben is a Kbt. 42. §-a szerint lett volna minősítendő s a Bp. 385. § 3. pontja alapján, mert súlyosbító körülmény fenn nem forog, s a sok enyhítő körülmény dacára a Btk. 92. §-a nem alkalmaztatott – Bott György vádlott javára dr. Farkasházy Zsigmond védő a Bp. 385. § 1/a pontja alapján, mert e vádlott tette nem bűncselekmény – Múyere Alexa vádlott csatlakozásával e vádlott érdekében, Papp János védő, a Bp. 385. § 9. pontja alapján, mert a fellebbviteli főtárgyaláson kért bizonyítás-kiegészítés el nem rendeltetett – s a Bp. 385. § 1/a pontja alapján, mert annak a vádlottnak a cselekménye egy bűncselekmény tényálladékát sem meríti ki – Tyrla Demeter, Szimucz György és Samu Halász Ferenc vádlottak érdekében a közzvédő a Bp. 385. § 1/a pontja alapján, mert a nevezett vádlottak terhére megállapított cselekmény a Btk. egyik §-ába sem ütközik, s a Bp. 385. § 1/b pontja alapján, mert védettjeinek cselekménye legrosszabb esetben is csak a Kbt. 42. §-a szerint lett volna minősítendő – végre – a Bott György, Argyelán Tógyer, Puskó Demeter, Pap Tógyer, Tyrla Demeter, Szimucz György és Samu Halász Ferenc vádlottak pedig a védőik – illetve a közzvédő által érdekükben bejelentett semmisségi panaszokhoz csatlakoztak. – A szóval bejelentett semmisségi panaszokat Silberstein Dezső vádlott, e vádlott védője dr. Kadosa Marcel, Bika Tógyer, Argyelán Tógyer, Puskó Demeter, Pap Tógyer és Bott György írásban is indokolván, az írásbeli indokokban szóval bejelentett semmisségi panaszait: – Bika Tógyer vádlott a Bp. 385. §-ának 1/c – Bott György vádlott a Bp. 385. §-ának 1/b pontjára – Argyelán Tógyer, Puskó Demeter és Pap Tógyer vádlottak pedig a büntügyi költségekben egyetemleges kötelezettséggel való elmarasztalására is kiterjesztettek. A felsorolt semmisségi panaszok közül a Bp. 434. §-ának harmadik bekezdése értelmében visszautasítandók voltak a következők: 1. mint elkésettek Bika Tógyer és Bott György vádlottak semmisségi panaszának, a semmisségi panaszuk írásbeli indokolásában a Bp. 385. §-ának 1/c – illetve a Bp. 385. § 1/b pontjára alapított része; mert a kihirdetett ítélet ellen a semmisségi panasz a Bp. 430. §-ának harmadik és a 388. §-ának második bekezdésének egybevetett értelme szerint, a kihirdetéskor jelentendő be, a csakis a semmisségi panasz írásbeli indokolásában bejelentett semmisségi panaszok tehát elkéstek. – 2. Argyelán Tógyer, Puskó Demeter és Pap Tógyer vádlottak semmisségi panaszának ugyancsak a semmisségi panasz írásbeli indokolásában amiatt használt része, hogy büntügyi költségek megfizetésére egyetemlegesen köteleztettek, mert a büntügyi költségek meg- vagy meg nem ítéltése tárgyában semmisségi panasz egyáltalában nem érvényesíthető. – A Bika Tógyer, Bott György, Argyelán Tógyer, Puskó Demeter és Pap Tógyer vádlottak érdekében használt semmisségi panaszoknak a kihirdetéskor bejelentett részeit, valamint a többi semmisségi panaszokat mint alaptalanokat a Bp. 437. §-ának negyedik bekezdése értelmében elutasítani kellett – éspedig 1. a fellebbviteli főtárgyaláson Bika Tógyer vádlott, Korb János, Mudu Tógyer és Ille Flóra személyében hivatkozott tanúkkal azt kívánta bizonyítani, hogy „ártatlan”, – Zigre Miklós védő: a) Puskó Demeter vádlott érdekében: Argyelán István, Szála Tógyer, Paskal Márk és Paskal Mitru, – b) Argyelán Tógyer és Papp Tógyer vádlottak érdekében: Gavrilusz Demeter, Malaj János, Pap Flóra, Dunne János, Boer Péter, Pakuzár János, Gavrilusz Mitru és Szóta Mitru személyében hivatkozott tanúkkal azt: hogy nevezett védettjei semmiféle oly ténykedést és magatartást nem tanúsítottak, amely a hatóság elleni erőszak elkövetésére irányult volna, és távol voltak attól a csoporttól, amely a csendőroket megtámadta – Argyelán Tódor vádlott Argyelán Istvánt arra kérte kihallgattatni: hogy ő nem bűnös – végre Papp János védő arra nézve, hogy Múyere Alexa a támadó tömegben nem volt jelen, úgy a tömegben, valamint a fellebbviteli főtárgyaláson jelen volt Bolozsán Farkas, Muszka Demeter, Bolozsán Tógyer, Papp Mátyás, Juhász János, Boer Péter, Kis Géczi Mihály, Gavrilusz Flóra és ifj. Papp János révi lakosokat kérte tanúként kihallgattatni. – Ezeket a kérelmeket azonban a kir. ítélőtábla felhozott indokainál fogva helyesen mellőzván, a kérelemnek megtagadása által a védelem szempontjából a törvény rendelkezését vagy elvét nem sértette meg, s ez irányban hozott határozatai a Bp. 384. § 9. pontjában megjelölt semmisségi okba nem ütköznek. 2.

Silberstein Dezső vádlott és védője dr. Kadosa Marcel ügyvéd semmisségi panaszának a Bp. 385. § 1/a pontjára alapított része – dr. Várady Ödön védő, a Pap Flóra és Mihálka József vádlottak érdekében, ezek csatlakozásával a Bp. 385. § 1/a és b pontjára alapított semmisségi panasz – dr. Farkasházy Zsigmond védő a Bika Tógyer vádlott érdekében, ennek csatlakozásával bejelentett semmisségi panaszának a Bp. 385. 1/a pontjára alapított része – Zigre Miklós védő által az Argyelán Tógyer, Puskó Demeter és Papp Tógyer vádlottak érdekében, ezek csatlakozásával bejelentett semmisségi panasznak a Bp. 385. § 1/a pontjára alapított része – dr. Adorján Emil védő, a Méhes Sándor vádlott érdekében, ennek csatlakozásával, bejelentett semmisségi panaszának a Bp. 385. § 1/a és b pontjaira alapított része – dr. Farkasházy Zsigmond védő által, Bott György vádlott érdekében, ennek csatlakozásával használt semmisségi panasznak a Bp. 385. § 1/a pontja alapján szóval bejelentett része – a közvédő által a Tyirla Demeter, Szimucz György és Samu Halász Ferenc vádlottak érdekében, ezek csatlakozásával bejelentett semmisségi panasznak a Bp. 385. 1/a és b pontjára alapított része – végre Papp János védő által Múyere Alexa vádlott érdekében, ennek csatlakozásával bejelentett semmisségi panasznak a Bp. 385. § 1/a pontjára alapított része azért alaptalanok: – mert a kir. Kúria határozatát, a Bp. 437. §-ának első bekezdése szerint köteles a kir. ítélőtábla által valóknak elfogadott tényekre alapítani – a kir. ítélőtábla pedig azt fogadta el valóknak: hogy Pap Flóra, Mihálka József, Bika Tógyer, Méhes Sándor, Tyirla Demeter, Szimucz György és Samu Halász Ferenc vádlottak, Argyelán Tógyer, Puskó Demeter, Papp Tógyer, Bott György és Múyere Alexa vádlottakkal együtt nemcsak annak a csoportnak voltak tagjai, mely a hatóság által a rend fenntartására és helyreállítására tett intézkedéseknek nem engedelmeskedett, hanem annak a csoportnak is, mely midőn Bérczy Imre főszolgabíró az élesdi 48-as párt alakuló gyűlését, mely a tömeg abcúgolása és a szociáldemokrácia éltetése folytán megtartható nem volt, hivatalos hatásköréből kifolyóan feloszlatta, s midőn a főszolgabírónak intézkedése folytán a huszárság a teret kiűritette, a huszárság visszavonulása után botokkal és karókkal, kövekkel és tégladarabokkal, sőt lőfegyverekkel ellátva a rend helyreállítására kirendelt csendőröket megtámadta, azok közül többet megsebesített és Resch Mihály őrmesternek halálát okozta, hogy fent nevezett vádlottak a csoport céljával a maguk akarátát, a megállapított tényekből levont helyes következtetés szerint Silberstein Dezső vádlott felbujtása folytán egyesítették, jelenlétük által a csoport többi tagjának bátorságát fokozták, s hogy ebben a csoportban Pópa Flóra és Mihálka József vádlottak vezetői szerepet vittek, mert továbbá Silberstein Dezső, Pap Flóra, Mihálka József, Bika Tógyer, Argyelán Tógyer, Puskó Demeter, Papp Tógyer, Méhes Sándor, Bott György, Tyirla Demeter, Szimucz György, Samu Halász Ferenc és Múyere Alexa vádlottaknak ezekben a valóknak elfogadott tényekben foglalt és a vád alapjául szolgáló tette bűncselekmény, és pedig a Btk. 165. és 168. §-ai alá eső szabadságvesztés és mellékbüntetéssel büntetendő hatóság elleni erőszak büntetvének, illetve a Btk. 92. § alkalmazásával s a 20. §-hoz képest minősülő és csupán szabadságvesztés büntetéssel büntetendő hatóság elleni erőszak vétségének tényálladékát kimeríti – mert ehhez képest a kir. ítélőtábla a büntető törvénynek vonatkozó rendelkezését nem alkalmazta tévesen; mikor a fent nevezett összes vádlottak tettében bűncselekmény tényálladékát felismerte, s mikor Pap Flóra, Mihálka József vádlottakat mint vezetőket, Bika Tógyer és Méhes Sándor vádlottakat a Btk. 165. és 168. §-ai alá eső hatóság elleni erőszak büntetvében – Tyirla Demeter, Szimucz György és Samu Halász Ferenc vádlottakat pedig a most hivatkozott §-ok alá eső, a Btk. 92. § alkalmazásával s a 20. § alapján minősülő hatóság elleni erőszak vétségében mondotta ki bűnösnek. Végre:... 3. Silberstein Dezső vádlott, e vádlott védője, dr. Kadosa Marcel, dr. Farkasházy Zsigmond mint Bika Tógyer vádlott védője, védettje csatlakozásával – és dr. Adorján Emil védő, Méhes Sándor vádlott csatlakozásával bejelentett semmisségi panaszoknak a Bp. 385. § 3. pontjára alapított részei azért alaptalanok, mert a Silberstein Dezső, Bika Tógyer és Méhes Sándor vádlottak javára megállapított enyhítő körülmények sem számuknál, sem nyomatékuknál fogva a Btk. 92. §-ának alkalmazását nem indokolják, ehhez képest a kir. ítélőtábla akkor sem alkalmazta a büntető törvénynek vonatkozó rendelkezését tévesen, mikor a most nevezett vádlottak büntetését a Btk. 92. § alkalmazásának mellőzésével szabta ki.....Kelt Budapesten, 1906. március hó 8-án.....

.....Sebestyén Mihály s. k. tanácselnöki Jávor Endre s. k. előadó.....
.....A Bp. 494. §-ának 4. bekezdése alapján bizonyítom, hogy a M. Kir. Kúriának fenti határozata folytán a nagyvárad kir. ítélőtáblának 1905. szeptember hó 20-án 2035/905 B. szám alatt kelt ítélete végrehajtható.....
Nagyvárad, 1906. évi május hó 11-én, Millye Gyula s. k. kir. törvényszéki elnökhelyettes.....
A másolat hitelül:

Hügelf
kiadó h.

G

1906 aug. 31

Kurovszky Ferenc nagyvárad helyettes főügyész jelentése az igazságügy-miniszternek az élesdi vádlottak pörének befejezése tárgyában

Ig. Min. 1906 R-48/2258 (ad 17.330/1906)¹

A nagyvárad kir. főügyésztől
2451 szám
906. F.ü.

Nagyméltóságú Igazságügy-miniszter Úr!

Ez év augusztus hó 18-án ad 17330/906.I.M. III. szám alatt kelt rendeletre hivatkozással hatóság elleni erőszak büntetével vádolt Silberstein Dezső s társai elleni bűnügyben, a kir. Curiának 2444/906. B. szám alatt hozott végzésének hiteles másolatát % alatt csatoltan tisztelettel felterjesztem azzal, hogy a bűnügy jogerősen befejezést nyert.

Nagyvárad, 1906. augusztus hó 31.

Kurovszky Ferenc
kir. főügyési helyettes

29

1904 máj. 9

Minisztertanácsi határozat az aratási sztrájk ellen tervezett intézkedésekről

M.T. 1904:16/2

A földművelési miniszter úr előadta, hogy miután az országban kitörő sztrájkmozgalmak egyre valószínűbbé teszik, hogy az ideai aratás sem fog általában zavartalanul lefolyni, s minden jel arra mutat, hogy különösen az alföldi és dunántúli vármegyékben az aratás alatt jelentékenyebb zavarok lesznek, a maga részéről azonfelül, hogy a munkásközvetítési szervezet s általában a közigazgatási hatóságok és a gazdasági egyesületek közreműködésével már most gondot fordít arra, hogy a munkaadók szerződthessenek munkásokat – a következő intézkedéseket szándékozik megtenni, amelyekhez a minisztertanács hozzájárulását kéri.

1. Mezőhegyesen 5000, Kisbéren és Bábólnán 2000–2000 főből álló munkástartalékot szándékozik a felvidékről és Székelyföldről szervezni. E munkások mind kaszások lennének. Felfogadtatná-

¹ Az iratot az 1962 tavaszán tartott ellenőrzés alkalmával nem találtuk a helyén.

nak 2, esetleg 3 hétre, napszám- s élelmezésért azzal, hogy felhívásra tovább is kötelesek dolgozni. A felfogadás helyétől a rendeltetési helyig különvonatokon való ingyenes szállításukat fogja kérni a kereskedelemügyi miniszter úrtól.

A tartalék átengedésének módozatai az eddigiek lennének.

2. Az egész országból beszerzi az adatokat arra nézve, hogy hol vannak még az aratáskor is felfogadható, megbízható munkások, hogy szükség esetén a közigazgatási hatóságok útján ezek a sztrájkoló pótlására közvetíthetők legyenek.

3. Arra az esetre, ha a szervezett munkástartalék kimerül, és újabb felfogadással gyorsan nem lenne kielégíthető, a ménesbirtokokra szerződött rendes munkásokat s esetleg a lehetőségig a cselédeket fogja a sztrájkoló pótlására átengedni.

Hogy viszont a ménesbirtokokon meg ne akadjon a munka, aratógépeket fog készletben tartani, s a méneskari katonák s esetleg a vidéki törvényszéki fogházakból azon foglyok munkaerejét óhajtja igénybe venni, akik aratáshoz értenek. Erre nézve az illetékes miniszter urakkal megindítja a tárgyalásokat.

4. Az aratás idejére szükség esetén kérni fogja, illetőleg el fogja rendelni azon közmunkák időleges beszüntetését, amelyeknél aratáshoz értő földművesek foglalkoznak. Érintkezésbe fog lépni a nagyobb vállalkozó cégekkel is, hogy az aratás idején aratáshoz értő munkásaikat szabadságolják, hogy azok a sztrájkoló pótlására csoportosan elkövetíthetők legyenek.

A felvidéki és a székely vármegyéből a gazdák tudtával azon munkások felfogadására is keresni fog módokat, akik otthon már el vannak szerződve, miután az említett vidékeken később van az aratás.

5. A gépgyárosokkal érintkezésbe lépve, biztosítani fogja, hogy aratógépeket a jelentékenyebb vidéki központokon is tartsanak készletben. Az el nem adott gépek ingyenes oda- és visszaszállításának engedélyezésére kérni fogja a kereskedelemügyi miniszter urat.

6. Ha az előbb jelzett módokon egyáltalán lehetetlen lenne már az aratás lefolyását biztosítani (noha e tekintetben a közbiztonsági teendők sokszoros teherrel járnak), utolsó esetben Galíciából is szerződött munkásokat, ahol van elegendő. Erre nézve azonban az osztrák kormányral már most érintkezésbe lépne.

7. A nagyobb uradalmaknak ajánlani fogja, hogy szövetkezve maguk is biztosítsanak aratógépeket, esetleg tartalék csapatokat, s tartsanak készletben aratószerszámokat. Figyelmeztetni fogja ismételten a munkaadókat, hogy a szerződési alakszerűségeket betartsák.

8. A közigazgatási hatóságokat ismételten figyelmeztetni fogja különösen az 1898. II. tc. 65. és 66. §-ainak alkalmazására s általában az idézett törvény pontos és megfelelő végrehajtására. A közigazgatási hatóságok kellő tájékoztatás céljából a leginkább érdekelt vármegyékbe előzetes bizalmas értekezésre megbízottat fog küldeni, aki az e részben megkeresendő belügyminiszter úr kiküldöttjével együttesen fog eljárni.

Itt megjegyzi, hogy minden tervezett intézkedés részleteit s a kivitel módozatait a belügyminiszter úrral egyetértésben és együttesen szándékozik megállapítani és az egész akciót végrehajtani.

9. Az aratás idejére szükség esetén a távirda és távbeszélő hivatalokban az éjjeli szolgálat elrendelését fogja kérni.

10. A törvényhatóságokat, a gazdasági egyleteket, az egyházi főhatóságokat, s a saját tárcájához tartozó összes tisztviselőket fel fogja hívni, hogy az aratósztrájkot társadalmi úton is iparkodjanak megelőzni.

11. Az aratás biztosítására szükséges intézkedések költségeit előre csaknem lehetetlen jelezni, mert a mozgalom mértéke adja meg a védekezés terjedelmét is. Ennélfogva csak általánosságban kérheti a felhatalmazást a feltétlenül szükséges összegek igénybevételére nézve.

10

Igazságügy-miniszteri iratok a „nemzetiségi és szocialisztikus lapok és megmozdulások elleni eljárásokat tárgyaló sajtószemle” tárgyában

A

1904 máj. 17

Részletek Bernáth Géza igazságügy-miniszteri államtitkár három 1904. évi negyedévenkénti a „nemzetiségi és szocialisztikus lapok és megmozdulások” elleni eljárásokat tárgyaló sajtószemléjéből

Ig. Min. 1904–V–2351¹
(Gépelte irat)

Magyar Királyi Igazságügy-miniszter
15 571. szám
I.M. 1904. III.

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

A politikai jellegű bűncselekmények miatt² állami közérdekből indított sajtóperekről és büntető ügyekről² az eddig esetről esetre külön adott értesítések helyett folyó évi első negyedének leteltével a kérdéses bűncselekmények természetéről, valamint az ügyek eredményéről és állásáról Nagyméltóságodnak negyedévi időközökben szándékozom általános tájékoztatást adni;² és egyenkint külön csak az országos jelentőséggel bíró vagy sürgős természetű ügyekben forogván fenn szüksége annak, hogy ezekről a jövőben is megfelelő értesítést esetről esetre közöljem.

Ehhez képest az *idei év első negyedére vonatkozó ezt az általános tájékoztatást a következőkben* van szerencsém Nagyméltóságodnak tiszteletteljesen becses tudomására hozni.

A megjelölt természetű bűncselekmények miatt indított sajtóperek közül a *múlt évről* a következők maradtak *folyamatban*.

1. *Nemzetiségi és államellenes más izgatás miatt indítottak:*

a) *Román lapok és nyomtatványok ellen:*

A közel 14 ezer korona pénzbüntetés súlya alatt múlt évnek első felében megszűnt: *Tribuna* nagyszebeni lapnak 15 esetben elkövetett izgatása miatt négy sajtóper maradt ez évre még *folyamatban*, amelyek Molnár György szerkesztőnek, dr. Maniu Cassius kolozsvári ügyvédnek, Moldován Vazul és Moldován Sylvester szerzőknek jogerős elítélésével folyó évben befejeztettek.

A *Libertatea* című szászvárosi román hetilap izgatásai miatt indított sajtóperek egyikében a szerkesztő: Joanovics Valér Gyula jogerősen elítéltetett, a másikban a Mocza János szászvárosi görögkeleti lelkész ellen büntetést megállapító esküdtbírói ítélet még nem jogerős.

Folyamatban maradtak a *Tribuna Poporului* című aradi lap kétrendbeli izgatása miatt Bocu Szevér ellen és a *Foia Poporului* című nagyszebeni lap múlt évi június havában elkövetett izgatás miatt Moldován E. Vazul szerző ellen indított sajtóperek, de az utóbbiban körözés után a szerző vizsgálati fogságba helyeztetett.

Ezeken kívül a *Calindarul Poporului* című 1903. évi nagyszebeni naptárban elkövetett izgatások miatt indított sajtóper Lázár Viktor volt nagyszebeni tanító és szerkesztő ellen kiadott körözéssel lett egyelőre befejezve.

b) *Tót nyelven megjelent hírlapok vagy nyomtatványok ellen:*

A „*Hlas Ludu*” című budapesti lap egyik sajtópere Kabina Ferenc békásmegyeri ügyvéd, szerkesztő jogerős elítélésével befejeztetett, a másik még *folyamatban* van.

¹ Az iratot az 1962 tavaszán tartott ellenőrzés alkalmával nem találtuk a helyén.

² Kék ceruzával aláhúzva.

Čajda György hírlapíró jogerős elítélésével befejeztetett a *Černoknažnik* című túrócszentmártoni tót képes élclap izgatásai miatt indított sajtóper; nem jogerősek még a *Povážske Noviny* modori lap izgatása miatt Hrusovszky Igor takarékpénztári könyvelő, a lap felelős szerkesztője ellen, továbbá az *Obzor* című rózsashegyi időszaki sajtótermék izgatása miatt ifj. Babka György szerkesztő ellen, valamint a *Národnie Noviny* című túrócszentmártoni újság múlt évi júliusi izgatása miatt Strobl János ellen büntetést megállapító esküdtbírósági ítéletek.

Ellenben folyamatban maradtak az utóbbi lap egy másik izgatása miatt, továbbá a *Slovenský Týždenník* című budapesti lap múlt évi októberi izgatása miatt indított sajtóperek, míg az utóbbi lapnak múlt évi júliusi izgatása miatt Rojko András nyugalmazott plébános ellen emelt vád alól a vádlottat az esküdtbíróság felmentette.

c) A horvát nyelven Fiumében megjelenő *Novi List* című lapnak múlt évi február hóban és május hóban elkövetett izgatásai miatt indított sajtóperek folyamatban vannak.

d) Végül elkobzása és megsemmisítése rendeltetett el a *Vestnik* prágai *cseh* újságnak és a Milánóban *olasz* nyelven *Croazia e Ungheria* stb. cím alatt megjelent könyvnek.

2. Szocialisztikus természetű bűncselekmények miatt:

A *Szabad Szó* című lap múlt évi (1903) naptárában elkövetett izgatások miatt Ádáz József és Ádám György ellen –

továbbá az *Alföldi Munkás* hódmezővásárhelyi lap által múlt évben elkövetett izgatás és más bűncselekmény miatt Bánfy Lajos ellen, végre a *Népszava* című budapesti lap múlt évi májusban elkövetett izgatás miatt Sterbinszky Lipót ellen sajtóperek, ezekben hoztak is büntetést megállapító esküdtbírósági ítéletek, azonban ezek még nem jogerősek.

Fölmentettek vád alól a kolozsvári *Újság* című lap múlt évi március és május hónapokban elkövetett izgatásai miatt indított sajtóperekben Székely Béla és a felelősségre vont más egyének, illetőleg az eljárás részben meg lett szüntetve; hasonlóképpen felmentetett a *Népszava* nyomdájában *Vörös Zászló* cím alatt tót nyelven megjelent nyomtatványban elkövetett izgatás vádjá alól Svényi Ágoston szerző, budapesti lakos.

Az *Erdélyi Munkás* című kolozsvári lap múlt évi szeptemberi számában, továbbá szintén még a múlt évben *Budutynost* cím alatt Budapesten *szerb* nyelven megjelent röpiratban elkövetett izgatás miatt indított sajtóperek még nem fejeztettek be...

Míg a fentebbiek a múlt évről maradt sajtópereknek ez idei fejleményeit tüntetik fel, addig a *folyó évben megindított* sajtópereket a következőkben van szerencsém ismertetni:

1. Nemzetiségi és más államellenes izgatások

a) *Román* lapok és sajtótermékek közül megindított a büntető eljárás: a már fentebb említett: *Tribuna Poporului* című aradi lapnak folyó évi január hóban elkövetett izgatása miatt (1144/res. 904. b.ü.m.) és a Karánsebesen nyomtatott, de Lugoson kiadott *Marsul lui Jancu* és *Haidati frați* című zeneműben foglalt lázítás miatt (1116/res. 903. b.ü.m.).

b) A tót újságok közül perbe lett fogva: a *Pokrok* című szakolcai lap múlt évi decemberi izgatása miatt dr. Blaho Pál szakolcai orvos és a fentebb már említett: *Slovenský Týždenník* című budapesti lapnak április hóban kiadott cikke, azonkívül a Túrócszentmártonban: *Skroteneč*, továbbá az *Uzernik* cím alatt nyomtatott füzetek, valamint eljárás tárgyává tettek az izgatással terhelt dr. Makoviczky Dusan zsolnai orvosnál lefoglalt s Prágában nyomtatott: *Die Unterdrückung der Slovaken durch die Ungarn* című, valamint a több száz példányban talált, tehát terjesztésre szánt állítólag Tolsztoj utáni fordítás, *Ohlas k duchovenstvu* feliratú rózsashegyi nyomtatvány.

c) A múlt évben is sajtóperbe fogott *Novi List* fiumei *horvát* lapnak múlt évi november és december hónapokban megjelent 3 izgató cikke miatt újabb eljárás indított, továbbá büntető eljárást kellett indítani a *Voce del Popolo* című fiumei *olasz* lapnak folyó évi február és március havában kiadott öt cikkében elkövetett izgatás miatt.

2. Szocialisztikus természetű bűncselekmények miatt indított sajtóperek:

Ezeknek száma az utóbbi időben megnégyszeresedett.

Megindítottak a *Népszava* című budapesti lapnak kilenc cikke, a *Narodna Reč* című budapesti szerb lapnak (22 res. 904. belügy. m.) múlt év második felében és a folyó évben kiadott 18 cikke miatt, továbbá a múlt évben siker nélkül perbe fogott *Voința Poporului* című budapesti román lapnak négy közleménye, az *Adevărul* című budapesti román lapnak 6 cikke, a *Votul Poporului* című temesvári román lapnak folyó évi március hóban kiadott cikke, a *Famunkások szaklapja* című budapesti folyóiratnak folyó évi február és áprilisban megjelent cikkei, az *Erdélyi Munkás* című már múlt évben is perbe fogott kolozsvári havi lapnak január, február és március havi közleményei miatt, a *Kecskeméti Munkás* című havi lap márciusi cikke, továbbá a *Népszava* kiadásában: *Kik arattak a nyáron?* felirat alatt, a rákospalotai február hó 14-én megtartott népgyűlésre való felhívás: *A budapesti szocialista elvtársak* feliratú és a szövetkezetek elleni izgatást tartalmazó *Nyílt levél*, a bíróságok eljárását megtámadó *Hat hónap és 14 napi fogság* és *A tisztességes emberekhez* feliratú budapesti, a *Boldog újévet!* című miskolci, a Mezőfi Vilmos neve alatt megjelent: *Vörösek és feketék*, továbbá *Földet a népnek!* című budapesti nyomtatványok, a budapesti Tattersallban folyó évi február hó 14-én megtartott népgyűlésen Weltner Jakab által elmondott beszédnek, Nagyméltóságod személyét is megtámadó: *Az egyesülési és gyülekezési jog*, *A sajtószabadság* felirat alatt kiadott lenyomata miatt, továbbá a *Népszava* című lap nyomdájában *Március* cím alatt megjelent röpirat öt rendbeli cikke, a dr. Király Péter debreceni ügyvéd által Szegeden nyomtatott *Vészkiáltások* című nyomtatvány miatt (amely felekezeti és államellenes izgatást, sőt királysértést is tartalmaz), úgyszintén a *Sa fie lumina* című budapesti román sajtótermék, és a Fiumében kiadott *Nasa prava Sloga* című horvát lap múlt évi decemberben megjelent cikke miatt a sajtóperek, és az elősorolt sajtótermékeknek legnagyobb része le is foglaltatott.

3. Állami közérdekű és politikai jellegű bűncselekmények ...

...Temes megye Liget községben múlt évi augusztus hó 9-én tartott népgyűlésen Vojkeszku Athanasz temesvári lakos által elkövetett nemzetiségi és szocialisztikus izgatás miatt az I. és II. fokú bíróságok büntetést állapítottak meg.

Az ország déli vidékein, különösen Temes–Torontál és Arad megyékben, valamint Bihar megyében elharapódzott szocialista természetű izgatások folytán keletkezett mozgalmak alatt indított eljárásokról már volt szerencsém Nagyméltóságodat értesíteni, ezen közleményeim kiegészítéséül még a következőket hozom tiszteletteljesen becses tudomására.

Temes megye Plosic községében múlt év végén észlelt zendülésben elkövetett cselekmények miatt a fehértemplomi törvényszék 10 egyént ítél el.

Az Arad megyei Talpas községben folyó évi január hó 9-én történt zavargás miatt 13 egyént az aradi törvényszék elítél, 9 egyén ellen a vád még függőben van.

Bács megye Szonta községében folyó évi február hó 14-én történt zavargásból kifolyólag a zombori kir. törvényszék folyó évi május 5-én már meghozta ítéletét, és 16 egyént súlyos büntetésben részesített.

Folyamatban van a Temes megye Bavaniste, Temesstrázsa, Párta, Kussics községekben az év elején felmerült, továbbá a Torontál megye Nagytorák községében f. é. február 21-én és az Arad megye Zaránd községében 1904. március 17-én történt zavargások ügyében a büntető eljárás, sőt az ugyancsak Arad megye Kerüls községében folyó évi március hó 16-án elkövetett bűncselekmények miatt 30 egyén ügyében már elsőfokú ítélet is hozatott.

Szilágy megye Pecsely községében múlt év közepén Petruka Aurél egresfalvi gör. kat. lelkész nemzetiségi izgatást, Gyulaféhvárt folyó évi március hó 20-án pedig egy karmelita szerzetes a zsidó felekezet elleni izgatást követett el, amelyek miatt az eljárás folyamatban van.

Végül van szerencsém kiemelni, hogy az ország északkeleti részében a gör. kat. vallás ellen felmerült izgatási bűnesetekben (Iza községben stb.) Nagyméltóságod részére már tájékoztató értesítést

adtam, most pótlólag csak azt emelem ki, hogy Pleszka Matius és hat társa Iza községi lakosok folyó évi április hó 30-án első [fokon?] bíróságilag már elítéltek, többek ellen még az ügy folyamatban van.

Az Élesden folyó évi április hó 24-én történt pártgyűlésnek, valamint az államvasúti alkalmazottak tömeges kötelességszegése és más bűncselekményeik tárgyában már volt szerencsém Nagyméltóságodat külön 4799/el. és 4808/el. szám alatt tájékoztatni.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapest, 1904. évi május hó 17-én

A miniszter helyett:
Bernáth s.k.
államtitkár

B

1904 máj. 25

Plósz Sándor igazságügy-miniszter tájékoztatója gr. Tisza István miniszterelnök részére az 1904. első negyedévében folyamatban levő sajtóperekről

Ig. Min. 1904 R 15 571 (36 478)¹

„A kir. Miniszterelnök Úrnak” kezdetű irat szövege lényegtelen változással azonos az A. iratban közölt szöveggel. Feltüntetését így is szükségesnek tartjuk mind annak bizonyítékául, hogy a miniszterelnök részére készített igazságügy-miniszteri átirat Bernáth igazságügy-miniszteri államtitkár sajtószemléjének pusztá átvétele, mind pedig azért, mert a közös forrás az elveszettnek tekinthető igazságügy-minisztériumi irat esetében másként nem lenne kimutatható.

C

1904 aug. 30

Részletek Bernáth Géza igazságügy-miniszteri államtitkár 1904. évi negyedévenkénti sajtószemléjének a „nemzetiségi és szocialisztikus lapok és megmozdulások” elleni eljárásokat tárgyaló részéből

Ig. Min. 1904–V–2351 (4157)¹

Magyar Királyi Igazságügy-miniszter
28 683/III. szám
I. M. 1904.

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

A politikai jellegű bűncselekmények miatt állami közérdekből indított sajtóperekről és a büntető ügyek felől, különösen pedig a kérdéses bűncselekmények természetéről, valamint a bírói eljárás eredményéről és ellátásáról a folyó évnél második negyedére vonatkozólag van szerencsém az általános tájékoztatást a folyó évi május hó 17-én 15571. szám alatt kelt átiratom kapcsán Nagyméltóságodnak a következőkben tiszteletteljesen megadni.

Hivatkozott átiratom sorrendjét ezúttal is követve, előbb a *sajtópereket* ismertetem.

1. *Nemzetiségi és államellenes izgatás* miatt indított sajtóperek:

a) *Román sajtótermékek:*

¹ Az iratot az 1962 tavaszán tartott ellenőrzés alkalmával nem találtuk a helyén.

¹ Ua.

A *Libertatea* című szászvárosi román hetilapban 1902. évi októberben elkövetett izgatás miatt Mocza János gör. kel. lelkész, szászvárosi lakos jogerősen elítéltetett, és erről a törvény értelmében egyházi felettes hatósága, valamint hivatalától való elmozdítása végett az 1895. évi 43. tc. 15. §-a alapján a kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr értesítetett.

A *Tribuna Poporului* című aradi román lapnak múlt évi december hó 12-én, december 17-én és folyó évi január hó 7-én megjelent háromrendbeli izgató cikke miatt a vádiratok Bocu Szevér hírlapíró, aradi lakos ellen a vizsgálatok befejeztével beadattak, de a vádlott kifogásai még tárgyalás alatt állanak.

A *Foaia Poporului* című nagyszebeni román lapban múlt évi június hóban elkövetett kétféle izgatás miatt (499 Res. 903. belügym. sz.) Moldovan E. Vazul szerző folyó évi május hó 11-én 4 havi államfogház és 1000 korona pénzbüntetésre elítéltetett, semmisségi panaszát szorgalmazásomra a kir. Kúria is elintézte, és így az ítélet jogerőssé vált.

A *Marsul lui Jancu* és a *Haidati frati* című Karánsebesen nyomtatott zeneműre nézve (1116/res. 903. b.ü.m.) beható vizsgálat folyt, de minthogy annak adatai alapján az illetékes főügyész a vád elejtését javasolta, a vizsgálat kiegészítése által tesztek kísérletet megnyugtató eredmény elérésére, és az érdemleges intézkedést Nagyméltóságod – mint kir. belügyminiszter úrral kívánatára annak idején közölni fogom.

Nemzetiségi izgatás miatt az év második negyedében román sajtótermék ellen új per indításának szüksége nem merült fel.

b) Tót sajtótermékek:

A *Hlas Eudu* című budapesti szocialista lapnak 1902 augusztusában elkövetett izgatás miatt elítélt Kabina Ferenc ügyvéd, békásmegyeri lakos büntetését megkezdette, sőt a kir. ügyészség szorgalmazására az ügyvédi kamara az ügyvédség gyakorlatától is felfüggesztette.

Ugyanezen lapban múlt évi március hóban nemzetiség ellen és a papi osztály ellen elkövetett gyűlöletre való izgatás miatt az imént nevezett Kabina Ferenc ellen másik per is indítatott, melyben az előbb említett izgatás miatt az esküdtbírószág elítélte, de az ítélet még nem jogerős.

A *Považske Noviny* c. modori lapnak múlt évi február hóban és az *Obzor* című rózsahegy-i időszaki sajtóterméknek m. évi január hóban elkövetett izgatásai miatt hozott büntető ítéletek a M. Kir. Kúriánál még tárgyalás alatt állanak, befejezésüket szorgalmazom.

A *Národnie Noviny* című túrócszentmártoni újságnak múlt évi július havi izgatásai miatt Strobl János szerző ellen hozott büntető ítélet szintén még a kir. Kúria felülvizsgálata alatt áll; a múlt évi májusban elkövetett izgatás miatt a felelősségre vont Porubszky Haluskeje János szerzetes, aki Ausztriába távozott, önmaga helyett mást jelentett be szerzőképpen, a vádirat most már Bakusinczky József ellen (akit szerzőnek bejelentett) be is adatott, de a per a fentebbi körülmények folytán késedelmet szenvedett.

A *Slovenský Týždenník* című budapesti tót lapnak múlt évi októberben elkövetett izgatása miatt Dianiška Gusztáv magánhivatalnok ellen beadott vádirat ellen kifogások nem emeltetvén, az ügy legközelebb esküdtszéki tárgyalásra kerül, a késedelem elkerülése iránt intézkedés tétellett.

Ezen lapnak folyó évi április hó 1-én elkövetett izgatása miatt indított per során Hodža Milán lapszerkesztő ellen már a vádirat benyújtott.

A *Pokrok* című szakolcai lap múlt évi decemberben megjelent cikke miatt izgatás címén dr. Blaho Pál szakolcai orvos ellen emelt vádat a pozsonyi törvényszék elutasította, az ottani kir. ítélőtábla azonban még nem határozott.

A sajtóbírószág által elítélt *Rychtár z doliny* című sajtótermék terjesztése miatt felelősségre vont Dusik Péter nagybittsei iparos ellen az eljárás azért lett megszüntetve, mert kiderült, hogy a terjesztés a nyomtatvány tárgyában hozott ítélet kelte előtt történt.

A dr. Makoviczky Dusan zsolnai orvosnál talált és Prágában nyomtatott *Die Unterdrückung der Slovaken durch die Magyaren* című röpirat elkobzása iránti eljárás folyamatban van, ezen sajtótermék a postai szállításból kitiltatott, a található példányok lefoglalását pedig a bíróság elrendelte.

c) Horvát sajtótermékek:

A *Novi List* című fiumei lap múlt évi február hó 10-én, május 25-én, november 17-én, december 25-én és 29-én elkövetett izgatás miatt előzőleg megindított sajtóperekben ezen évnegyed folyamán a vádiratok Supilo Ferenc szerkesztő ellen beadattak; *de ezen ügyekre nézve külön is lesz szerencsém Nagyméltóságodat részletesebben is értesíteni.*

A Varasdon nyomtatott és a *Nasih Pravica* című horvátországi hírlapban megjelent közleményekből összeállított *Hogy vannak a mi horvát testvéreink a Muraközben?* felirattal kiadott röpirat terjesztése miatt Jurák Ivo r. kat. plebános víziszentgyörgyi lakos, Kutnyák Pál drávaegyházi illetőségű zágrábi papnövendék és még 10 társuk ellen a magyar nemzet és Magyarország integritása ellen izgatás miatt az eljárás megindított; és intézkedés tétel, hogy a terhelték egyházi felettes hatósága és a kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr az ügyről értesítést nyerjen.

d) *Olasz sajtótermékek:*

A *Voce del Popolo* című fiumei olasz lapnak folyó évi februárban és márciusban megjelent hatrendbeli cikke miatt nemzetiségi gyűlésre izgatás miatt a vádiratnak Aranyos István nevű szerkesztő ellen mielőbbi benyújtására – a fiumei kormányzó szorgalmazására is utasítást adtam, és intézkedtem, hogy az esküdtbírószági tárgyalás is mielőbb megtartassék.

2. Szocialisztikus természetű bűncselekmények miatt indítottak ...

...A *Budutynost* című Budapesten szerb nyelven megjelent röpiratban elkövetett izgatás miatt a múlt év végén emelt vád alapján a kifogásolási tárgyalás befejeztével a más ügyben már elítélt és jelenleg büntetését töltő Zsivanovics Gábor ellen vádhatározat hozatott, és az ügy tárgyalásra vár.

A *Narodna Reč* című budapesti szerb lapnak múlt év utolsó negyedében és a folyó év elején elkövetett 13 rendbeli izgatása miatt a fentebb nevezett Zsivanovics Gábor mint szerző, illetőleg szerkesztő ellen folyó évi augusztus hó 3-án vádhatározat hozatván, az ügyek esküdtbírószági tárgyalásra várnak.

Ugyanazon lapnak február 19-én elkövetett izgatása miatt a vádirat Tusanovics Dusán szerző ellen beadatván, az ügy főtárgyalásra vár.

Folyamatban van a vizsgálat a nevezett lapnak január 15-én, március 4-én, március 25-én, április 1-én és május 20-án elkövetett izgatásai miatt.

Az *Adevérul* című budapesti román lap folyó évi január hó 31-én megjelent 2. kiadásában, továbbá a február 14-i számában kiadott négy cikkben, valamint a február 28-án, március 6-án, március 27-én, végre a május 8-i szám négy cikkében elkövetett izgatások miatt a vizsgálatok Salusinszky Ignác hírlapíró, Auerbach Gusztáv betűszedő, Cristea Aurel felelős szerkesztő, Kővér Lajos és Ponta Péter ellen befejeztettek, a sajtópereknek ügyészi indítvánnyal mielőbbi ellátása végett intézkedés történt.

Folyamatban van a vizsgálat a nevezett lapnak május 15-én elkövetett izgatása miatt.

A *Voința Poporului* című budapesti román lapban f. évi január hó 21-én, február hó 4-én, március hó 3-án és március 12-én elkövetett izgatások miatt a vizsgálat Popovics Tódor segédszerkesztő és Csanády Dénes felelős szerkesztő ellen folyamatban van...

II. A nem sajtó útján elkövetett politikai jellegű bűncselekmények miatt indított büntető ügyek.

A Seprős községben múlt évi május 7-én történt bíróválasztás alkalmával elkövetett bűncselekmények miatt a nagyszámú vádlott ellen megtartandó főtárgyalás folyó évi ősszel meg fog tartatni...

A délvidéki szocialisztikus mozgalmak és izgatások egyik főtényezője *Zsivanovics Gábor* iparossegéd súlyos büntetésre (egyévi és hathavi államfogházra, 200 K pénzbüntetés) jogerősen elítéltetett a Bavaniste Temes megyei községben elkövetett izgatás miatt, és büntetését a szegedi államfogházban tölti. Ugyanott, valamint Temes megye más községeiben elkövetett szocialisztikus izgatás miatt Stankovics Milán és Stojanov Proka is jogerősen elítéltettek.

Az egyes ügyekben külön-külön már adott értesítéseken kívül ezekben van szerencsém Nagyméltóságodnak a tájékoztatást megadni, és egyúttal hozzátenni, hogy a vasúti alkalmazottak töme-

ges kötelességszegései kapcsán elkövetett bűncselekmények miatt indított ügyek állásáról és eredményéről külön szándékozom a tájékoztató közlést megtenni.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapest, 1904. évi augusztus hó 30-án

A miniszter helyett:
(Olvashatatlan aláírás)
miniszteri tanácsos

D

1904 nov. 11

Plósz Sándor igazságügy-miniszter tájékoztatója gr. Tisza István miniszterelnök részére 1904 harmadik negyedévében folyamatban levő sajtóperekről

Ig. Min. 1904 R 15571 (36478)¹
(Fogalmazvány. Részlet)

A Kir. Miniszterelnök Úrnak!

A politikai jellegű bűncselekmények miatt állami közérdekből indított sajtóperekről és a büntető ügyek felől, különösen pedig a kérdéses bűncselekmények természetéről, valamint a bírói eljárás eredményéről és állásáról a folyó évnek harmadik negyedére vonatkozólag van szerencsém az általános tájékoztatást a legutóbb f. évi augusztus hó 30-án 28 683. sz. a. kelt átiratom kapcsán Nagyméltóságodnak következőkben tiszteletteljesen megadni.

Követem ezúttal is a hivatkozott átiratom sorrendjét; azokat az ügyeket azonban nem említem fel, amelyekben utolsó ilyen átiratom [óta] újabb mozzanat nem merült fel, vagy csak jelentéktelen haladás történt.

1. Nemzetiségi és államellenes más izgatás miatt indított sajtóperek.

a) Román sajtótermékek

A *Tribuna Poporului* című román lapnak múlt évi december hó 12-én elkövetett 1144/Res. 903. sz. belügyminiszteri átirattal tárgyalt izgatása miatt Bocu Szevér aradi hírlapíró ellen beadott vádiratot a nagyváradi k. törvényszék f. évi szept. 5-én elutasította, a k. ügyész által bejelentett fel-folyamodás pedig még elintézés alatt áll.

Ugyanazon lapnak múlt évi december hó 17-én elkövetett (1144/res. sz. belügyminiszteri átirattal tárgyalt) izgatása miatt szintén Bocu Szevér ellen indított sajtóperben pedig a nagyváradi esküdtbíróóság f. év október 28-án a vádlottat jogerősen felmentette; míg a lapnak jan. 7-i izgatása miatt az esküdtbíróóság okt. 27-én Bocu Szevért 3 havi államfogházra és a lap óvadékából levonandó 500 K pénzbüntetésre ítélte, mely ítélet azonban még nem jogerős.

A Bukarestben nyomtatott: *Nagy István története a román nép számára* (románul *Istoria lui Ștefan cel mare pentru poporul Român*) című Jorga N. neve alatt megjelent könyv elkobzása és megsemmisítése végett a f. évi július hóban a k. belügyminisztérium f. évi 553/Res. sz. megkeresésére megindított eljárás folyamatban van.

Hasonlóképpen Nagyméltóságodnak mint k. belügyminiszternek 704/res. számú megkeresésére tetített folyamatba a *Libertatea* c. szászvárosi lapban f. évi július 2-án és a *Poporul Român* c. bp-i lapban f. évi aug. 7-én elkövetett izgatások miatt a sajtóperek, és az utóbbi lap kiadója ellen sajtórendőri vétség miatt is indított büntető eljárás.

¹ Az iratot az 1962 tavaszán tartott ellenőrzés alkalmával nem találtuk a helyén. – Szövegét kisebb változtatással közli *Bernáth* Géza igazságügyi államtitkár 1904. nov. 14-éről keltezett újabb összeállítása is. (Ig. Min. 1904-V-2351/5607/)

A. *Tribuna* című aradi lapnak f. é. szept. 10-én megjelent cikke miatt a k. belügyminisztériumnak f. é. szept. 16-án 752 /res. sz. a. nyilvánított kívánságára a sajtóper megindítása most áll tárgyalás alatt.

b) Tót sajtótermékek

A *Považske Noviny* c. modori lapnak m. évi február hóban és az *Obzor* című rózsashegyi sajtóterméknek múlt évi január hóban elkövetett izgatásai miatt indított sajtópereket a K. Kúria Hru-sovszky Igor vágújhelyi takarékpénztári könyvelőnek, illetőleg ifj. Babka György szerkesztőnek elítélésével végleg elintézte.

A *Národnie Noviny* című túrócszentmártoni újságnak múlt évi május hó 2-án elkövetett izgatása miatt a szerző Bakusinszky József ellen beadott vádirattal szemben terhelt kifogásainak tárgyalására f. é. okt. 28-a tüzetett ki, és nevezett egyén vád alá helyeztetett.

A *Slovenský Tyždenník* c. budapesti újság múlt évi okt. 23-án elkövetett izgatása miatt vádolt Dianiška Gusztáv magánhivatalnokot a budapesti esküdtbíróság f. é. okt. 22-én hozott jogerős ítéletével a vád alól felmentette.

Ugyanezen lapnak folyó évi apr. hó 1-én elkövetett izgatás miatt a terhelt lapszerkesztő Hodža Milán f. évi okt. 7-én vád alá helyeztetett.

A *Pokrok* c. szakolcai lapnak múlt évi dec. 5-én elkövetett izgatása miatt a pozsonyi k. ítélőtábla f. évi szeptember 28-án helyezte vád alá dr. Blaho Pál szakolcai gyakorló orvost.

c) Horvát sajtótermékek

A *Novi List* című fiumei lapnak m. évi február, május és november hóban elkövetett izgatásai miatt megindított sajtópernek legfelsőbb kegyelem útján megszüntetését Őfelsége f. é. október hó 17-én elrendelte, amiként arról f. évi okt. 24-én 34 681.sz. a. volt szerencsém Nagyméltóságodat külön is értesíteni.

A *Hogy vannak a mi horvát testvéreink a Muraközben?* feliratú varasdi nyomtatvány terjesztése útján elkövetett izgatás miatt Jurák Ivo, helyesebben Jurák Zvojnimir plébános és társai ellen megindított ügy a pótvizsgálat szakában van.

d) Olasz nyomtatványok

A *Voce del Popolo* című fiumei lapnak múlt évi februáriusi és márciusi számaiban elkövetett izgatásai miatt megindított kétrendbeli sajtóperben – amelyeknek előrehaladását a fiumei kormányzó is szorgalmazta, a vádirat Aranyos István ellen f. é. szept. 3-án beadatott, és a per esküdtbírósági főtárgyalására f. évi nov. 23-a tüzetett ki. Ezen lap kiadója ellen sajtórendőri vétségek miatt is indítottak bűnügyek, melyek részben büntetést megállapító ítéletekkel vannak már ellátva.

e) Végre a nemzetiség ellen gyűlöletre való izgatás miatt a *Munkás* című pécsi magyar lap munkatársa: Szőke Sándor kőműves pécsi lakost a pécsi esküdtbíróság f. évi szept. 19-én hozott ítéletével a vád alól felmentette.

A *Budutynost* című Budapesten szerb nyelven megjelent röpiratban elkövetett izgatás miatt indított sajtóper egyesített a *Narodna Reč* című budapesti szerb lap több számában elkövetett izgatások miatt folyamatba tett ügyekkel, az esküdtbírósági tárgyalás f. é. október hó 18- és 19-én megtartott, és a más ügyben elítélt, s büntetését a szegedi államfogházban töltő Zsivánovics Gábor asztalossegéd újabban egyévi fogház- és 600 korona pénzbüntetésre ítéltetett, mely ítélet azonban a használt jogorvoslat folytán még nem vált jogerőssé.

A nevezett *Narodna Reč* című szerb újságban f. é. január hó 15-én elkövetett izgatás miatt indított sajtóügyben a vizsgálat szept. 26-án fejeztetett be; a febr. 19-én elkövetett izgatás miatt Tusanovics Dusan szerző, jelenleg tényleges szolgálatban álló katona ellen emelt vád főtárgyalására nov. 19-e már kitűzetett, és ugyanaz ellen adatott be szeptember hó 22-én és október 14-én a vádirat a március hó 4-én és 25-én, valamint az április 1-én elkövetett izgatások miatt.

A nevezett lapban máj. 20-án és jún. 3-án elkövetett izgatások miatt a vádirat Malasicz [Malasits] Géza ellen adatott be f. é. szeptember 22-én.

Minthogy a lap f. évi 3. számában kiadott izgató cikk szerzője elmebetegnek bizonyult, a lap

volt felelős szerkesztője, a fentebb már említett Zsivánovics Gábor lett ezen izgatás miatt is felelősségre vonva, és ellene a vádirat okt. 15-én beadva.

Végre ezen szerb lapban f. évi szeptember 30-án elkövetett kétrendbeli lázítás miatt a vizsgálat Sztojanovics Sztoján ellen van folyamatban.

Az *Adevéru* című budapesti román lapnak f. é. január hó 31-én megjelent második kiadásában elkövetett izgatás miatt Auerbach Gusztáv betűszedő ellen adatott be augusztus 11-én a vádirat; ugyanazon lapnak jan. 31-én megjelent első kiadásában a febr. 14-én megjelent 3 cikkben, továbbá a febr. 28-án, március 6-án, 27-én és május 8-án megjelent 3 cikkben elkövetett izgatások miatt pedig Salusinszky Ignác hírlapíró ellen adatott be augusztus 15-én a vádirat; ugyanaz napon Ponta Péter szerkesztő ellen adatott be a vádirat a május 8-án megjelent szám egy cikkében, ugyanő és Salusinszky Ignác ellen a május 15-én kiadott cikkben elkövetett izgatások miatt.

A *Voința Poporului* című budapesti román lapnak folyó évi jan. 21-én és február hó 4-én elkövetett izgatásai miatt indított sajtóperek egyesítettek, és Popovics Tódor segédszerkesztő ellen a vádirat aug. 21-én beadatott. A március hó 3-án és a március hó 10-én elkövetett izgatások miatt ugyanazon egyén ellen f. é. okt. 25-én és 20-án adattak be vádiratok.

31

Belügyminiszteri iratok az Avram Iancu-szoboralap gyűjtésének más irányú felhasználásáról

A

1904 máj. 25

Sélley Sándor belügyminiszteri tanácsos átirata Berzeviczy Albert vallás- és közoktatásügyi miniszterhez az Avram Iancu szobrára eszközölt gyűjtés betiltásáról és a gyűjtött összeg felhasználása ügyében

VKM eln. 1904:5408 (2532)¹

Magyar Királyi Belügyminiszter

Szám: 881/1904.

Bizalmas

Res.

Tárgy: A Janku Ábrahám síremlékére gyűjtött és elkobzott pénz

Hivatali elődömnök 1895. évi március hó 15-én 426/res. szám alatt kiadott körrendeletével a Janku Ábrahám emlékére felállítandó szoborra való gyűjtés eltiltatott, és e tilalom megszegése kihágásnak minősített azzal, hogy az ily célra begyűlt összeg lefoglalandó.

Ezen intézkedés folytán az Albin Titus Livius kútfalvi lakos által fenti célra gyűjtött pénzből 9402 K 80 fillér lefoglaltatott, s az erről szóló aradi Viktória takaré- és hitelintézeti betétkönyv itteni rendelet folytán hatósági őrizetbe vétetett, és az a M. Kir. Központi Állampénztárnál további intézkedésig bevételeztetett.

A Nagyszébenben székelő Román Irodalmi és Közművelődési Egylet közvetlenül ide benyújtott folyamodványában kérte, hogy az említett betétkönyvecske az egyletnek visszaadassék, illetőleg ezen összeg hova fordítása tárgyában hozandó határozat előtt az egylet is meghallgattassék.

E kérelmet azonban hivatali elődöm azon indokolással, hogy miután az elől hivatkozott rendelet a kérdéses célra gyűjtött összeg lefoglalását rendeli el, s annak hova fordítása felől nem a gyűjtő, hanem a hatóság van jogosítva határozni, teljesíthetőnek nem találta.

¹ Az irat 1956 őszén – az OL VKM anyagának kiegészéskor – elpusztult.

Mielőtt ez összeg hova fordítása iránt határoznék, van szerencsém felkérni, hogy az iránt, vajon a szóban levő összeg minő hazafias irányú román közművelődési célra lenne felhasználható, és esetleg mely intézménynek vagy testületnek lenne átadható, nyilatkozni méltóztassék.

Budapesten, 1904. évi május hó 25-én

A miniszter meghagyásából

Sélley
miniszteri tanácsos

B

1904 júl. 11

Mețianu János nagyszebeni gör. kel. érsekmetropolita válaszelevele Berzeviczy Albert vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a Iancu-szoboralap összegének felhasználása ügyében

VKM eln. 1904 : 5408 (3247)¹

188. sz.

Bizalmas, saját kezéhez!

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

Válaszolva a folyó évi június hó 22-én kelt 2532. eln. sz. a. hozzám intézett kérdésre, véleményem oda terjed, hogy a Iancu Ábrahám emlékére felállítandó szoborra gyűjtött pénzösszeg legcélszerűbben az itt helyben székelő Román Irodalmi és Közművelődésügyi Egyletnek lenne átadható oly kikötéssel, hogy azt az általa fenntartott román polgári leányiskola céljaira használja fel.

Fogadja Nagyméltóságod mély és kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Nagyszeben, 1904. július hó 1-én

Metianu János
érsek

C

1904 okt. 15

Thalman Gusztáv szebeni főispán jelentése Tisza István, a belügyminisztérium vezetésével megbízott miniszterelnöknek a Iancu-szoboralap összegének felhasználása tárgyában

VKM eln. 1904:5408 (4629/1904)¹

Szeben vármegye főispánja és szászispán

Sz. 54/1904.

főisp. Res.

Nagyméltóságú m. kir. Miniszter Úr!

Folyó évi július hó 23-án 3247. eln. szám alatt kelt bizalmas rendelete folytán, amelyre azon okból csak most jelentésemet van szerencsém megtenni, mert ezen ügyben több román ajkú Szeben vármegye törvényhatósági bizottsági tagok részéről a törvényhatósági bizottsághoz indítványt nyitottak be, kérvén, hogy a törvényhatósági bizottság felterjesztést tegyen a magyar kormányhoz és Őfelségének, hogy ezen gyűjtés alkalmával begyűlt pénzösszeg a lefoglalás alól feloldassék, és a

¹ Az irat 1956 őszén – az OL VKM anyagának kiegészéskor – elpusztult.

Iancu Ábrahám emlékére felállítandó szoborra való felhasználása megengedtesék. Ezen indítványt Szeben vármegye törvényhatósági bizottsága csak most, f. hó 3-án tartott közgyűlésében tárgyalván, azon határozatot hozta, miszerint nem tartja magát hivatva és indítatva, ezen magánügyben saját részéről felsőbb helyre felterjesztést tenni, és azért a beadott indítványt nem fogadta el.

Most már részemről Nagyméltóságod fent idézett rendeletére azon véleményes jelentést bátorodom tenni, miszerint tekintettel arra, hogy a m. kir. belügyminiszter úr – 1895. évben történt elkobzása alkalmával ezen gyűjtött pénzösszegnek és ezen gyűjtés okából a Nagyszeben városi rendőrség által indított vizsgálat alapján – az elkobzást és megbüntetést kimondó alsó hatósági határozatokat feloldotta, és a gyűjtőket felmentette, részemről is azon véleményben volnék, hogy ezen összeggyűjtött és még hatósági őrizet alatt levő pénzösszeg a Nagyszebenben székelő román irodalmi és közművelődési egyesületnek azon kikötéssel adassék, hogy ezt a pénzt az általa fenntartott román polgári iskola céljaira használja fel.*

Ezáltal nézetem szerint az ezen letiltás folytán beállott elégedetlenség a román körökben annál is inkább lecsillapodnék, mivel a román görögkeleti metropolita véleménye is teljesítettnek, és ezen románok által gyűjtött pénzösszeg egy román művelési intézmény és iskola céljaira használtatik, amelynek jövedelme amúgy is segélyekkel is gyarapíttatik.

Nagyszeben, 1904. október 15.

Thalman Gusztáv
főispán és százsispán

D

1904 dec. 5

Gr. Tisza István, a belügyminisztérium vezetésével megbízott miniszterelnök leirata Szeben megye alispánjához Iancu-szoboralap összegének felhasználása tárgyában

VKM eln. 1904:5408¹:
(Gépelte másolat)

Magyar királyi Belügyminiszter

Szám: 86311904.

res.

A válaszirat alapjául szolgáló megkeresés, jelentés száma 7206/1903.

Tárgy: A Iancu-szoborra gyűjtött pénzösszeg hovatfordítása

Elhatároztam, hogy Albini Titus által a Iancu Ábrahámnak állítani szándékolt emlékszóbor céljára gyűjtött és az 1895. évi március hó 15-én 426. res. szám alatt kelt belügyminiszteri rendelet alapján lefoglalt összegből meglevő, s az aradi Viktoria hitel- és takarékpénztárban elhelyezett 9402 korona 80 fillért időközi kamataival együtt a Román Irodalmi és Közművelődési Egyesületnek adományozom azzal a rendeltetéssel, hogy az az általa fenntartott polgári leányiskola céljaira fordíttassék.

Felhívom alispán urat, hogy erről a nevezett egyesületet az ide mellékelte takarékpénztári betétkönyv átadása mellett értesítse.

Budapesten, 1904. évi december hó 5-én

Tisza s. k.

* Kék ceruzával aláhúzva.

¹ Az irat 1956 őszén – az OL VKM anyagának kiegészésekor – elpusztult.

1904 jún. 20

A nemzetiségi törvény (1868: XLIV. tc.) értelmezése a galaci osztrák–magyar konzul német nyelvű átiratának képviselőházi vitájában

Képv. Napló, 1901–1906, XXV. 297–301. l.

Olay Lajos: T. képviselőház! A miniszterelnök mint belügyminiszter utasította Debrecen város polgármesterét, hogy a galaci osztrák–magyar konzul német nyelvű átiratát intézze el. Utasította azon indokból, mert a konzulátusoknál tudvalevőleg nincsenek mindenütt oly tisztviselők, akik magyarul is levelezhetnének, és így a német nyelvű megkeresésnek tüntető mellőzése az állampolgárok komoly érdekeire nézve károsodással járhat.

Kubik Béla: Meg fogják hozni Bécsben!

Olay Lajos: Nem hittem a szemeimnek, mikor ezt a kormányleiratot olvastam; nem hittem, hogy a magyar kormány a magyar törvényeket, a magyar alkotmányt így lábbal tiporni merészelje. A magyar törvények világos rendelkezése szerint a magyar hatóságok és bíróságok nyelve egyedül a magyar lehet; más nyelven, mint magyarul azok nincsenek jogosítva intézkedni. Amikor tehát a t. belügyminiszter úr utasította Debrecen város polgármesterét, hogy német nyelvű átiratot intézzen el, ennek az is a következtetése, hogy arra csakis németül felelhet. (*Ellenmondások a jobboldalon.*)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Dehogy!

Olay Lajos: Hiszen a leiratban állította, hogy a konzulátusnál nem tudnak magyarul, tehát el kell intézni a német átiratot is, ennek következménye az is, hogy az átiratot az illető fél érdekében németül kell elintézni. Nem hiszem, hogy csak azért, hogy esetleg Bécsnek kedvében járjon, akadt volna magyar kormány valaha, amely ilyen világos nyíltsággal ilyen magyarelles intézkedést tenni merészkedett volna. Ez a nemzeti politika? Hiszen, ha a programjában világosan meg is mondta itt a t. miniszterelnök úr, hogy ő nem követhet igazi nemzeti politikát, mert nem azon az alapon vállalta el a miniszterelnökséget, de mégis beszédében iparkodott magát, mint magyar kormányférfit bemutatni, és iparkodott úgy tüntetni fel a helyzetet, hogy mindent el fog követni abban az irányban, hogy a magyar állam kiépíttessék. Így nem fog kiépíttetni soha. Nagyon jól tudja a t. Ház minden tagja, hogy Románia számos részében igen sok magyar lakik, és csak elszórva, csekély számban osztrák alattvalók, és dacára annak, hogy valami 16, vagy nem tudom hány konzulátusunk van Romániában, alig van egyetlenegy magyar ott alkalmazva, talán egy-kettő tud magyarul beszélni, és így a mi szegény magyarjainkkal inkább oláhul beszélnek, ha azok tudnak, vagy nem tudom én, milyen nyelven, csak nem magyarul. Csakugyan nagy sajnálattal kell hogy konstataáljam, amit t. barátom, Eötvös Károly mondott, hogy itt vannak a jelenségei; és soha erősebb jelenségei nem lehetnek annak, hogy nagyon szomorú jövőnek nézünk elébe.

Én nem tudom megérteni a t. miniszterelnök urat mint belügyminisztert. Ám mondja el a dolgok történetét, de én lehetetlennek tartom, hogy a magyar kormány világos törvénysértésre utasíthassa a tisztviselőt. Márpedig abban a rendeletben világos törvénysértésre utasította a tisztviselőt, amikor meghagyta neki, hogy a német nyelvű átiratot elintézzék. Én igazán örülnék rajta, hogyha abban a tisztviselőben erő, magyarság és törvénytisztelet volna, és nem foganatosítaná a rendeletet, hanem a törvényre hivatkozva, ezt a rendeletet mint törvénytelen visszautasítaná. Ha ezt meg fogja tenni, amit hiszek, akkor majd bővebben fogok szólni a dologról, most csak a t. háznak figyelmébe akartam ajánlani ezt a dolgot, és csak éppen jelezni akartam álláspontomat, hogy nem vagyunk hajlandók túrni azt, hogy itt a törvények Bécs érdekében lábbal tiportassanak. Ezt kívántam elmondani. (*Helyeslés a bal- és a szélsőbaloldalon.*)

Gróf Tisza István miniszterelnök: T. ház! Abból egy szó sem áll, hogy én arra utasítottam volna Debrecen városának polgármesterét, hogy német nyelven intézze el a galaci konzulátus beadványát.

Neki teljesen joga van, természetesen, az ő hivatalos nyelvén, magyarul intézni el az átiratot. Másrészt, akár tetszik ez az állapot a képviselő úrnak, akár nem, de a mai törvényes állapot szerint a közös diplomáciának a szolgálati nyelve a német. *(Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Nem áll!)*

Kubik Béla: Hol van az a magyar törvény? *(Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Úgy van! Hol van az a magyar törvény?)*

Gróf Tisza István miniszterelnök: Hát mondtam én, hogy törvényben van kimondva? Én azt mondtam, hogy ez törvényes állapot. Nagyon nehéz dolog oly képviselő urakkal diszkusszióba bocsátkozni, akik vagy nem tudják, vagy elcsavarják a legkardinálisabb jogi alaptételeket. Hiszen a legkardinálisabb jogi alaptételek a szokásjog útján, gyakorlat útján jönnek létre. Hát Magyarországon minden tényleges állapotnak tételes törvényben van meg az alapja? *(Úgy van! jobbfelől. Mozgás a szélsőbaloldalon.)* Éppen nálunk, hol az ezeréves jogfejlődés a döntő sok jogtételre nézve, ki állíthat ilyet? 1867 óta soha, sem most, sem azelőtt nem volt megtámadva az, hogy a diplomáciai belszolgálatnak nyelve a német. *(Mozgás a szélsőbaloldalon.)*

Kubik Béla: Nem kifogásoltuk-e mindig? Nem kifogásolta senki? *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Ez csürés-csavarás! Majd ki fogjuk mutatni. *(Zaj.)*

Lengyel Zoltán: Négy évtized óta egyebet sem beszéltünk, mint ezekről a dolgokról! *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Gróf Tisza István miniszterelnök: Mennyi minden egyebet beszélt itt a képviselő úr! *(Úgy van! jobbfelől. Mozgás a szélsőbaloldalon.)* Különben nem azt mondtam, hogy azok a képviselő urak, akik egyáltalában megtámadják a 67-es alapot, helyeslik; de igenis mondtam azt, és állítom, hogy ezt a célt akceptálta 67 óta minden kormány és minden többség, amely a 67-es alapon áll, és minden párt, mely a 67-es alapon áll.

Kubik Béla: Ez megint más!

Gróf Tisza István miniszterelnök: Ennek folytán nagyon természetes dolog, hogy a galaci konzulátusnak joga van, és joga lesz német nyelvű átiratot intézni. Hogyha azután egy magyar hatóság kapja az ilyen német nyelvű átiratot, amely németül nem ért, azt felküldheti a belügyminisztériumhoz, hogy itt lefordítsák; de ha ért németül, sokkal jobban teszi, ha maga lefordítja, mert ezzel gyorsabbá teszi az ügymenetet. *(Úgy van! jobbfelől. Mozgás a szélsőbaloldalon.)* Ennek folytán nem tehettem egyebet, mint azt az utasítást intéztem a polgármesterhez. *(Mozgás balfelől.)*

Kubik Béla: Most tapsoljanak a magyar emberek!

Gróf Tisza István miniszterelnök: Hozzáteszem, hogy még ha olyan helyről kapott volna is német átiratot, ahonnan magyart kellett volna kapnia, mondjuk egy katonai parancsnokságtól...

Kubik Béla: Például egy kabinetirodából!

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...akkor sem az lett volna a módja, hogy visszaküldje az átiratot, hanem az, hogy tegyen panaszt a maga felsőbb hatóságánál, és terjessze fel az ügyet oda. Mert az nem szolgálati eljárás, nem rend és nem törvénytisztelet, hogy egyes hatóságok elintézetlenül küldözgessék egymásnak vissza az átiratokat; hanem igenis, ha szabálytalanság történik, tessék a magyar kormányhoz fordulni annak orvoslása és a netán megtorlandó cselekvény megtorlása végett. Ennek folytán soha, semmi körülmények közt nem fogom helyeselni és kifogás tárgyává fogom tenni, ha egyes átiratok ily szempontból a küldő hatósághoz elintézetlenül visszaküldetnek.

Rátkay László: Gyönyörű védelme a magyar államnyelvnek!

Kubik Béla: Tapsoljanak a magyar urak!

B. Kaas Ivor: Hodossy.

Gróf Tisza István miniszterelnök: Azt hiszem, a magyar nyelv védelme nem az ilyen rendetlen, anarchisztikus eljárásban van, hanem abban, ha az illető hatóságok a kormányhoz fordulnak, ha arra szükség van, és a kormány védje meg a magyar nyelv érdekeit. *(Nagy zaj a szélsőbaloldalon.)*

Kubik Béla: Nem ég le a pofájukról a bőr? *(Nagy zaj.)*

Elnök¹: Kubik Béla képviselő urat ezért a sértő kifejezésért rendreutasítom.

¹ Perczel Dezső.

Kubik Béla: Helyes! Százszor mártírhalált halok ilyenekért, és nekem nem lesz szégyen. (*Helyeslés a szélsőbaloldalon. Zaj a jobboldalon.*)

Elnök: Minthogy az elnök rendreutasítása ellen felszólalni nem szabad, Kubik Béla képviselő urat másodszer is rendreutasítom.

Lengyel Zoltán: Tessék mindnyájunkat rendreutasítani.

Elnök: Lengyel Zoltán képviselő urat is rendreutasítom.

Kubik Béla: Nem ég le a pofájukról a bőr? (*Rendre! Rendre! a jobboldalon. Elnök csenget.*) Gyalázat! (*Zaj a jobboldalon. Elnök csenget!*)

Elnök: Miután Kubik Béla képviselő urat kétszer rendreutasítottam...

Lengyel Zoltán: Utasítsa negyedszer...

Elnök: ...és miután fenntartotta sértő kifejezését, kérdem a t. házat: kívánja-e ezt az esetet a mentelmi bizottsághoz utasítani? (*Élénk helyeslés a jobboldalon. Zaj a szélsőbaloldalon.*) Felkérem azokat a t. képviselő urakat, akik az ügyet a mentelmi bizottsághoz utasítani kívánják, szíveskedjenek felállni. (*Megtörtént.*) Többség. A ház az esetet a mentelmi bizottsághoz utasítja.

Lengyel Zoltán: Láttunk már komiszabb dolgot is.

Madarász József: Számláltassák meg a házat!

Gabányi Miklós: Nem vagyunk százan!

Gróf Tisza István miniszterelnök: Végül még egy megjegyzéssel tartozom. A t. képviselő úr nem gondolta meg, mily könnyelmű dolgot követett el, amikor innen, biztos helyről az illető tisztviselőt a köteles engedelem felmondására hívta fel. (*Igaz! a jobboldalon. Mozgás a szélsőbaloldalon.*) Sokkal komolyabb és sokkal köteleléstudóbb embernek ismerem Debrecen város polgármesterét, semhogy feltételezném, hogy az ilyen felhívásnak engedne. De azért engedjen meg a t. képviselő úr, intézheti felszólítását olyan emberhez is, aki beugrik az ilyen tanácsnak, és akkor aztán azon súlyos következményekért, melyek rá háromolnának (*Mozgás a szélsőbaloldalon.*), az erkölcsi felelősség a tanácsadót terheli. (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon.*)

Olay Lajos: T. képviselőház!

Elnök: Mi címen kíván szólni a képviselő úr?

Olay Lajos: Személyes kérdésben és részben szavaim értelmének helyreigazítása címén.

T. képviselőház! Teljesen értem és felfogom ama szavak komolyságát, amelyeket a t. belügyminiszter úr hozzám intézett, de engedjen meg, én is meggondoltam annak horderejét, amit mondtam. Mi a kérdés? Az, hogy az a leirat, az a rendelet, melyet a belügyminiszter küldött Debrecen városához, törvényes-e vagy törvénytelen? Miután becsületes felfogás szerint az törvénytelen, én annak ellenében felhívtam a hatósági közegnek, a polgármesternek figyelmét, és izgattam arra, hogy ne tegyenek annak eleget. Ha a leirat törvényes alappal bírna, volna férfias bátorságom annak beismerésére, hogy hibát követtem el. De ha törvénytelen a rendelet, akkor kötelessége a tisztviselőnek a kormány rendeletét visszautasítani és az ellen felírni, ez esetben kötelességet teljesítettem figyelemzetésemmel. (*Igaz! a szélsőbaloldalon.*) Ez az alkotmányban gyökerező joga a magyar tisztviselőnek, nem izgatás tehát a kötelesség teljesítésére való felhívás. Így bánni a magyar állam legföltettebb, legszentebb jogával a nyelvkérdésben a t. miniszterelnök úrnak nem szabad. Hiszen a kormány álláspontja az 1867. XII. tc. 11-dik §-a értelmében, hogy az államnyelv minden téren a magyar, és az állam nyelve sohasem lehet más, mint a magyar. Arra utasítani tehát kormányrendelettel a hatóságot, hogy a más nyelvű átíratot intézze el, vagy éppen más nyelven intézze el, nem szabad. Lehet, hogy ez utóbbi nincs is benne a rendeletben – nem láttam, hogy benne lett volna a miniszterelnök úr leiratában, hogy azt a konzulátusi iratot német nyelven intézzék el (*Mozgás a jobboldalon.*), de ez önként értetődő, józan gondolkodás szerint önmagából következik. (*Ellentmondás jobbról.*) Mert ha áll a belügyminiszter úr tétele, hogy a felek jogos érdekének szempontjából, a gyors elintézés szempontjából német nyelvű átíratot is intézzen el a polgármester, annak csak úgy van foganata, ha németül is intézi el, mert hiába küld magyar iratot a konzulnak, az nem érti meg, ott vagyunk, ahol voltunk, akkor a konzulnak kell küldözgetnie ide-oda, hogy fordítsák le. (*Felkiáltások a jobboldalon: Küldözgesse!*) Én azt hiszem, az én felfogásom és az én eljárásom felel meg a törvénynek, a magyar

állam jogainak, a nemzeti állam követelésének, és ezzel homlokegyenest ellenkezőleg a miniszter úrnak sem a mostani beszéde, sem a leirata nem felel meg a törvénynek, nem felel meg a magyar állam igazi érdekének. *(Helyeslés a szélsőbaloldalon.)* Ezt kívántam röviden megjegyezni.

Lengyel Zoltán: A házszabályokhoz kérek szót! Bár az előbb lefolyt eset után itt jogról, törvényről és házszabályról hiába beszélünk, mégis kénytelen vagyok konstatálni, hogy az igen tisztelt elnök úr és a túloldal mindig nagyon jól tudják a házszabályt, mikor azt ellenünk kell alkalmazni, és sohasem tudják, mikor olyan dolgokra kell alkalmazni, amelyek a t. képviselő uraknak kellemetlenek, akárhogy meg is van az írva.

Az igen tisztelt elnök úr a mai ülés folyamán kétszer követett el olyasmit, ami házszabályokba ütközik. Az elnök úr nem tud felmutatni precedenst arra, hogy napirend előtti felszólalásoknál az elnök bejelentette volna, hogy milyen tárgyban akart az illető felszólalni. A 206. §-ban előírt eljárás egészen különbözik az interpellációknál követett eljárástól. Az interpellációnál be kell írni az interpelláció tárgyát, és az interpelláló arról beszél. A napirend előtti felszólalásnál be kell az elnöknek jelenteni, hogy miről akar valaki beszélni, ha azt az elnök megkérdezi; de azt a háznak tudomására adni nem kell, és nem is volt szokásban. Én ezt a szólásszabadság és a napirend előtti felszólalási jog korlátozásának tekintem, mert ez eddig szokásban nem volt, a házszabály ezt elő nem írja, és ha elő nem írja, a jobb értelemben, kiterjesztőleg kell a házszabályokat magyarázni.

A másik az a botrányos dolog, hogy az elnökség immár ismét egy képviselőt utasít a mentelmi bizottsághoz. *(Egy hang jobbfelől: Jól tette!)* Nagyon helyes. Egész Magyarországnak józan, okos, magyar közvéleménye előtt dicsőségesen emlegetjük azt, hogy az önök mentelmi bizottsága elítél bennünket. Elítélt a mentelmi bizottság statarialiter kétszer is engem, azonban hússzor felszólaltam, hogy a többi mentelmi ügyeket is vegye elő a bizottság, alkalmazza a 188. §-t, de soha nem hallgattak rám, és nem volt eredménye. Nem akarom most elsorolni, hogy miféle ügyekről van szó, de most már 39 napja, hogy kiadták a mentelmi bizottságnak az ügyemet, illetve Olay képviselő úr mentelmi jogának megsértését, hogy 15 nap alatt tegyen jelentést. Hol van az erős kéz, hol van a házszabály? Egy becsületes magyar ügyért tett közbeszólás miatt az elnök úr statáriálisan intézkedik, mikor azonban a jogunkról van szó, hallgatnak. Én bejelentem, hogy nem elnöklés az, amit Önök csinálnak, hanem pártbíróság és végrehajtó közege a miniszterelnöknek. *(Zaj jobbfelől.)*

Kubik Béla: Méltó cimborája! *(Zaj.)*

Elnök: Ami az első kérdést illeti, vajon az elnökség helyesen cselekedett-e akkor, amikor a napirend előtt felszólalni kívánt képviselő úrnak... *(Nagy zaj balfelől.)* Egy kis türelmet kérek! Én is meghallgattam a képviselő urakat.

Ami azt a kérdést illeti, vajon az elnök házszabályszerűen cselekszik-e akkor, mikor azt a tárgyat is megemlíti röviden, amely miatt az illető képviselőnek napirend előtti felszólalása megengedett: ebből házszabálykérdést csinálni nem lehet. Legjobb tudomásom és meggyőződésem szerint én ezzel házszabálysértést el nem követtem, mert házszabályunkban egy jotta sincs arról, hogy az elnök röviden csak azt jelezheti, hogy kinek adott engedélyt a felszólalásra, de nem jelezheti egyúttal azt is, hogy az illető mily tárgyban kívánt felszólalni. Én a ház iránti figyelemből...

Lengyel Zoltán: Nem volt sohasem szokásban.

Elnök: ...hogy a ház előzetesen tájékozva legyen, kötelességemnek tartottam ezt egészen röviden megemlíteni, és azt hiszem, nem lesz senki a házban, aki osztaná Lengyel képviselő úrnak azt a nézetét, hogy én ezzel a szólásszabadságot korlátoztam.

Kubik Béla: De igen, voltunk.

Elnök: Engedelmet kérek, ha én röviden elmondom, hogy a képviselő úr miről fog beszélni, azzal én a szólásszabadságon sérelmet nem követek el. *(Zaj a szélsőbaloldalon.)* És én tudok precedenst mondani, sőt magam jártam el már így akárhányszor...

Kubik Béla: Ez preventív intézkedés a szó megvonására. *(Nagy zaj a jobboldalon.)*

Elnök: ...mert én nemegyszer jelentettem be azt, hogy valakinek engedélyt adtam napirend előtti szólásra, és mindannyiszor megjelöltem röviden a tárgyat anélkül, hogy az ellen bárki észrevételt tett volna.

Ami a másik kérdést illeti, hogy a mentelmi bizottsághoz utasított ügyek nincsenek elintézve, erre vonatkozólag úgy tudom, hogy a ház t. elnöke a múltkor intézkedett, hogy a mentelmi bizottság elnökénél megsürgettessék az ügyek elintézése.

Lengyel Zoltán: Tíz hónap óta nincsenek elintézve.

Elnök: Engedelmet kérek, az elnök csak nem tehet arról, hogy a ház által kiküldött egyik vagy másik bizottság az ő feladatát kellő időben nem teljesíti.

Gabányi Miklós: Ki tehet róla, én? (*Derültség.*)

Elnök: Bocsánatot kérek, azt hiszem, hogy a mentelmi bizottság mindenesetre védeni fogja magát, hogy az adott időben nem tette meg jelentését, de esetleges mulasztásáért kizárólag ő felelős. Ami pedig azt illeti, mintha én pártbírószág volnék, vagy a miniszterelnöknek végrehajtó közege: Lengyel Zoltán képviselő urat ezért az állításáért rendreutasítom. (*Helyeslés a jobboldalon. Zaj a szélsőbaloldalon.*)

Rátkay László: A házszabályokhoz kérek szót, éspedig azon törvényes alapon, hogy énszerintem a képviselőház elnökségének nemcsak a képviselőház tárgyalási rendjére, hanem minden, a magyar alkotmány és a magyar tételes törvények ellen intézett támadásra is vigyázni kell, és azt vissza kell utasítania, bárhonnan jöjjön is. (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Úgy látszik a t. elnök úrnak kikerülte a figyelmét az, hogy a miniszterelnök úr mai napon a felszólalásában azt mondotta, hogy a konzulátusoknak joguk van a német nyelvet használni, mert ez törvényes gyakorlat. Hát figyelmébe idézem a t. háznak is, a t. elnök úrnak is, hogy az 1867. XII. tc.-nek, vagyis annak a törvénynek, amelyet önök mindig védenek (*Egy hang a szélsőbaloldalon: Meghamisítanak!*), és alkalmaznak vagy alkalmazni akarnak, egyik alapelve a paritás. Ez a teljes paritás pedig kiterjed a nyelvre is, és ha kiterjed a magyar nyelvre, akkor a t. miniszterelnök úrnak az az állítása, hogy a konzulátusoknak joguk van a magyar hatóságokkal német nyelvvel levelezni, teljesen törvénybe ütközik.

Eltételezve ettől, a t. háznak és a t. elnök úrnak is tudnia kell, és vigyáznia kell arra, hogy van tételes törvényünk, a nemzetiségekről szóló törvény, amely világosan megmondja, hogy az egységes magyar nemzetnek államnyelve a magyar. Ha pedig ez a törvény áll, és ezt a törvényt védelmezni akarjuk, pedig akarjuk, mert védelmeznünk kell, védelmeznie kell a háznak is, a t. ház elnökségének is: akkor ezen tételes törvénnyel szemben a t. miniszterelnök úrnak mai azon kijelentése, hogy a magyar hatóságok hozzájuk nem az állam nyelvén, tehát idegen nyelven érkezett megkereséseket kötelesek elintézni, teljesen tarthatatlan és törvénytelen. (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Én tehát kérdem a t. ház elnökségét, hogy miután tudomására hoztam már, hogy a magyar miniszterelnöki székéből tételes törvényekkel ellenkező kijelentések hangzottak ma el, hajlandó-e a miniszterelnök urat rendreutasítani? (*Helyeslés a szélsőbaloldalon.*)

Gabányi Miklós: A házszabályokhoz kérek én is szót. (*Zaj.*)

T. képviselőház! Én voltam az, aki, mielőtt Kubik Béla t. képviselőtársam ügyében szavazott a túloldal, ti. a fölött szavazott, vajon az a mentelmi bizottsághoz utasított-e, arra kértem az elnök urat, méltóztassék megolvastatni a házat, vajon határozatképes-e. Ezt az elnök úr nem rendelte el, tehát ez házszabálysértés. (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Elnök: Ami ezt a kérdést illeti, én előbb szabályszerűen feltettem a kérdést, amely után ki mondtam a határozatot, és a képviselő úr csak azután, vagyis a határozat kimondása után kívánta közbeszólásával a házat megszámláltatni.

Gabányi Miklós: Előbb is kiáltottam! (*Ellentmondások jobbfelől.*)

Elnök: Ez elintézett dolog már, t. képviselőház. (*Úgy van! jobbfelől.*) Ami Rátkay képviselő úrnak a kérdését illeti, arra vonatkozólag egyszerűen csak annyit jelenthetek ki, hogy nem vagyok hajlandó a miniszterelnök urat rendreutasítani, mert a miniszterelnök úr kijelentései felett a ház többsége és bölcsessége dönt és nem az elnök. (*Helyeslés jobbfelől.*)

33

A nemzetiségi kérdés az 1904. évi költségvetési vitában

A

1904 jún. 25

*Vietoris Miklós beszéde a szlovák nemzetiségi kérdésről az 1904. évi költségvetési vitában**Képv. Napló, 1901–1906, XXVI. 54–62. 1.*

Vietoris Miklós: T. képviselőház! (*Halljuk! Halljuk!*) Oly kérdéssel kívánok a t. ház becses engedelmével, de meggyőződésem szerint szükségszerűleg behatóan foglalkozni, mely 87 óta, vagyis azon időn belül, hogy ezen háznak tagja lenni szerencsés vagyok, a maga részleteiben több ízben felmerült, az 1902. évi költségvetés tárgyalása alkalmával Hodossy Imre igen t. képviselőtársam által, úgy történelmi fejlődését illetőleg, mint még inkább jogászai szempontból a t. képviselőtársamtól megszokott alaposítással megvilágított; de úgy, miként az a felvidéki magyarság és tót anyanyelvű közönség ma még hazafias és gondolkodó részének a lelkében óhajképpen él még, alaposan tárgyalva nem lett.

És ha mint felvidéki képviselő magamat nemcsak hivatva, de sőt kötelezve is érzem, a t. házat az úgynevezett – és ezen szóra kiváló súlyt helyezek, minek magyarázatát a továbbiakban meg fogom adni – tót nemzetiségi kérdés tekintetében még tüzetesebben tájékoztatni, ez indokolását abban találja, hogy a pánszláv agitációt évek óta úgyszólván napról napra figyelemmel kísérem, és hatásaiban mintegy tanulmányom tárgyává tettem, ha pedig ezen agitációban nagy veszedelmet látok, e tekintetbeni nézetemmel elsősorban ugyan egyéni tapasztalataimra, de azonkívül ezen ügyben a házban történt felszólalásokra, a törvényhatóságoknak a nemzetiségi törvény revíziója érdekében a ház asztalára annak idején letett számos felterjesztéseire, a felvidéki közművelődési egyesület és az országos magyar szövetség alapításának indokaira és gróf Apponyi Albert mélyen t. képviselőtársam ama akciójára is támaszkodom, mely a Felvidékre kihatólag Eberhardon kelt közismeretű szövegével kezdeményeztetett, Nagyszombaton elmondott beszédében pedig folytatást nyert azért, hogy új ellentállási erő öntessék a felvidéki magyarság és tót anyanyelvű közönség ma még félre nem vezetett részének csüggedő lelkébe...

De bármily kiváló és nagy fontosságot is tulajdonítok gr. Apponyi Albert mélyen tisztelt képviselőtársam kezdeményezésének, melybe egyéniségének súlyát és ragyogó ékesszólásának varázsát bevitte, de a nagyszombati beszéd ama passzusával, mely szerint a jókkal a rosszak is felszabadultak, egyetérteni azért sem tudok, mert a rosszak, kik alatt ezen adott esetben csakis a magyar állam integritása ellen törő agitátorok lehettek érthetők, szabadok voltak ennek előtte is, mert ha nem úgy lett volna, a Felvidék a disszólúció mai elszorító képét nem mutathatná.

Azon hitből óhajtok kiindulni, miszerint mindnyájan a rosszat a politikában lehetőleg mellőzni óhajtjuk, és mert minden igaz és hazafias ember politikájának végcélját, és pedig bármely párton foglaljon helyet, csakis a magyar nemzeti állam hatalmi állásának fejlesztése és az oszthatatlan magyar nemzet egységének szorosabbra fűzése képezheti, a pánszláv agitáció pedig éppen ennek az ellenkezőjére, vagyis a nemzeti egység meglazítására és ekként a magyar nemzeti egység dekomponálására és végromlására irányul: ezt az agitációt a legdrágóbb eszközöktől sem riadva vissza, megakadályozni már önfenntartási szempontoknál fogva is kötelességünket képezvén, felszólalásom folyamán azon eszközökre is rá fogok utalni, melyek nézetem szerint ezen cél elérésére alkalmasak; elsősorban pedig annak a beigazolására vállalkozom, miszerint tót nemzetiségi kérdés sohasem volt, sőt minden eddig elkövetett tévedésünk dacára még ma sincs meg oly mértékben kidomborítva, miszerint alkalmas, de azután komolyan alkalmazott eszközök alkalmazásával ezt a veszedelmet,

mely úgy a magyarságot, valamint a tótságot egyaránt fenyegeti, mert hiszen az ezeréves érdekközöségnél fogva ezen kérdésben józanul másként disztinguálni nem is lehet – magunktól el ne hártatnánk. (*Helyeslés a jobboldalon.*)

Igen természetes azonban, hogy ezen tétel beigazolására egyéni tapasztalataim elegendők nem lehetnek, és már a kérdés történelmi fejlődésénél fogva elsősorban magára a történelemre és ezen kérdéssel foglalkozott jelesebb íróink némelyikére mint kútforrásokra kénytelen leszek hivatkozni, és ha ily módon olyanok elmondásába is bocsátkoznám, melyek a t. képviselő urak előtt, egyébként Hodossy Imre t. képviselőtársam már említett beszédéből kifolyólag is többé-kevésbé ismeretesek volnának, ezért ugyan nagykegyű elnézésüket kérem, de mellőzhetőnek ezt azért nem tartom, mert ha egy szerintem nagyfontosságú kérdést lehetőleg alaposan egy beszéd keretében tárgyalni akarunk, nem elegendő a fenyegető veszedelemre egyszerűen ráutalni, hanem annak eredetére, keletkezésére, annak fejlődésére és indokaira is ráutalni kell, hogy viszont a t. képviselőház képesítve legyen bírálatot mondani a tekintetben, vajon a veszedelem elhárítására általam ajánlott eszközök alkalmasak és célravezetők, vajon indokoltak, sőt jogosultak ama támadásokkal szemben, melyeknek állami és nemzeti egységük a pánszláv agitáció által ki van téve. (*Halljuk! Halljuk!*)

T. képviselőház! Midőn a magyarok ezt az országot elfoglalták, úgy látszik, sokkal szelídebben bántak a legyőzöttekkel, mint a mai más civilizált nemzetek ősei; hiszen már politikájuk is arra utalt, miszerint a legyőzöttekben nem bilincsekbe vert rabokat, hanem hű szövetséges társakat találjanak. Tény, hogy sem a történelem, sem a legyőzöttek hagyománya az itt talált szlávok kipusztításának emlékét fenn nem tartja, kiknek ellenállása egyébként már számuk csekély voltánál fogva is valami hathatós nem lehetett. Hogy pedig számuk csekély volt, igazolja, úgy az Árpád-ház, valamint a vegyes házakból származott királyaink ama ténykedése, mely szerint a Felvidék nagy, nem lakott területeire nagyszámú németet telepítettek olyannyira, hogy a Felvidék nemzetiségi jellege ama időkben német volt inkább, mint tót – tény, hogy tót város nem létezett, és minden nagyobb város, község német alapítás, sőt e tekintetbeni jellegét egyik-másik a legújabb korig is részben fenntartotta.

A Felvidék nemzetiségi jellegének tóttá átalakulása csak az utolsó három században ment végbe, amikor ugyanis számos huszita és cseh portyázó ott letelepedett, és a németek is nagyrészt elszlávosodtak.

Ebből pedig az tűnik ki, hogy a Felvidék lakossága a maga nagy tömegében a magyarnál későbbi jövevény (*Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.*), és ebből megérthető az is, hogy tót anyanyelvű népünk körében miért nem maradt fenn Szvatopluk morahán¹ országának az emléke, de még annak az emléke sem, hogy valaha önálló nemzeti léte lett volna, vagy hogy a magyarok által legyőzött.

Ugron Gábor: Lengyelországból behozott úrbéres a tótok legnagyobb része!

Vietoris Miklós: Az megerősítésre sem szorul, hogy a magyar az itt letelepedett fajok iránt mindig türelmes volt, egyet sem nyomott el erőszakkal, hogy nemzeti jellegéből kivetkőztesse; egyet sem pusztított el, mert nem lett magyarrá, hanem ellenkezőleg, nemcsak egyenlő jogban, hanem még kiváltságokban is részesítette az általa alapított államban. Ezen elbánásból azután azon különös viszony fejlődött, melyről több jeles írónk, de legbehatóbban az 1876-ban megjelent *A magyar nemzetiség és államnyelv történeti alakulása* című művében Ipolyi Arnold értekezik, midőn a többek között a következőket mondja: „Történetünk legnagyobb és legdicsőbb korszakai nem ismerték soha a nemzetiségi meghasonlást, nem a hazafiatlan vagy hazaellenes pártot”, és továbbá azt mondja: „ha villongott – ti. a nemzet – politikai pártokban és vallási kérdésekben, abban az egyben még egy volt, hogy mindenki azon az egy ország és nemzet hívének, magyarnak és Magyarország hű és igaz fiának vallotta magát. Ezeréves történetünk százezernyi okmányai közül, melyeknek legnagyobb részét már átkutattuk, soha senki sem mutatott fel, soha senki sem látott egyet is, mely ellenkező adatot szolgáltatna.”

¹ Szvatopluk (Szvatopluk) nyugati szláv fejedelem, a nagy morva birodalom fejedelme 870–894 között.

Hát vajon, t. képviselőház, ez jó volt így, és nem lennének-e erősebbek és hatalmasabbak, ha őseink egynyelvű országot hagytak volna ránk? E felett most elmélnedni, mert hiszen a múlton úgyszerem változtathatunk, időszerűnek nem tartom.

Ha tót anyanyelvű népünket más szláv elemekkel összehasonlítjuk, nyomban kitűnik, hogy nem élt szláv uralom alatt, hanem alkotmányos szabadságban a magyarral, és tót népünk nem is volt hazája iránt háládatlan; nincs a történelemben példa, hogy csak egyszer is feltámadt volna ellene, ellenben igen számos az a példa, mely a hazához való hű ragaszkodásáról bizonyosságot tesz. Más szláv elemekkel szolidaritást soha nem vállalt, és a régibb időkről nem is szólva, csak a szabadságharc idejéről megemlékezve, míg az akkoron a Felvidéken toborzott zászlóaljok a magyar hadsereg legkiválóbbjai közé tartoztak, addig Hurbán csapataiban, melyek leginkább cseh és morva csőcselékből állottak, helyt foglalt néhány, még ma is hurbánistának csúfolt, félrevezetett tót nem is valami eszményért küzdött, hanem ahol nem volt mitől tartani, rabolt és pusztított.

De tót anyanyelvű népünk nemcsak a magyar hazához ragaszkodik, hanem a magyar nemzet-hez is, mert amint az író mondja, neki nincs külön története, neki nincsenek nemzeti hagyományai és nemzeti hősei; mert az ő hősei a magyar hősök; az ő nagy emberei a magyar történelem kimagasló alakjai.

Így azután érthető, de csakis így érthető, hogy amikor a pánszlávizmus keletkezett, a legnagyobb ellenállást magában tót népünkben találta; és míg a tősgyökeres magyarság, és pedig lakóhelye tót népünk lakta vidékeitől mennél messzebbre esett, annál kevésbé bírván megérthetni, hogy ezen szegény Felvidék és ennek lakossága miként gyakorolhatja valaha a magyar állam sorsára döntő befolyást, – bőségben és kényelemben élte napjait, addig minden nemzetiségi elméletől eltérőleg, az idegen nyelvű, a tót nép volt az, mely a magyar faj érdekeiért küzdött – igaz – az akkori főurak, de kiváltképpen az akkor még hatalmas birtokos középosztály vezetése alatt. De a főurak, sajnos, a közélettől részben visszavonultak. A birtokos középosztály pedig azon okoknál fogva, melyeket Horánszky Lajos barátom tegnap ékesen és szakszerűen kifejtett, az új idők viszonyaiba beilleszkedni képes nem volt, és ha ma a felvidéki vármegyéken végigtekintünk, azon hajdan oly hatalmas osztálynak csak romjaival találkozunk, vagy már elpusztult, vagy kevés kivétellel pusztulófélben van. Ma a népet elsősorban a pap, a tanító és a közigazgatási tisztviselő vezeti; de az utóbbi, mert a modern állam közigazgatása a nagyközönségre néha nyomasztólag is hat, és így ennek végrehajtóját nem mindig a legkedvesebb színben tünteti fel, a népnek csak akkor vezetője is, ha emberszeretettel és politikai érzéssel is rendelkezik. A pap és tanító pedig, mi tagadás, a mi jó és könnyen vezethető tót népünket nem kivétel nélkül helyes irányba tereli.

Az eddig elmondottakból néhai Grünwald² Bélával, volt képviselőtársunkkal és a felvidéki viszonyok legalaposabb ismerőjével azonos következtetésre kell jutnunk abban: ha a nemzetiség alatt oly nagyszámú népfajt értünk, mely különállásának tudatával bír, és ezen különállását érvényesíteni is akarja, mely önmagának célja és ideálja, és eszközökkel is rendelkezik fejlődésének előmozdítására és ideáljainak megvalósítására: akkor bizvást állíthatjuk, hogy tót nemzetiség nincs, mert mind e törekvést tót népünkben még röviddel ennek előtte hiába kerestük volna. Aki a felvidéki viszonyokat ismeri, annak arra a meggyőződésre kell jutnia, hogy Magyarországnak vannak tót nyelven beszélő hazafias és ma már sajnos, tetemes részében félrevezetett lakosai, de tót nemzetiség nincs, és így tót nemzetiségi kérdés sem lehet.

Az eddig elmondottakban a felvidéki viszonyok fényoldalát volt szerencsém bemutatni. Sajnos, hogy a házat most árnyoldalaival is meg kell ismertetnem. (*Halljuk! Halljuk!*)

Mi tót népünk ragaszkodásában nagy kincset bírunk, de vannak, kik bennünket e kincstől megfosztani, kik a ragaszkodás érzetét gyűlöletté átalakítani törekszenek, és ma csak a teljesen tájékozatlan nem látja, hogy egy folyton növekedő és kiválóan szervezett párttal állunk szemben! (*Igaz! Úgy van!*) Habár a nemzetiségi mozgolódás már II. József császár idejére vezethető vissza, de a Felvidéken pánszlávizmusról voltaképpen csak a negyvenes évek elején szólhatunk, amikor

² Életr. adatait l. *Iratok* I. 428. l. 2. sz. jegyz.

néhány tanár Kollár tanain indulva, a tót anyanyelvű tanítványokat maga köré gyűjtve, a nagy szláv egyesülés eszméjét kezdte terjeszteni. Ezen tanítványok utóbb mint papok és tanítók az életbe kilépvén, az új eszmének prozelitákat iparkodtak szerezni; az irodalmi tevékenység is megindult, néhány költő az új szellemben írt, a sajtó útján is terjedt, és kis tót körök alakultak. Politikailag ezen párt csak a szabadságharc idején kezdett érvényesülni, amikor ugyanis az osztrák kormány a magyarok gyöngítésére a legcsekélyebbet is kihasználni iparkodván, ezen új irányú tótoknak kalandokra vágyó részét ígérettel rábírta, hogy a magyarok ellen fegyvert fogjon, és a magyar állameszme hatalmát mi sem igazolhatja jobban, mint az, hogy minden ígéret dacára tót népünknek csak legproblematikusabb egzisztenciájú elemeit volt képes megnyerni.

A szabadságharc leküzdése után ezen emberek jutalomban részesítettettek, és aki csak némileg is alkalmasnak bizonyult, hivatalban helyeztetett el, és különös, hogy ezen hivatalokban elhelyezett szláv emberek soha szláv igényeket nem támasztottak, hanem a Bach-kormány germanizáló törekvéseit tőlük telhetőleg támogatták.

1860-ban a magyar nemzet a gyűlölt Bach-korszakbeli hivatalnokokat hivatalaikból eltávolítván, ezek amennyiben az országban maradtak, családjakkal nagy részben nyomorba jutván, természetesen az elégedetlenekhez csatlakoztak, és a pánszláv propaganda karjai közé jutottak. Akkor történt, hogy Túrócszentmártonban több száz tagból álló gyülekezet, az úgynevezett memorandisták, egybegyűlt és mintegy a tót nemzetiség nevében emlékiratot elkészítvén, ezt az országgyűléshez felterjesztették. Tót anyanyelvű népünk ezen emlékiratot a legnagyobb ellenszenvvel fogadta, és tömegesen tiltakozott azon vakmerőség ellen, mintha a Túrócszentmártonban egybegyűlt néhány ember hivatva, vagy jogosítva lett volna az összes tót anyanyelvű közönség kívánalmait formulálni. (*Helyeslés.*) Az országgyűlésen pedig a tájékozatlanság oly nagy volt, hogy csakis feloszlata akadályozhatta meg, hogy ezen memorandummal úgy foglalkozzék, mint az összes tót anyanyelvű közönség kívánalmait tartalmazó felterjesztéssel.

Az ezután következett Schmerling-politika, mely a magyarok elszigetelésére törekedett, természetesen ezen pánszláv pártot is céljainak kihasználni iparkodott, és ez ezen párt fejlődésének legnevezetesebb időszakát képezi, mert most nemcsak az történt először, hogy törekvéseit a hatalom sok helyütt támogatta, hanem a róm. kat. egyház is. Eddig ugyanis a pánszlávizmus majdnem kizárólag az ágostai evangélikus egyház körében volt elterjedve, most azonban a róm. katolikus papok körében is kezdett tért hódítani, mert Mójzes besztercebányai és Zabojszky szepesi püspökök Schmerling politikájának követői voltak. S különös, hogy habár a nyitrai egyházmegyében Roskóványi püspök kizárólag a teológiai tudománynak élve, az egyház vezetését oly férfiakra bízta, akik az említettekkel egy irányban haladtak, mégis ezen egyházmegyében kevésbé találni ilyen pánszláv hajlamú papokat, mint inkább az esztergomi egyházmegye némely vidékein.

Rákosi Viktor: Szép dolog! (Zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)

Vietoris Miklós: De a pánszláv pártvezetőségek csakhamar belátták, hogy prosperálásuk nagyobb számú intelligenciát igényel, és létesítettek a tót gimnáziumok, s állítólag irodalmi szempontból a Matica. Szóval minden megtörtént, még az iskolákban tanított történelem is meghamisított, csak hogy a magyarok elleni ellenszenv annál inkább fejlesztessék.

Zboray Miklós: A kormány türte?

Rákosi Viktor: És a püspökök küldték? (Zaj balfelől.)

Vietoris Miklós: És alkotmányunk helyreállott. A magyar nemzet képesítve lett arra, hogy az egybeolvadásnak processzusát elősegítse. És a magyar törvényhozás az 1868. évi XLIV. tc.-et, az ún. nemzetiségi törvényt, szerintem a lemondás törvényét létesítette. Mert ha ennek bevezetésében az egységes magyar nemzet oszthatatlanságának elve ki is mondatik, de nem egy szakasza úgy magyarázható, hogy abból ezen elvnek megtagadását is ki lehet magyarázni. Legnagyobb és tényleg törvénybontó hatása leginkább abban nyilvánult, hogy már most a pánszláv agitátorok a törvény alapjaira helyezkedve és a törvény szakaszait a maguk szellemében értelmezve, a mételeyt a mi tót köznépünk körébe bevitte. Innen van az, hogy a Dunán innen az ágostai evangélikus egyházban a pánszlávizmus uralkodik, és terjed az a római katolikus papok és tanítók körében is.

Ugron Gábor: Miért nem csinálnak autonómiát? Regulázzuk meg!

Gabányi Miklós: Nekünk a német a legnagyobb ellenségünk! (*Folytonos zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Elnök csenget.*)...

Vietoris Miklós: Alkotmányunk helyreállításával a magyar nemzet mintegy vissza lett adva önmagának. Ápolhatta ideáljait, fejleszthette intézményeit, élhetett állami, nemzeti és társadalmi feladatának. Kétségtelenül elsősorban kötelességévé vált, mielőtt Európa művelt nemzetek sorában a méltó helyet elfoglalhatná, s e végből nemcsak ezen folyton haladó nemzetekkel párhuzamosan haladnia, hanem annak a 20 évnek a mulasztásait is pótolnia kellett, amely alatt a kényuralom hatalma a nemzet alkotmányos jogait bitorolva, minden nemzeti önfejlődés ki volt zárva. Törvényeink részben elavultak, s a kor szellemének meg nem felelők valának. Az új viszonyok új törvények létesítését tették szükségessé, s mert a fejlődés szignatúrája a rohamosság volt, némely törvényt más előrehaladottabb nemzetektől vettünk át anélkül, hogy talán egyiket vagy másikat a mi viszonyainkhoz kellőleg átdomítottuk volna. Innen van az, hogy bár oly bírói karral rendelkezünk, amely bármely más nemzet bírói karával méltán vetekedhetik, igazságszolgáltatásunk mégis lassú, vontatott, s azért költséges volt.

Közigazgatásunk, habár hazafias és utóvégre kivétel nélkül kvalifikált tisztikar kezében volt léteve, a bürokratizmusban megfeneklett. Pénzügyi igazgatásunk, már fejlődésünk rohamosságánál fogva szükségszerűleg részben bonyolulttá vált, aminek hátrányait leginkább a tájékozatlanabb, tehát kisebb ember érezte meg, adórendszerünk pedig részben még ma is igazságtalan: de mind e hiányok dacára az a haladás, amelyet e nemzet rövid időn belül tett, óriásinak nevezhető, és természetesen igen nagy anyagi áldozatokat is igényelt, amelyeket e fejletlen nemzetnek meg kellett hoznia. Hogy azután ezen anyagi megterheletés az ország legszegényebb vidékein, és így a Felvidéken is legelőbb és legnagyobb mértékben vált érezhetővé, az a dolog természetében rejlik.

És ezt a pánszláv agitáció, nem a különleges viszonyok, hanem a magyarok és a magyar kormányzat rovására és terhére jegyezte fel. (*Úgy van! Úgy van!*) Hozzájárult ehhez, hogy utóbbi kormányaink és törvényhozásaink a nemzetiségi törvény egyes intézkedéseinek káros volta tekintetében csakhamar tájékozódtak, és igen természetesen ezt a törvényt nem abban a szellemben hajtották végre, mint az agitátorok óhajtották volna; ez ezután a mi tót népünknek, mint a magyaroknak a tót nemzetiség elnyomására irányuló törekvése szuggeráltatott, és mindezen állapotok feletti elégedetlenséget képesek voltak a magyarok elleni lángoló gyűlöletté átváltoztatni, aminek pozitív oldala is ma tót népünk egy részének külön politikai párttá szervezkedés iránti óhajában és törekvésében mindinkább kidomborodik.

És ha mindennek dacára valaki a nemzetiségi törvény revíziójának szükségességét hangoztatta, rendszerint arra a megjegyzésre akad, mintha ez visszaesést jelentene magában a liberalizmusban. Engedje meg a t. képviselőház, hogy ezen, szerintem teljesen téves felfogást helyesbítsem. Köztudomás szerint a liberalizmus nemcsak különböző nemzeteknél, de ugyanazon egy nemzetnél is, különböző időkben, különböző méretekben érvényesült; majd kijebbre terjesztette határait, majd beljebbre helyezte el megyéit, miként ezt az illető nemzetnek azon időbeni szükségletei és viszonyai kívánatosnak tüntették fel, vagy legalább látszottak feltüntetni. Magának a liberalizmusnak a fogalmát és tartalmát eddig legbehatóbban Széll Kálmán a főrendiház felirati vitája alkalmával fejtette ki; akkor az is mondatván, hogy a szabadelvűség az erőket összesíti és tömöríti. Amikor a nemzetiségi törvény létesült, a Felvidék hazafias közönségét nemcsak hogy elkedvetlenítette, de részben annyira elkésértette, hogy visszavonásra is bírta, az agitátorokat pedig ki nem elégítette, mert ezeket, míg a magyar nemzeti állam mint olyan fennáll, kielégíteni nem lehet.

Ugron Gábor: Az már igaz!

Vietoris Miklós: De meggyőződésem szerint az a magyar politikus még meg nem született, ki e törvény fennállásának 36. évében azt a percet meg tudná jelölni, melyben ezen törvény a liberalizmusnak hirdetett, erőt összesítő és tömörítő hatását gyakorolta volna; ami nagyon természetes is, mert a mi viszonyainkhoz és politikai végcélunkhoz mérten a liberalizmusnak túlhajtásait foglalja magában. És ha mi e törvénynek 36 évi fennállásából magának a törvénynek a hatására nézve

tájékozódást szereztünk, mely tájékozódottsággal természetszerűleg a 68-i törvényhozás nem rendelkezhetett, és ennél fogva ezen törvény túlzásait a kellő mértékre resztringáljuk, ez semmi esetre sem jelenthet magában a liberalizmusban visszaesést, hanem a liberalizmus tanai követésének lehető figyelembevételének, a törvénynek a mi mai viszonyunkhoz, szükségleteinkhez és a mi politikai végcéljainkhoz mért célszerű, és ezért ésszerű átalakítását...

De t. ház, hogy is létesült ez a törvény? Az akkoron a kormánypárton levő valamennyi felvidéki képviselő ama határozott kijelentése dacára, hogy erre nincs szükség, az akkori balközépnek, igen természetesen magának a törvénynek üdvös hatására nézve a legnagyobb jóhiszeműséggel folytatott sürgetésére, ami döntő támogatást nyert b. Eötvös József nemes és fennkölt gondolkodásában, de eszményi felfogásában. Így létesült ez a törvény, melyről az 1902. évi költségvetés tárgyalása alkalmával a volt t. kultuszminiszter úr a következőképp nyilatkozott (olvassa):

„Annak a törvénynek nemcsak szavai vannak, hanem szelleme is van, és ez mindjárt a bevezetésben jut kifejezésre, amikor azt mondja, hogy az államnak összes honpolgárai az alkotmány alapelve szerint politikai tekintetben egy nemzetet képeznek: az osztatlan egységes magyar nemzetet. Ezt az elvet tekintem mintegy devizül, amelynek szövétneke mellett kell a törvény minden egyes szakaszát magyarázni, és ott, ahol az osztatlan egységes magyar nemzet veszélyeztetve van, a törvény szavát sem tudom végrehajtani, mert különben a törvény ellentétbe jönne magának a törvénynek szellemével.” (*Általános élelnek helyeslés.*)

És Hodossy Imre igen t. képviselőtársam ugyancsak, midőn az egyes szakaszok magyarázatába bocsátkozik, segítségül hívja a bevezetésben levő szellemet. Hát ezt a magyarázatot elfogadom, t. képviselőház.

De a gyakorlati életben egészen mást látunk, mert a pánszláv agitátor, midőn a nép elé áll és a nemzetiségi törvény szakaszainak rideg betűjét magyarázza, távol áll attól, hogy a bevezetésben rejlő szellemet segítségül hívja, hogy egyáltalában ezt a szellemet, ezt a bevezetést említse, hanem segítségül hívja a maga állam- és nemzetegység rontó és bontó átkos szellemét, és ennek a segédmeével igenis beigazolja, hogy a magyar a tót nemzetiség elnyomására tör, és azokban, akik jó és balsorsban egy évezreden át velünk testvéri viszonyban éltek, azt az érzést kelti, hogy nekik tömörülniük kell, és védekező helyzetbe kell helyezkedniük, és kiviszi a törvény tiszteletlenségének híret külföldre. Pedig hát, t. képviselőház, valamely állam belső konszolidáltságának, erejének, hatalmának és kifelé való súlya megbírálásának fokmérőjét elsősorban az állam polgárainak a hazai törvény iránti tisztelete képezi, és így annak a hitnek a keltése, mintha itt a törvények nem respektáltatnának, magának az állam tekintélyének csorbítását jelenti. És ha Magyarország közönsége mindezen állapotok és eredmények kútforrását a nemzetiségi törvény nem éppen szerencsésnek mondható koncepciójában találja: akkor azon csodálkozunk nem lehet, hogy Pozsony vármegye felhívására³ a törvényhatóságok és ellenünk a közönség színe-java a nemzetiségi törvény revíziója mellett állást foglaltak. (*Helyeslés.*)

³ Szövegét l. Állami Levéltár (Bratislava) Alispáni iratok 1900–1913.10727/902. – A szlovák népességű megyék egykorú törvényhatósági iratai közül l. még a következőket: a) 1902. máj. 2. A Pozsonyi Magyar Közművelődési Egyesület igazgatóválasztmányának felterjesztése a megyei törvényhatósági bizottsághoz a Budapesten megjelenő Hlas Ludu néppárti havilap nemzetiségpolitikai tárgyú cikkei és irányzata tbn. (Állami Levéltár, Bratislava, Alisp. iratok, 1900–1913. 10727/902.), b) 1902. okt. 9. Pozsony vármegye közigazgatási bizottságának határozata a 30332. sz. VKM-rendelet (a magyar nyelv kötelező tanítását a népoktatási tanintézetekben elrendelő 1879. évi XVIII. tc. végrehajtása tbn.) foganatosítása ügyében (uo., Alisp. iratok 1900–1913. 24721/902.), c) 1902. dec. 15. A Sáros megyei Gazdasági Egyesület felirata a földművelésügyi miniszterhez a felső-magyarországi középbirtokos osztály megmentése ügyében. (Uo., Alisp. iratok 1900–1913. 2090/903.) Utóbbi – Pozsony megye törvényhatóságának is megküldött s ennek iratai között fennmaradt – emlékirat részletesen foglalkozik az északi megyék középbirtokos rétege fokozatos gazdasági romlásának okaival, a többi közt az amerikai kivándorlás következtében előállott munkaerőhiánnyal, a középbirtokosok fokozatos eladósodásával stb. és állami segílyt sürget a további eladósodás megakadályozása érdekében. „Ez alkalommal – végződik a Sáros megye alispánj a által aláírt, tehát a megyei törvényhatóság által is elfogadott emlékirat – csak azt jelezzük, hogy örökösödési jogunk sürgős reformálását és egy középbirtok telepítési alapnak alkotását minden sikeres akció előfeltételének tartjuk.”

De hát, t. képviselőház, kérdem: vajon okvetlenül szükséges-e, hogy ezen ultima rációhoz nyúljunk?

Rákosi Viktor: Igaza van Pozsony vármegyének!

Vietoris Miklós: Vajon, t. képviselőház, az állami kormányzat bölcsességének megfelelő volna-e, hogy a hazafiatlan agitációnak módot nyújtunk a hazafias nem magyar anyanyelvű közönség körében a bizalmatlanság érzelmének bevitelére? Az államkormányzat bölcsességének nem megfelelőbb-e az: más törvények létesítése és a meglévők módosítása által odahatni, hogy magának a nemzetiségi törvénynek szakaszaiba más, mint a bevezetésben rejlő szellem bevihető legyen...

Ugron Gábor: Ausztriával szemben is!

Vietoris Miklós: ... és ekként a hazafiatlan agitáció és a hazafias, de nem magyar anyanyelvű közönség közé mintegy ék üttetvén, maga a nemzetiségi törvény azon magasztos feladat teljesítésére, amelynek céljából nemes alkotói létesítették, alkalmasabbá tétessék.

T. ház! Én erre az álláspontra helyezkedem, és úgy vélem, hogy teljesen egy irányban haladok Hodossy Imre t. képviselőtársammal, aki általam ugyancsak említett emlékezetes beszédét a következőképpen fejezte be (olvassa): „A pánszláv agitátorok már régen kivetették rájuk hálójukat, de Kollártól kezdve a legújabb időkig még nem sok sikerrel.” Ti.: a tót anyanyelvű közönségről van szó. Kollár tudvalevőleg a pánszlávizmus életrekelője⁴ volt. „Az újabb időben, igaz, 1890 óta úgy veszem észre, hogy nagyobb sikerrel kezd működni, de a kormány feladata úgy intézkedni, hogy az iskolai oktatás kellő alkalmazása, jó és helyes adminisztráció útján ezt az elemet teljesen és véglegesen, örök időkre idecsatolja az államhoz; ne engedje ott azokat az agitátorokat szabadjárá; kísérje éber figyelemmel azoknak működését. Ha ez meg fog történni, nagy eredményeket fogunk elérni, de ez most már csakugyan az utolsó óra, hogy ezt megtegyük.”

Ezzel, t. ház, felszólalásom azon részéhez jutottam el, amelyben, miként azt már előre jelezni szerencsés voltam, utalni fogok azon eszközökre, amelyek az agitáció megszüntetésére nézetem szerint alkalmasak, de amelyeknek sürgős igénybevételét okvetlenül szükségesnek tartom a Felvidéken napról napra tarthatatlanabbá váló helyzet szanálására. (*Halljuk! Halljuk! jobbfelől.*)

Az agitátorok legfőbb tényezője a sajtó, de nem vetik meg az élőszóval folytatott izgatást sem; dalos- és olvasókörök, mindenféle néven nevezendő társadalmi egyesületek, színielőadások, az iskola – ideértve a papnevelést és tanítóképzést is –, újabban a pénzintézetek és legújabban a szövetkezetek az ipari vállalatok útján is izgatnak. (*Halljuk!*) Hogy a mindezekből eredő káros hatások ellensúlyozása szempontjából eddigi kormányaink mit tettek, annak részletezésébe azért nem bocsátkozom (*Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Csak tessék belebocsátkozni! Semmit sem tettek!*), mert ezek közismeretű tények. Hogy azonban mindazzal, ami a nemzeti konszolidáció érdekében addig történt, nemcsak hogy távolról sem értük el a legnagyobb rekordot, hanem hogy a Felvidéken a nép gondolkozása és érzelmvilága tekintetében a leghatározottabban visszafeljöttünk, az több, mint bizonyos, mert ha voltak is kormányaink, amelyek a nemzetiségi ügyek kezelésénél szorosabbra fogták a gyeplőt, ez beállésségeink térfoglalásában bizonyos ideiglenes stagnációt idézett is elő, de éppen mert állandó nem volt, állandó eredményt azért nem idézhetett elő, mert valamint minden kormányakciónak, úgy kiváltképpen ezen a téren a kormány minden ténykedésének azon jellegé alapjára kell helyezkednie, amelyekkel a múlt kormány a hatalom polcára lépett, amelyeket a jelenlegi kormány is magának vall, ha nem is kifejezetten e szavakkal, de szerintem úgy értelmezve, hogy törvényeket kell létesíteni, melyek a magyar nemzeti állam és az egységes és osztatlan magyar nemzeti jogos követeléseket szolgálni nemcsak hivatvák, hanem alkalmasak is. És ezen szabatos, félreérthetetlen és félremagyarázhatatlan törvények betű szerinti értelmében, de soha politikai végcélunkat szem előtt nem tévesztve, igazságot kell szolgáltatnunk az ország bármely anyanyelvű polgárának.

⁴ A szláv irodalmi és történeti kérdésekben egyaránt járatlan felszólaló tárgyi félreértése. Kollár nem a „politikai pánszlávizmus”, hanem a „szláv irodalmi kölcsönösség” irodalompolitikai mozgalmának volt egyik létrehívója.

Én elismerem, hogy a helyzet nehéz, de nem leküzdhetetlen. Nehéz a helyzet azért, mert a szabadságot mindnyájan egyaránt szeretjük. Itt eleve kérem a t. képviselő urakat, miszerint szavaimban semminemű agresszivitást keresni ne méltóztassanak, hiszen felszólalásom célja nemcsak az, hogy a pánszláv izgatás veszedelmét ismertessem, de a magam csekély és szerény tehetségéhez képest ezen agitáció megszüntetésére, megsemmisítésére és megtörésére alkalmas eszközök tekintetében a lehető összhangot a házban is létesítem. Ezt a törekvésemet pedig akkor szolgáltnám kétségtelenül a legkevésbé jól, ha bárkivel szemben vagy bármely irányban is agresszív akarnék lenni. Hanem az ügy sikere biztosításának tartozom azzal a leplezetlen kijelentéssel, hogy azért is tartom nehéznek a helyzetet, mert e háznak számos, de igen számos oly tagja van, aki ezzel a kérdéssel nem abban a mértékben foglalkozott, amelyben minden magyarországi képviselőnek és törvényhozónak azzal foglalkoznia kellene. És ezért ebben nem is azt a veszedelmet látják, amelyet mi látunk, akik már önkéntelenül is kényszerhelyzetben is arra voltunk utalva, hogy ezen viszonyokkal közelebbről megismerkedjünk, de nehéz a helyzet azért is, mert tudjuk, hogy az elnyomás néha veszedelmes lehet még arra is, akinek érdekében az történik. De ha voltaképp arról van szó, hogy néhány arra ügy sem érdemes egyén szabadságát korlátozzuk-e, vagy az állam létét kockáztassuk-e?

Biztos vagyok abban, hogy minden igaz és hazafias ember készséggel hozzá fog járulni azok szabadságának szűkebb határok közé szorításához, akik a magyar nemzeti államtól nyert jogokat a magyar nemzeti állam ellen használják fel. (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon.*) Köztudomás szerint a politikában, mely az egzisztenciák tudománya, változatlan dogmák nem léteznek, és így a sajtószabadság és a gyülekezési jog is, amely magyar vidékeken bajt nem okoz, vést hozó lehet ott, ahol az állam integritásának kárára élnek azzal vissza. Nem szabad tehát visszariadnunk oly eszközöktől, melyek valamely egynyelvű nemzetnél a liberalizmus tanai szerint nem lennének alkalmazhatók. Meg kell már egyszer az agitátoroknak mutatni, hogy izgatásaik ellen akarunk is, bírunk is, tudunk is hathatósan védekezni. (*Élénk helyeslés és tetszés a jobboldalon.*) És mert az a politika, amely nem ezt az irányt követné, nem a liberalizmusnak, hanem egészen más valaminek a kifejezésre juttatását képezné. Én nem is érzem magamat indítatva keresni, vajon ilyen szempontból megfelelőek-e, vajon a liberalizmus elméletének, tanainak ezen a téren is lehető alkalmazása mellett célra vezetőek-e azok az eszközök, amelyeket ajánlani szerencsém lesz? (*Halljuk! Halljuk!*) Ma a bíró, a közigazgatási tisztviselő az izgatóval szemben úgyszólván tehetetlen, mert igen ritka az az eset, hogy a mi viszonyainkhoz mérten túl liberális büntető törvénykönyvbe az agitátor annyira beleütköznék, hogy ezért felelősségre vonható is legyen. Büntető törvényünk 172. §-ának 2. kikezdését tehát szigorítani kell úgy a büntetés mértékét tekintve, valamint a fogalom meghatározás tágítása tekintetében is, hogy a bíró keze utolérhesse azokat az óvatosabb bűnösöket, akik máma büntetlenül gyűlöletet szítnak.

Gajáry Géza: Ez a magyar liberalizmus! Nem frázis!

Zboray Miklós: Más kell oda!

B. Kaas Ivor: Nyitrán mind elítélték, tehát a törvény elég szigorú. Jó adminisztráció kell!

Vietoris Miklós: De ha az agitátor büntető törvénykönyvünk 172. és 173. §-ában körülírt izgatás és lázítás vétségét legkritikább esetben is követi el oly mértékben, hogy ezért felelősségre vonható is legyen, de eljut annak a legszélsőbb határáig, célját eléri, a baj bekövetkezett, mielőtt mi magunk azt észrevennénk. Mert hisz ma a tömeg sem oly nehéz felfogású, mint hajdanában, de legkevésbé a nemzetiségi kérdés terén, melyben évtizedek óta sajtó útján és élőszóval preparáltatott. Mondom nem oly nehéz felfogású, hogy mindent apróra kelljen megmagyarázni. És ha mégis oly nehéz felfogású tömeg találkozik, találkozik viszont elég sok jóakarátú tolmács, ki a hatósági közeg előtt fennhangon el nem mondottakat alattomban továbbadja, és apróra megmagyarázza. És ha mégis megesisik, hogy valamelyik agitátort heve elragadja, hogy ügyetlensége beleviszi, még akkor is a túl enyhe büntetés a legkritikább esetben éri, mert, és ezt t. képviselőház, nem említtem most kifogásul, még kevésbé gáncsképpen, a mi bíróságunk a maga függetlenségére kiválóképpen kényes, és minden oly esetben, midőn valamely politikai vétségről van szó, ennek csak legenyhébb oldalát szokta figyelembe venni, nehogy a maga eljárásában és ítélezésében a legtávolabbról is politikailag elfogultnak lás-

sék. És éppen azért is büntető törvénykönyvünk említett két szakaszának idevonatkozó részét az általam jelzett irányban módosítani, és pedig novelláris úton módosítani égető szükség van. (*Helyeslés a jobboldalon. Zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk!*)

Elnök: Csendet kérek!

Vietoris Miklós: T. képviselőház! Ilyen erélyes eljárás mellett a Felvidéken az agitáció nyomban alá fog szállani, és egy-két szigorú megfenyítés után teljesen meg fog szűnni. Mert a pánszláv agitátor alig egy tizedrész, talán nem is annyi érzeményű ember, és azért nem vértanúnak született. (*Derültség.*) Szereplési vágyból, de leginkább túl és túlnyomó többségben rút anyagi haszonlesésből űzi mesterségét. (*Úgy van! Igaz! jobboldalon.*) Mihelyt azonban a szereplés dicsőségét vagy az anyagi előnyért és nyereségért való reményt szembe kell állítani a szigorú és biztos megbüntetéstől való félelemmel, kétségtelenül ez utóbbinak súlya nagyobb mértékben fog a mérlegbe esni. A mi tót népünk pedig ma teljesen félre van vezetve. Évtizedek óta egyébről sem szerez tudomást, mint a maga elnyomásáról, a magyar állam ócsárlásáról és minden hivatalos tekintély lerombolásáról. És mindezt, t. képviselőház, úgyszólván büntetlenül látja megcselekedhetni, és ennél fogva azt hiszi, hogy ez nem is tiltott cselekmény.

Mihelyt azonban az ily eljárásnak tiltott voltát be fogja látni a bekövetkezett megfenyítésekből, mert tót népünk nemcsak hazafias, de felette törvényisztelő is, az a nagy befolyás, amelyet az agitátor ma reá gyakorol, nyomban alá fog szállni, sőt idővel megvetett és gyűlölt alakká fog süllyedni, (*Igaz! Úgy van!*)

De, t. képviselőház, az agitátorok hódítanak pénzüzetek révén is. Ugyancsak az 1902-i költségvetés alkalmával dr. Sebess Dénes t. képviselő úr egy nemcsak alakilag díszes, de tartalmilag érdekes és értékes beszédben⁵ azokat az állapotokat ecsetelte, amelyeket az általa ismert vidéken az ún. oláh nemzetiségi intézetek létesítettek. (*Halljuk! Halljuk!*) A Felvidék pánszláv pénzüzetei éppen ily irányban iparkodnak hódítani, és az a kisebb ember, aki hitelét ily pénzüzetnél igénybe vette, az annak nemcsak anyagilag lekötöttje, de igenis az agitátor politikai törekvésének úgyszólván védtelen rabszolgájává lett. (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon.*) Hogy ez ellensúlyoztassék, úgy magántanácskozásban, valamint a sajtóban is két eszme merült fel. (*Halljuk! Halljuk!*) A Felvidéken felállítandó ún. nemzeti bank és a vidéki hazafias vezetés alatt és jól akkreditált pénzüzeteknek az államkincstár részéről olcsó betétben való részesítése, hogy ekként képesítve legyenek a leszámítolási kamatlábat alászállítani, és mintegy konkurrencia útján, a nem hazafias irányban haladó pénzüzetek klientúráját elvonva, ezen intézetek fennállhatását lehetetlenné tenni vagy legalább megnehezíteni.

Lehet erről írni, lehet erről sokat beszélni, és lehet a tájékozatlan publikumnál ezzel hódítani is, de én, aki a felvidéki intézetek viszonyait éppúgy ismerem, amint a nép gondolkozását, meg vagyok győződve arról, hogyha ezek az eszmék megvalósíthatnának, ezek egyebet nem eredményeznének, mint a pánszláv agitátorok gúnymosolyát. (*Mozgás a baloldalon.*) Egyszóval: eredménytelen volna az egész akció. (*Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.*)

Nem kívánom ezt a nézetemet indokolni, mert igen messzire vezetne, és igen soká kellene a t. ház terhére lennem (*Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.*), azonban, ha ez eszmék nem is valósíthatók meg, ez nem enged arra következtetni, hogy egyáltalában semmit sem tegyünk, mert ránk magyarokra közböns nem lehet, hogy az a kétmillió tót anyanyelvű közönség abban a hűségben és ragaszkodásban, amellyel ezer év óta a magyar állammal és a magyar nemzettel fennállott, tovább is fenn fog-e állni, vagy az agitacionális eszközök befolyásának védtelenül átengedve, idővel a magyar nemzeti állammal ellenséges helyzetbe jusson-e?

Nem kívánok konkrét indítványokkal előállni, hiszen nálamnál hivatottabb fog erre vállalkozni, de egyet figyelembe kell venni: azt, hogy míg a külföldi tőke beözönlésének és a szabad forgalomnak lehetőleg kevés gátat emelünk, addig viszont a magyar államra nézve perverz helyzetnek tartom,

⁵ L. Sebess Dénes az 1902. évi költségvetés tárgyalásakor, 1902. febr. 6-án az erdélyi román mozgalomról és a székelyek gazdasági megsegítése tárgyában mondott beszédét. – Képv. Napló, 1901–06, II. 306–9. l.

hogy a maga területén oly pénzüzeteket tőrjön meg, amelyek nemcsak a mi gazdasági viszonyaink fejlesztésére szolgálnak, de amelyek alattomban, közvetve annak megromlására törnek, amely minden magyar politikusnak kell, hogy legszentebb ideálját képezze, hogy törjenek a magyar nemzeti állam kiépítésének munkája ellen. *(Igaz! Úgy van! jobbfelől.)* Itt okvetlenül be kell következni egy nagymérvű ellenőrzésnek, amely ily esetben a retorziót is megadja.

B. Kaas Ivor: A kereskedelmi törvény reformjánál.

Vietoris Miklós: Amit pedig ezen pénzüzetekre vonatkozólag mondtam, az természetesen teljes mértékben vonatkozik az önszegélyző hitelszövetkezetekre is. A szövetkezeti eszmének én egyáltalában nagy híve vagyok, hiszen el kell ismernünk, hogy az ország bizonyos vidékein a fogyasztási szövetkezetek áldásosan működnek. Hanem hogy a Felvidéken a mai kifejlődött közlekedés mellett, hol a községek is nem éppen messzire esnek egymástól, a falvak meg éppenséggel egymásnak a hátra vannak építve, amelyek mindegyikében 1–2–3 szatócsüzlet is van, melyben a kisebb ember a maga házi szükségleti tárgyait – amennyire én tapasztaltam – sokkal olcsóbban vagy lényegesen olcsóbban szerezheti meg, mint a szövetkezetben, mire legyen jó az a fogyasztási szövetkezet?

Sándor Pál: Hogy a „Krestyán”-t olvassák!

Vietoris Miklós: Megmondom. *(Halljuk! Halljuk!)* Arra, hogy az inkarnátus pánszlávok által létesített ilyen fogyasztási szövetkezetek helyiségébe a szövetkezethez tartozó vagy nem is tartozó közönség bármikor szövetkezeti ügyek megbeszélése címén egybeecsődíthető legyen, és itt aztán a közigazgatási hatóságtól ellenőrizhetetlen módon szabadon folyjon az izgatás a magyar állam és nemzet ellen. *(Igaz! Úgy van! jobbfelől.)*

B. Kaas Ivor: Ez már politikai gyanúsítás! *(Mozgás jobbfelől.)*

Buzáth Ferenc: Ezt már a zsidók mondják! *(Zaj.)*

Szüllő Géza: A kocsmában azonban lehet izgatni! *(Mozgás.)*

Sándor Pál: Hát ez fáj? *(Nagy zaj balfelől.)*

Elnök: Csendet kérek!

Vietoris Miklós: Kérem, én nem néppárti szövetkezetekről beszélek.

Sándor Pál: Azok még rosszabbak!

Vietoris Miklós: Ezek a szövetkezetek megmaradnak, de a néppárt el fog múlni. *(Derűtlenség jobbfelől.)* Én a nemzetiségi vidékeken a közigazgatási hatóságot, a szabad ipar és kereskedelemtől eltérően felhatalmaznám, hogy az ilyen gyanús szövetkezetek létesítését megakaszthassa, illetőleg a létező szövetkezeteket, amelyek ilyen veszedelmes irányban fejlődtek, becsukhassa.

Végül még egyet! Ha már a törvényhozás bölcsessége jónak látta, hogy oly szigorú összeférhetlenségi törvényt létesítsen, akkor ezt még meg kellene toldani azzal, hogy aki a büntető törvénykönyv 172. és 173. §-ában foglalt, a magyar állam és nemzet elleni izgatás vagy lázítás vétsége miatt végérvényesen elítéltetett, ennek a háznak a tagja többé ne lehessen. *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)* Ilyen embernek a magyar parlamentben nincs helye. *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)*

B. Kaas Ivor: Mikor beszél a szászokról? *(Nagy zaj a jobboldalon.)*

Vietoris Miklós: Kérem én csak a tótokról, a pánszlávokról beszélek, azokról, akiket ismerek, és arról, amit tudok. *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)*

Míg azonban az agitációval szemben ily erélyes intézkedéseket tartok kívánatosnak, addig ezeréves hagyományainknak és szabadságszeretetünknek megfelelően nem magyar anyanyelvű polgártársainkkal szemben ugyanazt a lojális és liberális politika követését tartom kívánatosnak, amelyet eddig is követtünk. *(Helyeslés jobbfelől.)*

Hogy az agitáció megszüntetésével a nemzetiségi kérdés még megoldást nem nyert, azt úgy hiszem, mindnyájan tudjuk. Erre szükséges, hogy kormányzatunk minden ágazatában egy céltudatos akció induljon meg, kétségtelenül elsősorban az anyagiak terén, mert a nehéz fizikai munkával magának megélhetést biztosító ember elsősorban az anyagiak felé hajlik, és mert állandó jólét biztosítása az értelmiség átlagának fejlesztése és emelése nélkül nem képzelhető. Igen természetes, hogy ennél a kérdésnél az iskolának éppúgy ki fog jutni a maga része, amint ki fog jutni a gyors és olcsó igazság-szolgáltatásnak és kifogástalan közigazgatásnak.

Ezen kérdések egyenként is képesek egy terjedelmes beszéd kereteit betölteni, és mert a t. ház becses türelmét már úgyis soká vettem igénybe (*Halljuk! Halljuk!*), és mert különben az egyes tárcáknál is szükség esetén külön-külön felszólalhatok, engedjék meg nekem, hogy még csak igen röviden, pár szót szóljak az ún. magyarosodás vagy magyarosítás kérdéséről, ezt kapcsolatba hozva annak végigindoklásával, hogy ebben a kérdésben voltaképpen miért szólaltam fel. (*Halljuk! Halljuk!*)

Beksics Gusztáv t. képviselőtársam „Magyarország jövője” című művének 58. lapján a következőket mondja (*olvassa*): „Felesleges újra mondanom, amit már annyiszor igyekeztem érthetően megmondani, hogy a mi nemzetalakulásunk célja nem a más nyelven beszélő honfitársak nemzetiségének megsemmisítése, sőt minél több nem magyar anyanyelvű honfitársunkat igyekszünk megnyerni a magyar nemzeti eszmének. De a magyarságot úgy meg akarjuk erősíteni kultúráilag, s meg akarjuk növelni számbelileg, hogy a nemzetiségi társadalmak ellenséges kiformalódása tönkre ne tegye nemzetegységünket s majdan államegységünket.”

Én teljesen osztom t. képviselőtársam ezen felfogását. Én is óhajtom, hogy nem magyar anyanyelvű polgártársaink az állam hivatalos nyelvét is elsajátítsák, mert ez nemcsak a magyar nemzeti államhoz közelebb fogja őket hozni, hanem egyéni érdekükben is áll, sőt okvetlenül kell, hogy az ide irányuló törekvésünk az eddiginél aránytalanul határozottabb módon érvényesüljön, anélkül azonban, hogy ez legtávolabbról is annak még csak látszatával is bírjon, hogy tót anyanyelvű testvéreinket ezáltal a maguk jellegéből kivetkőztetni, anyanyelvükből kifosztani akarnók, mert ennek még csak a látszata is gyűlöletet keltene és a magyar nemzeti államnak nemhogy hasznára, hanem kárára válnék. (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon.*) És ha figyelembe veszem, hogy tót népünk anélkül, hogy a magyar nyelvet bírta volna, a magyar nemzethez hű és ragaszkodó volt, és ha figyelembe veszem, hogy akárhány embert ismerek, és kétségtelen, hogy a t. képviselőtársaim is ismernek akárhányat, akik a magyar nyelvet tökéletesen bírva, mégis a magyar államnak és mindennek, ami ezzel kapcsolatos, gyűlölködő ellenségei: akkor nem is a nyelv bírására fektetem a fő súlyt, hanem az érzelmek azonosságára abban a tekintetben, hogy nemzeti konszolidációnk mindnyájunk boldogulásának nélkülözhetetlen követelménye. (*Helyeslés jobbfelől.*)

Pedig, t. képviselőház, ezen felfogásban nekünk szaporodnunk kell, ha élni akarunk, mert e világrészen bizonyos territoriális hatalmi átalakulások következhetnek be, és ezeknek az eseményeknek itt egy egységes magyar nemzeti államot kell találniok, mert a legnagyobb magyar jövőmondása rajtunk csak ezen esetben következhetik be. (*Úgy van! jobbfelől.*) Ha ellenben azt az áldatlan és célt tévesztett nemzetiségi politikát fogjuk folytatni, amelynek eredményeként ki kell jelentenem, hogy a Felvidéken nemzeti konszolidációnk tekintetében nemcsak haladtunk volna, hanem visszafeljődünk, azt a nemzetiségi politikát, amelynek értelmében nem magyar anyanyelvű testvéreinket az agitátorok befolyásának úgyszólván védtelenül kiszolgáltatjuk, akkor ezek lelkületükben szükségszerűleg az egységes nemzeti államtól mindinkább el fognak idegenkedni, és a ma még egységesnek hirdett nemzeti állam idővel föderalisztikus állammá fog süllyedni, és olyan politikai megrázkódtatás esetén, mint aminőt jeleztem, az ország határaitól elesvén az a magyarság, amely ma az ország, hogy úgy mondjam, szívét lakja, mert azokra a magyarjainkra, akik ma idegen anyanyelvű polgártársaink között be vannak ékelve, ily rázkódtatás esetén azért nem számíthatunk, mert őket az ár el fogja sodorni ama feladatok teljesítésére, amelyekre a mai territoriális kiterjedéssel és lakossági számmal bíró egységes magyar nemzeti állam hivatva volna, képesítve nem lesz. (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon.*)

Én azt ugyan megengedem, hogy azok a t. politikusok, akik innen a házból vagy a tősgyökeres magyarságlakta vidékekről nézik az ország helyzetét, nem olyannak látják, mint én, vagy Felvidékünk hazafias közönsége. De nem is az a kérdés, hogy a távol vagy távolabb állók a helyzetet minőnek látják, hanem az, hogy minőnek találjuk mi a közvetlen közelségben szerzett tapasztalataink után? Minőnek találjuk mi, kik a harc hevében fékevesztett szenvedelmeket szemléljük, és békeséges időben a nép lelkébe behatolva, megvallom, az agitátorok átkos munkájának teljes sikerét konstataálni kényszerültünk. (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon.*)

Az, t. képviselőház, aki ezen káros és veszedelmes agitáció ellensúlyozását és megfékezését a társadalomra akarja hárítani, e téren teljes tájékozatlanságot árul el, mert hol van az a társadalom, hiszen legtöbb tagjának önmagával elég a baja, azonkívül a pártpolitikai szempontok által annyira szilánkokra foszlott, hogy őszinte és így áldásos működésre még ebben a kérdésben sem képes. Társadalom és államhatalom vállvetett, céltudatos, meg nem szűnő törekvése van szükség *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)*, hogy megtartsuk azt, ami a mienk, és visszahódítsuk azt, amit a hazafiatlan agitáció tőlünk elrabolt. *(Élénk helyeslés jobbfelől.)*

A jelen kormány programjában határozottan kifejezésre van juttatva, hogy minden, a magyar állam és nemzet ellen irányuló támadás nemcsak hogy vissza fog utasíttatni, hanem meg is fog torolttatni. Azon 17 év alatt, hogy szerencsés vagyok a jelenlegi miniszterelnök úrral a képviselőházban helyet foglalhatni, meggyőződtem, hogy ő akarni tud *(Mozgás balfelől.)*, és ott, ahol az ország és nemzet érdekeit veszélyeztetve látja a, akaratát kellő elszántsággal érvényesíteni is tudja. *(Igaz! Úgy van! jobbfelől.)*

Zboray Miklós: A galaci ügyben!⁶ *(Zaj. Halljuk! Halljuk!)*

Vietoris Miklós: Én tudom, hogy a t. miniszterelnök úr a Felvidéken létező viszonyokra nézve teljesen tájékozva van, azért nem is hiszem, hogy amit itt elmondtam, a pusztába kiáltó szó gyanánt fog nyomtalanul elhangzani. Visszhangra fog az találni a kormánynál, de a t. képviselőház minden tagjánál is pártkülönség nélkül. Ezen hitben fogadom el a költségvetést általánosságban a részletes tárgyalás alapjául. *(Élénk helyeslés, éljenzés és taps a jobboldalon és a középén. Szónokot számosan üdvözlök.)*

B

1904 jún. 30

Gr. Tisza István miniszterelnök beszéde „a nemzetiségi agitáció megfékezéséről” az 1904. évi költségvetési vitában

Képv. Napló, 1901–1906, XXVI. 129–132. l.

...Ezek után, t. ház, egy másik nagyfontosságú kérdésre legyen szabad áttérnem, tudniillik arra témára, amelyet Vietoris Miklós t. barátom, mint ezen ügynek igen alapos ismerője, tárt fel a képviselőház előtt. Igaz, az én t. barátom elsősorban a felvidéki viszonyokról s különösen az úgynevezett tót nemzetiségi kérdéstről beszélt, amelynek ő az életből alapos ismerője. És meg kell jegyezmem mindjárt, hogy tényleg a nemzetiségi kérdés talán legkönnyebben kezelhető éppen a Felvidéken, azon nagyfontosságú körülménynél fogva, hogy a Felvidék tót ajkú lakossága olyan egyházak kötelékébe tartozik, amely egyházak nagyszámú magyar hívekkel és egészben véve magyar jelleggel bírnak. Nincsen meg tehát az a komplikáció, amely a dolog természeténél fogva áll be mindenütt ott, ahol a nemzetiségi határvonal egyúttal egyházi határvonalat is képez. Ily körülmények között, t. ház, csak mély sajnálattal lehet konstatálni azon jelenségeket, hogy a legfőbb vezetésükben teljesen hazafias szellemű egyházaknak is exponált közegei azon a vidéken nem mindig teljesítik azon kötelességeket, amelyeket a hazafiság szempontjából tőlük megvárni lehet. Az államnak direkt beavatkozási joga ezen a téren kevés. A feladat, a hazafiúi kötelesség elsősorban az egyházakra: a római katolikus és az ágostai egyházra hárul. *(Úgy van! jobbfelől.)* Én csak azt jelenthetem ki, hogy az államkormány egész erejével, egész odaadással támogatni fogja ezen egyházak vezetéségeit azon törekvéseikben, hogy kérlelhetetlen szigorral irtsanak ki kebelükből minden hazafiatlan elemet. *(Élénk helyeslés a jobboldalon és a középén.)* De, t. ház, ha ettől a nagyon fontos körülménytől eltekintünk, akkor a kérdés körül-

⁶ L. 32. sz. irat. (1904. jún. 20. A nemzetiségi törvény – 1868. XLIV. tc. értelmezése a galaci osztrák-magyar konzul német nyelvű átiratának képviselőházi vitájában.)

belül egyformán áll az országnak idegen ajkú polgárok által lakott összes vidékeire nézve. A helyzet mindenütt az: olyan békés honpolgárokat, akiknek ősei századokon és századokon keresztül jóban és rosszban mindig hű fiai voltak ennek az országnak, mindjobban kezébe igyekszik keríteni egy olyan agitáció, amely a magyar állam ellen, de azután ezzel egyúttal saját vesztükbe hajtja őket (*Úgy van! jobbfelől.*), és én azt hiszem, hogy a kérdés lényege, a feladat kulcsa abban fekszik: leküzdeni, megfékezni, értelmetlenné tenni a magyar államnak, idegen ajkú polgártársainknak és a nemzetiségeknek ezen közös ellenségeit. (*Élénk helyeslés jobbfelől.*)

Ugron Gábor: A bécsi bujtogatókat!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Mert hiszen annak az igazságnak, annak a ténynek mindjobban napfényre kell derülnie, hogy az Európa ezen részén lakó összes kis népekre nézve a jólétnek, a fejlődésnek, az etnográfiai egyéni jelleg fenntartásának egyedüli alapfeltételét a magyar állam fennállása és megerősödése képezi. (*Igaz! Úgy van! jobbfelől.*)

A mi nemzetiségeink némely része, különösen a románok és a szerbek a határon túl az ő faji jellegükkel ellátott, külön, önálló államot is látnak, és én egész természetesen találok azt, hogy ha ez ország határain belül élő románok és szerbek teljes szimpátiával, teljes rokonszenvvel nézik a román és szerb önálló államok fejlődését és boldogulását; de éppen ebből a szempontból kellene meggondolnunk azt, hogy a Balkán-félszigeten élő összes államok függetlenségének egyedül biztos előfeltételét és garanciáját az képezi, hogy ha itt a Duna völgyén, ezen geográfiai területe, amely a Balkán felé irányuló minden hatalmi törekvésnek kulcsát képezi, egy olyan nagyhatalom áll, amelynek politikájára... (*Zajos felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon: Magyar királyság, nem nagyhatalom! Független Magyarország! Nagy zaj. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.*)

Elnök (csenget): Csendet kérek a t. ház minden oldalán! (*Folytonos mozgás és zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.*) A képviselő uraknak módjukban lesz majd később véleményeiket nyilvánítani, de annyit meg lehet kívánni, hogy legalább a mondat befejezését várják meg. (*Halljuk! jobbfelől.*)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Magyarország egymagában tartós szövetség nélkül ezen, világtörténelmi misszió megoldására nem volna képes (*Helyeslés a jobboldalon. Mozgás a szélsőbaloldalon*), de igenis, olyan nagyhatalomnak kell itt állania, amelynek politikájára a magyar nemzet a maga felfogásával, a maga szabadságszerető szellemével döntő, irányadó befolyást gyakorol. (*Élénk helyeslés jobbfelől. Mozgás a szélsőbaloldalon.*)

Szatmári Mór: Maga ez a gyenge magyar állam nem imponál! (*Zaj.*)

Elnök: Csendet kérek, különben kénytelen leszek a képviselő urakat név szerint megszólítani.

Gr. Tisza István miniszterelnök: Éppen ezért én meg vagyok róla győződve, hogy az a nagy igazság, amelynél fogva a magyar nemzet és a hazában élő nemzetiségek között teljes érdekazonosság, teljes összhang létezzék, utat fog törni magának; csak mi ne tévesszük eljárásunkban szemünk elől azt a nagy igazságot, hogy a mi egész politikánknak, a mi egész szigorunknak, a mi egész fellépésünknek nem a nemzetiségek nagy tömege ellen, hanem azon izgatók ellen kell irányulnia (*Úgy van! Úgy van! jobbfelől.*), amely azokat félrevezetni, amely azokat ellenünk fordítani törekszik. (*Úgy van! jobbfelől.*) Ezt az államot a magyar nemzet alkotta meg; erre rányomta a maga egyéni bélyegét. Ez az állam más, mint nemzeti jelleggel bíró állam nem lehet, és ennek az államnak kultúrpolitikája más, mint magyar nemzeti kultúrpolitika nem lehet. (*Élénk helyeslés a jobboldalon és a középén. Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Német nyelven? Osztrák hadsereggel?*) De ez nem teszi azt, hogy a magyar állam a maga erejével, a maga hatalmával elnyomni akarná e haza idegen ajkú polgárainak kulturális törekvéseit; ez nem teszi azt, hogy megfosztani akarná őket azon nyelvükre vonatkozó jogaiktól, amelyek a magyar törvény nekik a nemzet ünnepélyes ígéretei alapján biztosított, és amelyekhez ők érthető, hogy lelkük egész melegével ragaszkodnak.

Tehát nemzeti kulturális politika, igenis. Minden, ami az állam eszközeivel történik, a magyar kultúra érdekében kell hogy történjék; de emellett teljesen biztosított szabad mozgás az itt lakó nemzetiségek kulturális törekvései számára azon határokon belül, amely határokat a magyar államhoz való hűség és ragaszkodás és az államnyelv iránti kötelező tisztelet előír.

Éppen ezért teljesen igazat adok t. barátom azon kijelentésének, hogy a feladat nem az a röpke jelszó, mert hiszen ez a rendes észleleti tapasztalat nemcsak nálunk, hanem mindenütt, hogyha érezzük a bajt, ha kellemetlenül érintenek bizonyos jelenségek, a legkritkább esetben veszünk magunknak fáradságot, hogy kinyomozzuk ezen bajok forrását, és a gyógyítással lemenjünk azoknak gyökeréig, hanem egy röpke jelszót találunk fel, amellyel azután csak a legkritkább esetben fogunk a szeg fejére ütni. Ugyanez áll arra a jelszóra, amely a nemzetiségi törvény revíziójára vonatkozik. Én, t. ház, ezt nem tartom szükségesnek.

Endrey Gyula: Mindjárt gondoltuk! (Zaj. Halljuk! Halljuk! jobboldal.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ezt igen nagy politikai hibának tartanám, de igenis azt tartom, hogy kormányzati és törvényhozási intézkedések egész sorozatával el lehet érni azt a célt, amelyet el kell érniük, a hazafiatlan, hazaellenes izgatások megfékezését és az állami felügyeletnek kellő érvényesülését mindazon nagy fontosságú közintézményekben, amelyeknek nevelő, fejlesztő hatása a honpolgárok felnövő nemzedékeire óriási fontossággal bír, és ezért az államra nézve közönyös nem lehet. *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)*

Az a javaslat, amelyet t. barátom, a közoktatásügyi miniszter úr már egy ankét elé bocsátott, és amely, remélem, mentül rövidebb idő alatt mint kész törvényjavaslat fog a ház előtt feküdhetheti, igen jelentékeny, igen messzemenő lépést tesz ebben az irányban, nem veszélyeztetve a nemzetiségeknek jogosult érdekeit, nem konfiskálva az ő jogaikat, hanem biztosítva az állam számára azokat az eszközöket, amelyekkel azután letörhetünk a jogokkal való minden visszaélést. *(Élénk helyeslés a jobboldalon. Mozgás a szélsőbaloldalon. Elnök csenget.)*

Másik feladat a büntető törvénykönyv megfelelő részeinek revízió alá vétele. *(Halljuk! Halljuk!)* Azt hiszem, hogy ez oly kérdés, amelynek kezelése igen nagy gondot igényel. Mert a büntető törvénykönyv idevágó diszpozíciójának szigorítása, ha túlmegy a kellő határon, és kiváltképp, ha nem disztinolvál kellően az izgatások különböző nemei között, igen könnyen vonhatná maga után a politikai élet szabad lüktetésének is oly megszorítását, amelyhez én a magam részéről segédkezet nyújtani soha nem akarok. Mert a politikai pártharcok terén még a szabadosságot is – bizonyos határig – jobban szeretem, mint a küzdelem szabadságának túlságos megkötését. *(Helyeslés a jobboldalon. Mozgás a szélsőbaloldalon.)*

De ez ne tartson vissza attól, hogy azután érdemük szerint járjunk el a magyar állam és a magyar társadalom ellenségeivel. *(Helyeslés.)* Ma a büntető törvénykönyvnek, kivált e törvénykönyvnek az egyenes felhívás és a gyülekezet fogalmára vonatkozó diszpozíciója, és az a tartalom, amelyet a judikatúra gyakorlata vitt be a jogi definíciókba, jóformán védtelenné teszik az államot minden támadás, minden izgatás, minden ily tevékenység ellen, amely csak annyira óvatos, hogy a legbrutálisabb öszténységgel nevéen ne nevezze a gyermeket. *(Mozgás.)* Ezen segíteni kell, ezen segíteni akarunk, és a kormány igenis tervbe vette a büntető törvénykönyv e szakaszainak megfelelő revízióját is, de tervbe vette akként, hogy a szigorítás csak az államellenes és csak a társadalmi rend felforgatására irányuló izgatások ellen forduljon. *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)*

Végül a kormányzati politika terén is nyilvánulnia kell egyfelől a magyar állam élesen látó szemének és figyelmének s a magyar államnak sújtó és gondozó kezének. Mi nagyon is gavallérosan kezeltük eddig ezt a kérdést. *(Mozgás.)* A magyar állam szemet hunyt mindig azon titkos izgatásokkal szemben *(Halljuk! a baloldalon.)*, amelyek ebben az irányban előfordultak, és azt hiszem, a magyar kormányzat az összes európai államok kormányai között a legkészületlenebb, a legvédtelenebb abban a tekintetben, hogy felfedezze, meglássa és megtorolja ezeket az üzemeket. *(Úgy van!)* Ezen kell segíteni. *(Mozgás a szélsőbaloldalon. Egy hang: Miért nem segítettek?)* T. barátom nem fogja a részleteket meghallani; azt hiszem, nem is fogja kérdezni; de jelezni kívánom igenis azt, hogy a magyar államnak az államrendészeti feladatok terén sokkal intenzívebb tevékenységet kell kifejtenie *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)* abban az irányban, hogy ezeket az üzemeket felfedezhesse és büntethesse. *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)*

Másfelől, ismétlem, ez országban élő idegen ajkú polgártársainknak érezniök kell a kormány gondozó kezét is, érezniök kell egy becsületes és célszerű közizgatásban. *(Zajos felkiáltások a szélsőbal-*

oldalón: Ez az! Halljuk! Halljuk! a jobboldalon. Elnök csenget.) Érezniök kell egy, az idegen ajkú lakosság jogosult gazdasági érdekeit is felkaroló és istápoló bölcs kormányzati politika megnyilatkozásaiban, hogy itt a magyar államnak nem mostohagyermekai (*Élénk helyeslés.*), hogy a magyar állam egyenlő szeretettel öleli őket magához abban az esetben, ha igazán, hátsó gondolatok nélkül hű polgárai ennek az államnak. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*)

Pap Zoltán: Eddig túlságosan ölelgette!

Gr. Tisza István miniszterelnök: És végül egész kormányzati, parlamenti és törvényhozási közéletünk alatt egy pillanatra sem volna szabad megfélemlenünk arról, hogy nekünk vonzóerőt kell ezekre az idegen ajkú polgártársainkra gyakorolnunk, vonzóerőt, amelynek kettős szála van: a rokonszenv és a szeretet egyfelől, a tisztelet és a tekintély a másik oldalon. Ha azt akarjuk, hogy a magyar állam valóban centripetális erők központját képező gócpont legyen a politikai világrendben, ha azt akarjuk, hogy igazán magához tudja fűzni és magának tudja megtartani a periférián levő különféle tényezőknél erőit és iparkodásait, akkor ennek a központnak erősnek... (*Élénk felkiáltások a szélsőbaloldalon: és magyarnak! Zaj.*) akkor ennek a központnak szellemi és erkölcsi súlyban gazdagnak kell lennie, és akkor gondoljuk meg mindnyájan, hogy közéletünknek minden oly jelensége, amely a magyar nemzet erkölcsi és szellemi súlyát domborítja ki, amely méltóságteljes, amely imponál: az mind egyúttal egy-egy láncszeme a jól felfogott nemzeti politikának is, míg az anarchiának, a tehetetlenségnek, az alkotmányos rend felbomlásának, a magyar közélet züllésének minden jelensége egyúttal a leghatalmasabb tápot nyújtják a nemzetiségi izgatásnak. (*Élénk helyeslés jobbfelől. Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.*)

Szatmári Mór: Hát mindez csak fél esztendő óta történik?

Endrey Gyula: Mít csináltak eddig?

Elnök: Kérem a t. képviselő urakat, méltóztassanak csendben lenni, és a házszabályokat megtartani!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Hiszen, t. ház, köztudomású tény: mindenki, aki figyelemmel kíséri ezeket a körülményeket – pedig én, mondhatom, idestova vagy huszonöt esztendő óta figyelemmel kísérem – mindenki rámutathat arra, hogy valahányszor a gyengeség jelei mutatkoznak a magyar állami élet centrumában, mindannyiszor felütik fejüket a nemzetiségi agitátorok. (*Zajos helyeslés jobbfelől. Zaj a szélsőbaloldalon.*)

Szatmári Mór: Sohasem voltak erősebbek a nemzeti izgatások, mint a Széll-kormány idejének kezdetén! (*Zaj. Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Hát Chlopy? Chlopy csak elég gyengeséget árult el!*)

Elnök: Csendet kérek!

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. ház! Vajon nem ugyanerre mutatnak-e azok a jelenségek is, amelyeket Horvát–Szlavonországban tapasztalunk? (*Zaj a szélsőbaloldalon.*) Vajon ott is azok az elemek, amelyek csakugyan ellenünk törekvő tendenciákat táplálnak, nem olyankor léptek-e fel a legmerészebben és legzajosabban, amikor azt vették észre, hogy a magyar nemzetnek állami pozíciója van meggyengülve, alapjaiban megingatva? (*Élénk helyeslés a jobboldalon. Zaj a szélsőbaloldalon és felkiáltások: Mindig mindennek az obstrukció az oka!*)

Az én tisztelt barátom, Kovácvics, aki ugyanezt az irányt, ugyanezeket az eszméket, ugyanezeket az igazságokat, amelyeket itt hirdettünk körünkben, férfias bátorsággal hirdeti évtizedek óta odalent is: minapi felszólalásában olyan emlékkövet állított itt az igaz horvát hazafinak helyes felfogása felől (*Úgy van! Élénk helyeslés jobbfelől.*), amellyel szemben én azt gondolom, felesleges volna bővebb fejtegetésekbe bocsátkozni. Egyszerűen azon meggyőződésnek adok kifejezést, hogy ez a felfogás, ez a politika az, amely a horvát nemzetnek is fejlődését és boldogulását biztosítja, és azon reményemnek, hogyha lesznek itt, és lesznek a horvátok között férfiak, akik nyílt bátorsággal képviselik ezt a politikát, annak sikerre is kell vezetnie, mert az igazság elvégre is diadalmaskodik. (*Élénk helyeslés jobbfelől. Zaj balfelől.*)

C

1904 júl. 4

*Szatmári Mór beszéde a nemzetiségi kérdés tárgyában az 1904. évi költségvetési vitában**Képv. Napló, 1901–1906, XXVI. 198–200. l.*

...A nemzetiségi kérdés így egy nagy betegség, amely a magyar állam testére nehezedik. A t. miniszterelnök úr kifejtette itt a képviselőházban a maga nemzetiségi politikáját, s úgy beszélt erről a kérdéstről, mintha eddig Magyarországon nem is lett volna nemzetiségi kérdés, hanem csak ő akadt volna rá, s úgy beszélt a régi kormányokról, mintha azoknak e téren semmi tennivalójuk nem lett volna. Márpedig a nemzetiségi kérdés előbb éppen úgy szerepelt, mint ma; a régi kormányok, amelyeknek támogatója volt a t. miniszterelnök úr is és a túloldal, teljesen elmulasztották a nemzetiségi bajok enyhítésére megtenni mindazt, amit a t. miniszterelnök úr minapi beszédében orvosszerekül ajánlott. A miniszterelnök úr szerint fődolog az izgatás elnyomása. De nem ez a fődolog, a fődolog az izgatás anyagának eltávolítása. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Hiszen addig, amíg az izgatás anyaga megvan, oly könnyű mesterség az izgatás, hogy nem is szükséges izgatni oly mértékben, hogy azzal szemben új törvényes intézkedések legyenek szükségesek. Hiszen az izgatásnak nincs más munkája, mint az, hogy rámutasson a tényekre, a pőre, meztelen valóságokra és a nép, amely odáig eléggé megérett, hogy a maga nyomorúságát, a maga baját és szegénységét érezni tudja: meg tudja érteni azt is, hogyha egyszerűen rámutatnak a pőre, meztelen valóságra. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Kétségtelen, hogy a nemzetiségi mozgalom terjed olyan helyeken is, ahol eddig nem láttuk nyomait. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Hiszen a t. miniszterelnök úr legjobban tudhatja, hogy pl. Biharban is lábra kapott. Terjed azért, mert az izgatásnak rendkívül könnyű a munkája; mert az egész kormányzati rendszer egy olyan állapotot teremtett meg, amelyre az izgatás úgyszólván ráfekhetik, amelyben az izgatás kényelmesen dolgozhatik. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Azok a nagy tömegek, amelyeket az izgatók felhasználnak, nem mélyednek bele a nagy politikába; nem foglalkoznak nagy államjogi kérdésekkel; nem törődnek sem Dákoromániával, sem semmiféle kalandos eszmével; nekik az mindegy: ők csak meg akarnak élni! Ők azt akarják, hogy ebben az országban a jogoknak legalább oly mértékével bírjanak, amely őket mint az állam polgárait megilleti, és ha azt látják, hogy az államhatalom és a kormányzati rendszer ezen jogokat kigúnyolja, semmibe sem veszi, akkor feljajdulnak, panaszkodnak, és akkor az izgatók könnyűszerrel vihetik őket arra a mezőre, amelyen kalandos céljuk eszközeiül használhatók. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

T. ház! Az izgatónak egyszerűen rá kell mutatnia a nagy szegénységre, és rámutathat, mert az a nemzetiségi nép irtózatos szegénységben gyötrődik. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Sok olyan tagja van a t. háznak, aki a román vidékek falvainak lakosait ismeri. Hiszen szívet tépő képek azok, amelyek ott az ember szemei elé tárulnak. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* És amellet, hogy a nép borzasztóan szegény, sújtja őt az állami terheknek óriási mértéke, amelyeket rajta könyörtelenül behajtanak. Ott van azután a közigazgatás embertelensége; a közigazgatás vaksága és vadsága, amely nem törődik a magyar állam fenséges nagy érdekeivel, amely nem tartja szem előtt, hogy a közigazgatásnak micsoda nagy és fontos hivatása van ezzel a néppel szemben, a közigazgatás emberei ott basáskodnak ezzel a szegény néppel, amelynek szemében csupán azok a magyar állam reprezentálói, akik könyörtelenül behajtják rajta a terheket, és elnyomják őket. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Az a nép a magyar állam reprezentációját nem látja másban, csak a jegyzőkben és a szolgabírákban, márpedig azok a jegyzők és szolgabírák nem nagy humanisták; nem tartják szemük előtt azon nagy állami szempontokat, s azon fenséges eszméket, amelyeket a t. miniszterelnök úr itt hirdet, hanem, a közigazgatásnak azzal a hagyományos embertelenségével járnak el, amely fokozza a nép elégtelenségét, és egyengeti az izgatás útját. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Ugyan kinek állította fel a miniszterelnök úr a mélységes nagy teóriákat, amikor beszélt arról, hogy mi áll a nemzetiségeknek érdekében, és mi áll a Balkán-államok népeinek érdekében, ti. hogy

itt a Duna völgyében erős, hatalmas állam keletkezzék, hogy itt egy nagyhatalom szórja szét ragyogását, és éreztesse szupremáciáját? Nekünk felesleges ezeket elmondani. De az izgató uraknak meg hiába mondja ezeket. Az izgatókat meg nem győzi. Az izgatók nagyon okos, tanult és rafinált emberek. Azok nem törődnek a mélyreható teóriákkal, és mikor a néptömegek elé állanak, nem mélységes és nagy teóriákkal állanak eléje (*Zaj. Elnök csenget.*), hanem pozitív adatokkal, amelyek azután arra a népre erős, közvetlen hatással vannak. (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) A miniszterelnök úr igen jól állapítja meg a betegség diagnózisát, és igen helyesen mutat rá az orvosszerekre is, de hol vannak hát valóságban ezek az orvosszerek? Mert hiszen ő beszél róluk, de az államélet egész rendjén hiába keressük azoknak alkalmazását. Mert hol van az erős magyar állam, amely imponáljon a nemzetiségeknek, amely a maga szupremáciájával, fenségével... (*Zaj.*)

Elnök (csenget): Csendet kérek, t. ház!

Szatmári Mór: ...megmutassa a maga átalakító és felszívó képességét az idegen népelemeknek. Hiszen a mi államunk olyan, hogy az idegenek előtt egyáltalában nem mutathat tekintélyt. De hogy is mutathasson tekintélyt, mikor itt a képviselőházban vita tárgyát képezheti az, hogy van-e, nincsenekünk jogunk a saját állami nyelvünk használatára? (*Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.*)

Ráth Endre: Ez a kérdés vereséget szenvedett idehaza!

Szatmári Mór: Hogyan lehessen ennek az államnak tekintélye és átalakító, döntő szupremáciája, amikor itt a képviselőházban a magyar állam miniszterelnöke a német nyelvet úgy állítja oda a külképviseletben (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*), mint amely a magyar hatóságokkal szemben is törvényes, és amelynek törvényességét megváltoztatni nem szükséges. Hol van a magyar politikában az az erélyes határozottság, amelyről a t. miniszterelnök úr beszélt, és amelynek nyilvánulnia kellene a magyar állam kultúrájában minden téren, amelynek nyilvánulnia kellene a magyar államélet egész mezején mindenütt? Hiszen a határozottság hiányára vall az is, hogy a t. miniszterelnök úr elzárkózik a nemzetiségi törvény revíziója elől. (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon. Zaj. Elnök csenget.*)

A miniszterelnök úr egyáltalán nem okolta meg azt az ő álláspontját, hogy a nemzetiségi törvényt revidálni nem akarja. Pedig az nagyon szükséges volna. Hiszen ezzel az izgatásnak legalább a látszólagos legalitását szüntetné meg, mert ennek az izgatásnak ma legális alapja van. Azok az izgatók ma törvényre hivatkoznak, csakhogy a miniszterelnök úr a nemzetiségi törvényt úgy magyarázza, hogy abból a mi állami kulturális intézményeink minden téren megvalósíthatók, a nemzetiségek azonban nem úgy magyarázzák; ennél fogva ezt a törvényt lehet magyarázni. Ennek a törvénynek revidálása szükséges volna azért is, hogy a látszólagos legális fegyvert vegyük ki az izgatóknak a kezéből. (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Ha t. miniszterelnök úr, dacára annak, hogy a magyar közvélemény nagy egészében a nemzetiségi törvény revidálásának gondolata kifejlődött, és itt is fekszik a ház előtt nagyon sok kérvénynek formájában, mégis elzárkózik előle, annak más oka lehet. Az, hogy nem mer ehhez a dologhoz hozzányúlni, mert attól tart, hogy odaát Ausztriában, Bécsben egy ilyen rendszerváltozást nem fognak megengedni. (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Mert hiszen aki a nemzetiségi kérdést csak félig-meddig is ismeri, az tudja azt, hogy Bécsben ösidők óta mindig kihasználták a nemzetiségeket, kihasználták velünk szemben. És én meg vagyok róla győződve, hogy a nemzetiségi törvény revidálásának nagy akadálya nem itt van és nem a Magyarországon lakó nemzetiségekben, hanem odaát Bécsben, ahol nem akarják, és nem engedik ezt a kérdést megoldani. (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Azután hol van az a becsületes közigazgatás, melyet a miniszterelnök úr szükségesnek tart? Azt hiszem, hogy a t. miniszterelnök úr mégiscsak ismerős a belügyminisztérium viszonyaival; nézze meg a belügyminisztériumban, hogy ott se szeri, se száma nincsen azoknak a panaszoknak és fellebbezéseknek, melyek odaérkeznek a jegyzők és közigazgatási tisztviselők ellen. Odakint azoknak a jegyzőknek és szolgabíráknak visszaéléseit elintézik az első- és másodfokú hatóságok úgy, hogy a hajuk szála sem görbül meg. Amikor azután feljön ide a kérdés a belügyminisztériumhoz, a belügyminisztérium a két hatóság egybehangzó ítéletére hivatkozik, és a szegény nép hiába panaszkodik, a jogorvoslatra útjamódja nincsen. (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Méltóztassék elhinni, hogy a közigazgatásnak az a rosszasága, az az embertelensége, mely ránehezedik a népre, igen nagy baj. És ha a miniszterelnök úr az

orvoszert erre megtalálta, akkor tessék azt alkalmazni is, nemcsak beszélni róla. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Egyetlen lépés, amit látok a nemzetiségi politika terén, az a népiskolai reformterv, amellyel a t. közoktatásügyi miniszter úr áll elő. Ez igazán tiszteletre méltó lépés. Némelyek mondják bátortalanak, némelyek mondják félénknek, én nem tartom annak. A közoktatásügyi miniszternek számolnia kellett az 1868-i törvénnyel, számolnia kellett azzal a torlasszal, melyet elébe állít a t. miniszterelnök úr. Igenis, ez egy egészséges jó lépés. De már engedelmet kérek, ha ezt úgy állítják oda, mint egyetlen remédiumot a nemzetiségi kérdésben, akkor így nem fogadhatom el. Mert az bizonyos, hogy nemzetiségi politikát tisztán iskoláztatás útján csinálni nem lehet. *(Élénk helyeslés a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Mikor 1877-ben felvetődött Magyarországon a Hunyad megyei eloláhosodott magyarok vissza-magyarosításának kérdése, akkor ebben a kérdésben Kossuth Lajos és Herman Ottó közt igen érdekes levélváltás támadt. *(Halljuk! Halljuk!)* Akkor Kossuth Lajos, mikor rámutattak előtte arra a betegségre, amely Erdélyben nyilvánul: hogy Hunyad megyében magában 15 000 magyar oláhosodott el, a legnagyobb megdöbbenéssel fogadta ezt a dolgot, és kereste a módját annak, hogyan lehetne ezen a bajon segíteni. Akkor Kossuth Lajos rámutatott arra, hogy az a politika, amely a nemzetiségek terén a hódítást az iskoláztatásra alapítja, igen gyenge politika, mert annak okvetlenül csalódnia kell. Az iskoláztatás maga, a népnevelés maga nagy dolog. Annak az állami életben, a nemzeti életben nagy szerepe van, és a magyar nemzet propagatív erejének fejlesztésére is óriási jelentősége van. Ebben a tekintetben Beksics Gusztáv t. képviselő úr igen jól mutatott rá az igazságra, de ő is azok közé tartozik, akik disztingválnak, és határozottan rámutatnak arra, hogy a népnevelés terén való akció egymagában nem elégséges a nemzeti politika terén, mert a magyar nemzeti állam kiépítésének terén sokkal nagyobb jelentősége van az állami tevékenységnek a birtokpolitika és az iparfejlesztés irányában. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Hogy Kossuth Lajos akkor milyen bölcsen látta a helyzetet, hogy milyen okosan találta meg az igazságot, az kitűnik a következőkből. *(Halljuk! Halljuk! a szélsőbaloldalon.)* Ő azt írta Herman Ottóhoz intézett levelében 1877. március 22-én *(olvassa)*:

„Aki akármilyen incidensből népnevelést említ, olyasmint említ, amire én mindig ájtatos áment mondok. Hanem mert in specie: nemzetiség fenntartásáról s részben az elvesztett nemzetiségi tér visszaszerzéséről van kérdés, én nem hiszem, hogy ezt a kérdést egyedül az iskola útján elérni lehessen. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Akármilyen terv állapíttassék meg e cél elérésére, hogy abból a szervezett népnevelés ki nem hagyható, az magától értetődik, hanem midőn a nyelv és nemzetiség dolgában egyedüli prezervatívumnak vagy éppen kuratívumnak éppen a népnevelés ajánlatik, én azt kérdelem: hiszi-e valaki, hogy az a gyermek, aki csak az iskolában tanul magyarul, magyarrá lesz, és magyar marad egész életén át, ha amint az iskolából kijön, a családi életben, a háztűzhely körül s később mindennapi foglalkozása és társas érintkezés közben csak anyanyelvén beszélnek vele, és maga is anyanyelvén kénytelen szólni apjához, anyjához, amint azt már megszokta, amióta beszélni tud. Pusztán iskoláztatás által a nyelv nem válhatik az élet nyelvévé. Ne csináljunk magunknak illúziókat! Az iskola értelmet fejt, kultúrát ad, de a genus „homo” különböző speciesének ama miszteriózus vonása, amelyet nemzetiségnek nevezünk, végre is nagyon független attól, amit a már beszélő embernél kultúrának nevezünk. Mondom, fordítsunk kitelhető erélyt a nép nevelésére, de azt ne gondoljuk, hogy ezen egy eszközzel visszamagyarosíthatjuk az eloláhosodott atyafiakat. Magyar gyűlpontokat kell évégre teremteni. *(Helyeslés a szélsőbaloldalon.)*, melyek társadalmilag akként hassanak az iskola művére, mint eső és napfény hat az elvetett magra. A családi tűzhelyre, a társadalmi érintkezésre kell gondolni, az anyagi érdekeket kell kapcsolatba hozni a nemzetiségi érdekekkel, s az életet koordinálni az iskolával. Hogy ez mi úton eszközölhető, erre nézve helyről helyre a körülményektől kell tanácsot kérni.” *(Helyeslés a szélsőbaloldalon.)...*

D

1904 júl. 4

*Vlád Aurél felszólalása a nemzetiségek hazafiassága tárgyában az 1904. évi költségvetési vitában**Képv. Napló, 1901–1906, XXVI. 202–203. l.*

Vlád Aurél: T. képviselőház! Személyes kérdésben és félreértett szavaimnak helyreigazítása céljából kérek szót. Éspedig azért, mert az előttem felszólalt t. képviselőtársam beszédében egy passzus volt, amelyben azt mondja az összes nemzetiségekről, hogy a magyar államnak az ellenségei...

Szatmári Mór: Tessék felolvasni! Nem igaz, azt nem mondtam!

Vlád Aurél: Fel fogom olvasni! (*Olvassa:*) „Eljutottunk oda, hogy idehaza az állam belső ellenségei a nemzetiségek lépten-nyomon szembehelyezkednek az állammal.” Én ebből azt magyaráztam, hogy a képviselő úr az összes nemzetiségeknek hazafiságát kétségbe vonja (*Zaj a szélsőbaloldalon*), és ezért közbeszóltam tiltakozásképpen, hogy mit szólnak majd a képviselő úrnak oláh választói arra vonatkozólag, hogy a képviselő úr őket itten mint az állam ellenségeit tünteti fel. Az én közbeszólásom tiltakozás akart lenni az ellen az általános gyanúsítás ellen, amely, bocsánatot kérek, de nem áll összhangban a képviselő úrnak későbbi fejtegetésével sem, s éppen azért ezt a kifejezést inkább elszólásnak tartom. Azért, mert én közbeszólás alakjában ez ellen tiltakoztam, azt hiszem, nem szolgáltam rá arra a vehemens aposztrofálásra, amelyben engem Olay Lajos t. képviselőtársam részesített, mely különben az ő temperamentumának megfelel. Úgy látszik, Szatmári Mór t. képviselőtársam is rosszul fogta fel az én szavaimnak az értelmét, és azért később hozzám fordulva azt mondja: a magyar képviselőházban őszintén kell beszélni (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*), és ez az őszinte beszéd az előfeltétel, amiben igaza van, és ezáltal azt akarja kitüntetni, hogy én egyéb beszédemben talán nem fejeztem volna ki őszintén az én gondolatomat.

Hát t. ház, a hazafiság, azt hiszem, kötelessége minden állampolgárnak, és azzal nem kérkedhetik senki, mert a kötelességteljesítés kérkedés tárgyát egyáltalán nem képezheti. (*Zaj és mozgás a szélsőbaloldalon; felkiáltások: Magyar hazafiság!*) Én csak egyféle hazafiságot ismerek, nekem csak egy hazám van! (*Helyeslés balfelől.*) Amennyiben t. képviselőtársam az én szavaimból azt akarja kiolvasni, hogy én nem volnék a magyar állameszme híve, hát igaz, annak a magyar állameszmeének, amelyet pl. báró Bánffy Dezső t. képviselőtársam képvisel, és amely abban csúcsozódik ki, hogy az összes nemzetiségeket ki kell irtani, ennek a híve nem vagyok. (*Mozgás és zaj a szélsőbaloldalon.*)

Hock János: Ez az!

Vlád Aurél: Nem vagyok, és nem leszek azért, mert őseimtől örököltem nevemet, oláhnak születtem (*Egy hang a szélsőbaloldalon: Nem oláhnak született, Magyarországon magyarnak, született!*), és büszke vagyok arra, hogy oláh vagyok. (*Egy hang a szélsőbaloldalon: Magyar állampolgárnak született!*) Magyar állampolgárnak születtem, de nemzetiségileg oláh vagyok, és nemzetiségemet soha meg nem fogom tagadni. (*Zaj balfelől!*)

Olay Lajos: T. képviselőház! (*Halljuk! Halljuk!*) Én azt hiszem, hogy itt a magyar parlament vagyunk. Itten mindenkinek magyarnak, s a magyar állameszme hívének kell lennie. Én megengedem, hogy ide bejöhet bármely más nemzetiségű képviselő is, de itten mindig a magyar állameszmet kell szem előtt tartania, s amely percben a magyar állameszme ellen vét, abban a percben itt, ebben a parlamentben nincs helye, és fogunk róla gondoskodni, hogy ne is legyen helye. Ezt kívántam röviden megjegyezni. (*Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.*)

Vlád Aurél: T. ház!

Elnök: Mi címen akar szólani a képviselő úr?

Vlád Aurél: Hogy reflektáljak személyes kérdésben Olay Lajos felszólalására. Ha Olay Lajos mostani felszólalása után azt hiszi, hogy engem meggyőződésemtől el fog tántorítani (*Mozgás a szélsőbaloldalon.*), hogy én azért meggyőződésnek úgy, amint azt érzem, kifejezést nem fogok adni, hát nagyon csalódik.

Olay Lajos: Próbálja meg!

Vlád Aurél: Bár egyedül maradjak itt eszméimmal, meggyőződésemmel, de azért azokat mindig férfiasan meg fogom védeni.

E

1904 júl. 6

Vlád Aurél újabb beszéde az 1904. évi költségvetési vitában

Képv. Napló, 1901–1906, XXVI. 254–261. l.

Vlád Aurél: T. ház! A jelenlegi kormánnyal szemben már akkor kifejeztem bizalmatlanságomat, amidőn itt bemutatkoztam, most azonban, amidőn e kormánynak kormányzati tényei állanak előttem, amidőn e kormány politikáját nyilatkozataiból is megismerhettük, és ismerjük azt a szellemet, amelyben az országot vezetni akarja: bizalmatlanságom még fokozódott úgy, hogy ennek következtében a költségvetést a részletes tárgyalás alapjául el nem fogadom.

A jelenlegi kormány programjában egy csomó reformot ígért az országnak, azonban az a mód, amellyel a reformokat végrehajtja, a legmesszebbmenő bizalmatlanságra ad okot. A kormány a parlamenti rend helyreállítása után, amit a klotürre irányzott javaslatával ért el, első és legsürgősebb dolgának tartotta előrántani a tisztviselői fizetések felemelésének kérdését, éspedig elsősorban a megyei tisztviselők fizetésrendezésének ügyét, második ténye pedig az volt, hogy a katonai terhek felemeléséhez hozzájárult. Az a körülmény, hogy a kormány elsősorban a megyei és közigazgatási tisztviselők fizetésének felemelését vette elő, mutatja azt, hogy a jelenlegi kormány első gondja az volt, hogy azokat nyerje meg, és kenyerezze le, akik a választásnál kortesszolgálatokat fognak teljesíteni.

Ha a közigazgatási tisztviselőknek nyújtott előnyöket tekintjük, szembetűnik az, hogy ezek a kormánynak dédelgetett gyermekei, és a kormány tudja, hogy mit csinál. Ezen terhek elvállalásával az állam akkora kötelezettségeket vesz magára, hogy az adóreform és a szociális politika terén a kormány úgyszólván évekre tehetatlenné vált azért, mert az állam pénzügyi helyzete e téren a reformokat meg nem engedi. Dacára annak, hogy már évek óta sürgetik az adó reformját, és az adóreform sürgős voltát maguk a pénzügyminiszterek is elismerték, mégis ezen terheknek az állam által való elvállalása által lehetetlenné tették évekre az adóreform megvalósítását. Hiszen az adóreform, úgy, mint a kor szelleme kívánja, amint a pénzügyminiszter úr is kijelentette, ideiglenesen az állami jövedelem csökkenésével fog járni. Hát azért, hogy a tisztviselők nagyobb fizetést kapjanak, a katonai követelések kielégíttessenek, nem fogjuk megkapni azt az adóreformot, amely ha igazságos és méltányos akar lenni, feltétlenül magában kell foglalnia a progresszív adót, a létminimum adómentességét és a háztűzhely elidegeníthetetlenségét. Mert ezen reformok nélkül hiába beszélünk itt a kisbirtokosok sanyarú helyzetéről, azon másképp, mint ezen reformok megvalósításával, segíteni nem lehet.

A költségvetési vita folyamán a kormánypárt részéről Horánszky Lajos t. képviselőtársam szomorú képet festett a kisbirtokosok helyzetéről. Foglalkozott azon okokkal is, amelyek ezen szomorú helyzetet előidézték. Véleményem szerint azonban elhallgatott olyan okokat, amelyek nagyban hozzájárultak ezen helyzet rosszabbodásához. A kisbirtokosok sanyarú helyzete sok tekintetben a gyalázatos közigazgatási viszonyoknak köszönhető. A közigazgatási tisztviselők azt a népet nem tekintik úgy, mint polgártársukat, hanem mint kizsákmányolásra alkalmas tárgyat. A kihágási bíraskodás meg olyan, hogy bátran azt lehetne mondani, hogy a közigazgatás célja a kisemberek pauperizálása, hogy ez a kisember vegyen vándorbotot a kezébe, és menjen ki Amerikába, Romániába vagy ahová akar. Én példákkal fogom illusztrálni, hogy mennyire igazam van. Például egy burzsuki embertől, Kozma Joachimtól – a nevét is azért említtem fel, és azért részletezem ezen

kérdést, hogy annál világosabb legyen, hogy milyen ridegen és kegyetlenül bánnak a polgárokkal – anélkül, hogy előre értesítették volna, valami erdei kár miatt elvették a tehenét és elvitték Zámra. A vásár után anélkül, hogy árverést tartottak volna, a 140 koronát megérő tehenet eladta a segédjegyző 30 koronáért. Ilyen esetet számosat hozhatnék fél, de nemcsak ezen a téren, hanem a kihágási bíraskodás terén is, mely oly szellemben hajtatik végre, és egyáltalában oly bírságok szabhatnak ki a szegény népre, Hogy egy ilyen bírságnak a lefizetése már elegendő egy egzisztencia tönkretételére. Fellebbezni szabad, fellebbez is, de a másodfokú hatóság helybenhagyja. A közigazgatás egyszerűsítéséről szóló törvény értelmében pedig két ilyen egybehangzó ítélet ellen további fellebbezésnek nincs helye, és megmarad a büntetés, az első esetben a rendes. Pedig 100–200 korona bírságnak a lefizetése egy szegény emberre nézve úgyszólván életkérdés.

Elég az hozzá, hogy ez a mi rossz közigazgatásunk még azt a fizetést sem érdemelte meg, amit eddig kapott, nemhogy még fizetésemelésre mutatkozott volna érdemesnek.

A miniszterelnök úr ezen törvényjavaslat tárgyalásánál azt mondta, hogy a fizetésfelemelésnek indoka az, hogy ezáltal a közigazgatás javuljon. Bocsánatot kérek, lesz drágább közigazgatásunk, de éppen olyan rossz marad, mint amilyen eddig volt. Éppen olyan rossz lesz azért, mert ha nem volt megelégedve a közigazgatási tisztviselő eddigi fizetésével, szívesen zsebre rakja majd a többletet, amit kap, de azért azoktól a mellékjövedelmektől nem fog eltekinteni, azokról nem fog lemondani.

A kisember, a kisbirtokos védelmére adminisztratív úton sokat tehetne a kormány, ha ez a kérdés egyáltalában a szívéen fekszik. Sokat tehetne különösen az erdőtörvénynek olyan értelemben való kezelése által, hogy a legeltetést lehetetlenné ne tegye, hogy az állattenyésztés kizárva és tönkretéve ne legyen. Én, aki olyan vidékről való vagyok, ahol az állampolgárnak úgyszólván kizárólagos jövedelmi forrása az állattenyésztés, tanúja vagyok számtalanszor annak, hogy az erdőtörvény ferde kezelése, ferde végrehajtása által elesik a nép a legelőtől, elveszik a legelőjét, és arra kényszerítik, hogy erdőt ültessen olyan területeken is, amelyeket a volt úrbéres kizárólag azért vett meg, hogy legelőnek használja.

Pedig a kisbirtokosok megmentése nemcsak azért fontos, hogy annál több adóalanya legyen az államnak, hanem azért is, mert ez úgyszólván gerince a nemzetnek, ennek a megmentése és jólétének fenntartása nélkül boldogság ebben az országban nem lesz.

Ilyen körülmények között ne csodálkozzunk azon, ha a szocialista izgatásoknak tere van, ne csodálkozzunk azon, ha azok a szocialista apostolok olyan sikereket érnek el, mint amilyeneket például elértek a miniszter úrnak szűkebb pátriájában, Biharban. És ne gondolja a kormány, hogy a szocialista újságoknak elkobzása, a szocialista agitátoroknak elzáratása és megbüntetése által elejét veszi a szociális mozgalomnak; ne gondolja, hogy olyan vérfürdő rendezése által, mint amilyen Élesden történt, a szocialista mozgalomnak véget vethet. Mélyreható reformokra van itt szükség, nem vérfürdőkre.

Az élesdi vérfürdő nagyon emlékezetes, mert azt úgyszólván hatóságilag rendezték; hatósági hívásra ment oda az a műveletlen nép, és pedig pártpolitikai céllal. Ugyanis a függetlenségi és 48-as párt rendezett Élesden egy népgyűlést. A kormánypárt elhatározta, hogy ezt meggátolja, és azért az ottani hatóságok szövetkeztek... (*Egy hang a jobboldalon: Mese!*) Nem mese, hanem szomorú valóság! A szolgabírák és jegyzők által odaküldettek a szocialisták, hogy verjék szét a gyűlést, de nem gondoskodtak arról, hogy a nép aztán át ne hágja a korlátokat, és a következmény az volt, hogy a hatóságok által félrevezetett népet a hatóságok szétlővették...

A jelen kormány egyik sarkalatos programtétele a szabadelvűség. Ha az ember ezt hallja, akkor igazán eszébe jut a latin mondás, hogy: *difficile est satyram non scribere*, és pedig azért, mert a jelenlegi kormány minden, csak nem szabadelvű. 1876 óta, illetőleg a balközépnek a Deák-párttal való fúziója óta, tehát amióta a szabadelvű párt megalakult, ez a párt semmi liberális alkotásra nem mutathat rá. Nagyon helyesen jegyezte meg egy – gondolom – az *Új Időkben* megjelent esszé írója, hogy a szabadelvűség nálunk csak egy téren nyilvánult, az üzlet terén. A szabadelvűség behozta a virilizmus intézményét, amely nem szabadelvű intézmény, hanem a plutokrácia érdekeit

szolgálja. A szabadelvű párt behozta a főispánok és a szolgabírák kandidáló jogát, az szintén nem szabadelvű intézmény. A szabadelvű párt csak egyetlenegy szabadelvűnek nevezett alkotásra mutat rá, az egyházpolitikai törvényekre. Ezek pedig olyan szabadelvű intézmények, hogy ezeket bátran, behozhatná a muszka cár is. A miniszterelnök úr programjában azonban, nem szabadelvű eszményeit követve, nem önként, hanem a Kossuth-párttal létrejött paktum alapján, benne van a választási törvény reformja is. A választási reform létrejövetelét a miniszterelnök úr kilátásba helyezte legutóbbi beszédében, és azt mondta, hogy nem fog ugyan törvényerőre emelkedni akkorára, amikor az 1905. évi választói névjegyzék elkészül, azonban még idejekorán fog elkészülni, hogy az új összeírás alapulvételel a jövő választások már az új törvény alapján ejtethessenek meg. Nos hát, ez az új törvény nehezen fog gyökeresebb reformot létesíteni. Hiszen a jelenlegi szabadelvű párt sorsa úgyszólván össze van kötve a mostani választási törvénnyel, annak létele azzal szorosán összefügg. Minden messzebb menő reform, a választói jognak minden nagyobb mérvű kiterjesztése a jelenlegi szabadelvű pártnak úgyszólván felbomlását eredményezi.

Hogy a jelenlegi kormánypártnak, illetőleg a liberális pártnak milyen felfogása van a szabadelvűségről, és hogy mennyire tiszteletben tartja az országnak egységét és a jogegyenlőséget, erre vonatkozólag fényes bizonyítékot szolgáltat az a körülmény, hogy az Erdély unióját rendező törvény az országgyűlés további intézkedéséig ideiglenesen fenntartotta a második erdélyi kolozsvári; országgyűlésen ideiglenesen megállapított választási cenzust; az 1874-ben hozott választói törvényben is fenntartott úgy, hogy ma egy országban két választási törvény van. S hogy az erdélyi részekben érvényben levő választási törvény mennyiben tér el a magyarországi választói törvénytől, erre vonatkozólag rámutatok arra, hogy az erdélyi részekben nem a földbirtoknak mennyisége, nem a negyedtelek képezi a választói jognak alapját, hanem a 84 forint kataszteri jövedelem után fizetett földadó. Ez a jövedelem az akkor érvényben volt kataszteri jövedelem szerint képezte a cenzus alapját, most valamivel kisebb az adóalap, úgyhogy elég, ha a tiszta földadó 35 koronát tesz ki. De ez csakis a községekben van így, mert rendezett tanácsú városokban már elég, ha 8 korona 10 fillér földadóval választhat, de ha a szomszéd községben lakik, akkor már 35 korona földadót kell fizetnie. A választási törvénynek ezen anomáliája leginkább abból tűnik ki, hogy összehasonlítjuk az egyes választókerületeket a cenzus nagysága tekintetében. Hunyad megyének megvan az a szerencséje, hogy egyik választókerületében a magyarországi, többi öt kerületében már az erdélyi cenzus van érvényben. És az eredmény az, hogy abban a kerületben, amelyben a magyarországi cenzus van érvényben, majdnem annyi választója van, mint a többiben együttvéve.

Összehasonlításképp felhozom, hogy pl. a dobrai választókerületben, amelyet jelenleg én képviselek, s mely 87 községet foglal magában, 560 választó van, míg a körösbányaiban, amely különben területre vagy a községek számára nézve semmivel sem nagyobb, 5000 van. Van olyan körjegyzőség, amely 7 községet foglal magában, és amelyben földadó alapján egyetlenegy választó sincs. Megjegyzem, hogy kerületem szomszédos a facsetivel. Mikor engem egy paraszt, aki ismerte a facseti kerületben levő viszonyokat, megkérdezett, hogy hogyan lehet az, hogy a facseti kerületben valaki 10 korona földadó alapján választó, holott ő 25 koronát fizet, és mégsem választó, én erre nem mondhattam mást, minthogy ez huncutság. Hát ez, t. képviselőház, tényleg huncutság, és igazán szomorú dolog, a magyar alkotmányosságra és a magyar szabadelvűsége szomorú világot vet, hogy ezt a cenzusbeli különbséget megtűrik, és mai napig is fenntartották, jóllehet magában a törvényben ideiglenes jellegűnek van mondva. Éppen azért, t. ház, mivel a kormányok mind ez ideig gondosan kerültek minden olyan lépést, amely a cenzus egyöntetűvé tételére irányul, bátorkodom a t. kormányhoz azt a kérdést intézni, vajon hajlandó-e az új parlamenti reform megcsinálása alkalmával megszüntetni azon visszásság helyzetet, amely ma az ország bizonyos részeiben a választási cenzus tekintetében fennáll.

A kormány törvénytiszteletét csak illusztrálhatja, és fényesen illusztrálja is az a válasz, amelyet Berzeviczy kultuszminiszter úr a zámi iskolaügyben tett interpellációra adott. Nem voltam akkor abban a helyzetben, hogy a ház ülésén részt vegyek, de mivel ez a válasz a miniszterelnök úrral egyetértőleg lett adva, és mivel egy világos törvénytértésnek a minisztérium által történt szankcionálását foglalja magában, én erre mint olyan tényre utalok, amely a jelenlegi kormány törvénytiszteletét

nem valami fényes világításba helyezi. Az eset az volt, hogy az ottani járási és községi hatóság kényszerítette a zámi iskolaköteles gyermekeket arra, hogy az állami iskolába menjenek, azokat, kik e parancsnak nem engedelmességek, bírsággal sújtották. A kultuszminiszter úr interpellációra adott válaszában elismerte, hogy ez tényleg így történt, de indokolásképpen azt hozta fel, hogy az az iskola – már ti. a felekezeti iskola –, ami a termék nagyságát illeti, nem felel meg a törvény által előírt kívánalmaknak, és így oda nem lett volna szabad annyi iskolaköteles gyermeket felvenni. Azért tehát, hogy a törvénynek a termék nagyságára vonatkozó intézkedése ki ne játszassék, történt a járási hatóság fellépése. És természetesen, ezt az eljárást azután a sovinizmus mezébe bújatták, amely mezben minden törvényteleniséget hamarabb és könnyebben lehet elfogadhatónak feltüntetni.

Azt mondja, hogy a járási hatóság nagyon helyesen járt el. Hát tegyük fel, hogy az az iskolaterem nem olyan nagy, hogy annyi gyermeket be lehessen oda vinni, mint amennyi fel volt véve. Az orvoslásnak nem az a módja, hogy amidőn a törvény egyik intézkedését végrehajtjuk, megsértsük a másik törvényes intézkedést, amely jogot ad a szülőknek arra, hogy a gyermeket abba az iskolába küldje, amelybe akarja. A népoktatásról szóló törvénynek 6-ik §-a világosan megadja a szülőnek ezt a jogot, és ha az a gyermek iskolába jár, őt mint iskolamulasztót büntetni nem lehet, és az olyan eljárás, amely kényszerrel akarja kieszközölni azt, hogy a gyermek ne abba az iskolába járjon, amelybe a szülő akarja, nyílt törvényteleniség, és egy ilyen törvényteleniségnek a szankcionálása a miniszteri felelősségről szóló törvénybe ütközik.

A jelenlegi kormánynak kormányzati szellemét, vagyis szabadelvű szellemét illusztrálja az a körülmény is, hogy pl. Hunyaddobrán volt egy közös nemzetiségi jellegű kaszinó, amelynek vegyesen magyarok, zsidók, románok voltak tagjai. A választásból kifolyólag ezt a kaszinót állították bűnbakul oda, és hogy a járási hatóság a maga tehetetlenségét némileg fedezze, hajszát indított az ellen a kaszinó ellen, és még gróf Khuen-Héderváry miniszterelnöksége idejében kieszközölte ennek a kaszinónak feloszlását, dacára annak, hogy semmiféle tény és körülmény nem indokolta ezt a lépését. Hát most kaszinó nem volt ottan, gondolták magukban, hát alkotunk egy másikat. A hunyaddobrai és hunyadi románok megcsinálták az alapszabályokat, beterjesztették, azonban nagy meglepetésükre a belügyminiszter úr a jóváhagyást megtagadta. Megtagadta azon ürügy alatt, hogy Magyarországon kaszinót a nemzetiségek nem alakíthatnak.

T. képviselőház! A nemzetiségi egyenjogúságról szóló törvénynek a bevezetése, az a bevezetés, amelyet most annyian félre akarnak érteni, amelynek most éppen olyan értelmet akarnak interpretálni, amelyre azok, akik a törvényt létrehozták, nem gondoltak, amely éppen azoknak az intencióival ellenkezik. Ez a bevezetés azt mondja, hogy mindenki, nemzetiségi tekintet nélkül a politikai magyar nemzetnek egyenjogú tagja, és ezen egyenjogúság csak annyiban szenved korlátozást, amennyiben a nyelveknek a hivatalos használatát illeti. Én azt hiszem, hogy az egyesülési és a gyülekezési jog az nem a nyelvek hivatalos használatára vonatkozik, tehát ebben a tekintetben az egyenjogúság egyáltalán korlátozást nem szenvedhet. Dacára ennek, a miniszter úr, dacára annak, hogy minden alkotmányjogi, minden közigazgatási-jogi szakíró a gyülekezési és egyesülési jogot a személyes szabadság kifolyásának tekinti, a miniszter úr azt egyszerű tollvonással megsemmisíti. És szomorú világot vet a szabadelvű pártra és a szabadelvű gondolkozásra éppen az a körülmény, hogy az egyesülési és gyülekezési jog, amelyek az állampolgároknak sarkalatos jogait képezik, törvényileg szabályozva nincsenek, ezek tisztán a közigazgatási hatóságok önkényétől függnék, és amidőn a közigazgatási bírászkodásról szóló törvényt meghozták, gondosan kerülték azt, hogy az ilyen kérdések, amelyek tisztán alkotmányjogi és a polgárok sarkalatos jogait érintő kérdések, a közigazgatási bíróság hatáskörébe bevonassanak.

(Az elnöki széket Perczel Dezső elnök foglalja el.)

E tekintetben fenn akarta magának tartani a miniszter úr az ő korlátlan diszkrecionárius jogát.

Még csak egy hasonló tényre akarok rámutatni, amely szintén határozott és nyílt törvényteleniséget képez. Besztercén a román törvényhatósági bizottsági tagok érdekeik előmozdítására egy önálló klubot alkottak. Ezt a klubot a miniszter úr sógorának, az ottani főispánnak kezdeményezésére az ottani rendőrkapitány feloszlatta, és a klub tagjait kihágásért felelősségre vonatta. T. Ház! A kormánynak,

illetve a beszercei hatóságoknak ez az eljárása merénylet a polgári szabadság, merénylet a gyülekezési jog ellen.

Vancsó Gyula: Miért volt ez kihágás!

Vlád Aurél: Azért volt kihágás, mert nem tudom, melyik belügyminiszter rendeletet adott ki, amelyben kimondatott, hogy nemzetiségi alapon nem lehet egyleteket alkotni.

Vancsó Gyula: Tiszta dolog!

Vlád Aurél: Melyik törvényből folyik ez? (*Mozgás közében.*) Köszönettel tartozom különben, érte, hogy t. képviselőtársam ezt a kérdést is felvetette; köszönettel tartozom azért, mert ezt az eljárást a miniszter úr a nemzetiségi törvény bevezetésével indokolta; azzal a bevezetéssel, amely éppen az ellenkezőjét mondja annak, amit a miniszter úr belőle kiolvasni akar. A nemzetiségi egyenjogúságról szóló törvény bevezetése a jogegyenlőséget mint általános alapelvet mondja ki, amely korlátozást csak egy tekintetben, éspedig a nyelvnek hivatalos használata tekintetében szenved, és a gyülekezés, a politikai pártok alakítása tekintetében megszorítást egyáltalában nem tartalmaz (*Ellentmondások közében.*), amit pedig a törvény nem tilt, az – legalább mint jogász, úgy tudom – szabad.

Vancsó Gyula: Van román politikai párt?

Vlád Aurél: Majd rátérek erre is. A t. képviselő úrnak éppen ez a kérdése, éppen ezen felvetett eszme mutatja, hogy mennyire abszurd a miniszter úrnak és a t. képviselőtársamnak álláspontja. Azt kérde, hogy van-e román politikai párt. Hát igenis van, és igenis, a miniszter és semmiféle hatalom ennek a létezését meg nem gátolhatja, mert amint nem lehetett meggátolni, hogy én ezzel a programmal ide bejöjjek, éppúgy nem lehet majd meggátolni – a jövő meg fogja mutatni –, hogy még többben ne jöjjenek be ezzel a programmal. Ott lent meggátolhatja a miniszter úr, de itt a parlamentben, ha célszerűnek és helyesnek fogjuk találni, nem fogja meggátolhatni a világon senki és semmi, hogy azt a politikai pártot, illetve programot itt a parlamentben meg ne valósítsuk. Ez alkotmányjogilag így áll, és ebben a kérdésben bátran felveszem a harcot a ház bármelyik közjogászával. Avagy olyan diszkrécionális jogot, illetőleg hatalmat akar-e adni a miniszternek a képviselő úr, hogy a parlamentben is egy ilyen politikai párt alakulását lehetlenné tegye? Azt hiszem, hogy nem. Azt hiszem, hogy a mentelmi jog megvéd a miniszter úr ilyen túlkapásai ellen.

Lengyel Zoltán: A mentelmi jog csak papíron van!

Vlád Aurél: Sok van nálunk csak papíron. Törvényileg azt megakadályozni egyáltalában nem lehet. Lehet az uraknak az a véleménye, hogy ez helytelen, nem célszerű, sőt hazafiatlan, de hogy ezt megakadályozzák, arra hatalmuk nincsen.

És most áttérek a kormánynak a nemzetiségi kérdésben követett, hangsúlyozott programjára, amely kérdést a költségvetési vita folyamán több képviselőtársam is érintett. Amint a tegnapelőtti napon br. Bánffy Dezső t. képviselőtársunk mondta és kinyilvánította, hogy ő a sovinizta magyar politikának, a nemzeti politikának a híve, amely abban csúcsonyul ki, hogy a nemzetiségek a magyar államba minden tekintetben beolvasszassanak, és hogy a nemzetiségek Magyarországon kiirtassanak, és ennek a nemzetiségi politikának igazolására azt hozza fel, hogy ez az egyedüli helyes politika, amely a magyar államnak a létét a jövőben is biztosítja.

Lengyel Zoltán: Kiirtásról nem beszélhetett! Azt nem tételezem fel róla!

Vlád Aurél: Bocsánatot kérek, br. Bánffy Dezső kategorice kijelentette, hogy ez az egyedül helyes nemzeti politika, azonban, ha tekintetbe vesszük, hogy br. Bánffy egy nagyon fontos kérdésben tévedett, és ezen tévedését itt utólag beismerte, hát nagyon is valószínű, sőt én bizonyosnak tartom, hogy ebben a kérdésben is téved. Álláspontjának igazolására azt hozza fel, hogy Európában csak nemzeti államok létezhetnek, és hogy az államok a nemzetiségi eszmének hatása alatt alakulnak. Bizonyos tekintetben igaza van báró Bánffynak. Igazolja a történelem azt, hogy a nagy német birodalom, hogy Olaszország a nemzetiségi eszmének behatása alatt keletkezett, ámde nem lehet azt állítani, hogy csak a nemzetiségi eszme volt az, amely ezt az államalakulást létrehozta, hanem egészen más tényezők is játszottak közre.

Molecz Dani : Nemzeti eszme!

Vlád Aurél: A nemzeti eszme nálunk, legalább legalis definíció szerint, politikai nemzetet jelent, míg a nemzetiségi eszme már nem politikai, hanem etnográfiai fogalom.

Márpedig a német birodalom és az olasz egység a nemzetiségi behatás alatt keletkezett. De hogy az államalakulások terén a nemzeti eszme, a nemzetiségi eszme nem kizárólagos államalkotó tényező, mutatja az, hogy dacára a német egységnek, pl. a svájci német vagy a svájci francia és a svájci olasz nem kívánkozik az egységes nyelvű Németországba vagy Franciaországba, vagy Olaszországba, hanem megmarad svájcinak azért, mert jól érzi magát, mert össze van forrva azzal az állammal, mert az az állam az ő javát mozdítja elő. Éppen így van velünk is. Miért nem kívánkozik a belga-francia Franciaországba?

Hogy a múltban a nemzetiségi eszme az államalakulásokra befolyással bírt, ez tagadhatatlan, azonban a történelemből nem mutathat fel nekem senki egyetlenegy esetet sem arra, hogy valamely állam azért bomlott volna fel, mert több nemzetiség alkotta azt. A nemzetiségi eszme mint állam-bomlasztó eszme és mint állambomlasztó tényező csak abban az esetben játszhatik szerepet, ha olyan politikát fogunk inaugurálni, mint amelyet báró Bánffy Dezső képvisel, és mint amelyet a jelenlegi kabinet is képvisel, mert a jelenlegi kabinet nemzetiségi politikája báró Bánffy Dezső politikájától csak abban különbözik, hogy Bánffy megmondta nyíltan, hogy mit akar, míg a jelenlegi kormány nem mondja meg. (*Derütség balfelől.*)

Hogy a különbség csak ez, hivatkozom egy klasszikus tanúra, egy kormánypárti újságra, a *Neues Pester Journal*ra, amely talán jól ismeri a jelenlegi kabinet intencióit. A *Neues Pester Journal* tegnapi vezércikkében csodálkozik, hogy miért támadja báró Bánffy a jelenlegi kabinetnek nemzetiségi politikáját is, hiszen gr. Tisza István miniszterelnök úr nem akar mást, mint amit br. Bánffy Dezső akar.

Olay Lajos: Bár igaz volna, akkor nagyon jó lenne! (*Derütség jobbfelől.*)

Vlád Aurél: Lehet, hogy t. képviselőtársam óhajtja ezt; én meg vagyok győződve, hogy ez igaz is.

A *Neues Pester Journal*nak általam idézett passzusa következőleg hangzik (olvassa): „Hinsichtlich der Nationalitätenpolitik ist uns, offen gestanden, dieses Misstrauen nicht recht verständlich, da ja Graf Tisza offensichtlich den Nationalitäten gegenüber dieselbe Wege wandeln will, welche der Abgeordnete von Szeged für die richtigen hält.” Magyarul azt jelenti ez, hogy nem értjük, miért támadja a jelenlegi kabinetnek nemzetiségi politikáját, mikor a nemzetiségi kérdésben a jelenlegi miniszterelnök ugyanazon utakon akar haladni, mint a szegedi képviselő.

Nessi Pál: Azért már igaz, mert a *Neues Pester Journal* írja?

Vlád Aurél: Nemcsak azért igaz; majd ki fogom mutatni a kormányelnök úrnak nyilatkozataiból és tényeiből is, hogy igaz.

Ezzel szemben, t. képviselőház, azt hiszem, hogy a leghelytelenebb nemzetiségi politika az, amely a nemzetiségnek lételetét a magyar állammal összeférhetetlennek tartja.

Hogy ezt az álláspontomat és véleményemet még jobban kidomborítsam, és még elfogadhatóbbá tegyem, hivatkozom két klasszikus tanúra. Az egyik Kossuth Lajos, a másik Deák Ferenc. Hivatkozom rájuk azért, mert a jelenlegi parlamentnek két legtekintélyesebb pártja ennek a két nagy történelmi alaknak eszméit követi, vagy legalább mondja, hogy követi. (*Egy hang a szélsőbaloldalon: Mi követjük.*) Az urak sem követik, mert a nemzetiségi kérdésben a függetlenségi párt éppen olyan sovén, mint a kormánypárt. Hogy pedig Kossuth Lajos nem volt sovén, az világosan kitűnik Károlyi Györgyné grófnéhez 1862. június 20-án intézett levelének következő passzusából. (Olvassa): „A magyarságnak meg kell elégednie azzal, hogy a magyar az egyenlők közt első legyen, ha a többi nemzetiségek fellett uralkodni akar; pedig aki ezt akarja, az fajunk jövődjének, nemzetünk szabad életének ássa sírját.”

Ugron Gábor: Ez a konfederáció!

Vlád Aurél: Nem az Alliance-ban¹ közzétett konfederációtervezet alkalmával mondotta ezt Kossuth, hanem hogy ez volt az álláspontja, az kitűnik 1849-ben a szegedi országgyűlésen, ha jól emlé-

¹ Értsd: Allianz (Milano).

szem, Szemere Bertalan miniszterelnök részéről beterjesztett törvényjavaslatból is, amely a nemzeti kérdést ölelte fel. De kitűnik az az 1851-ben Kisásziában kidolgozott alkotmánytervezetből is, amelyet annak idején Magyarországon is terjesztettek, és amelyben azt mondja ő maga, hogy „ezen szerkezeti alap régi meggyőződésemet képezi”.

A Kisásziában 1852-ben a nemzetiségi kérdés tekintetében kidolgozott alkotmánytervezet² a nemzetiségeknek a következő jogokat biztosítja: Először az egyesülési jogot a legszélesebb körben, és pedig nemzetiségi alapon; saját maguk főnököket választhatnak. Márpedig az ország egységét, azt hiszem, Kossuth sem akarta bántani. Azt mondja továbbá ez a tervezet, hogy megyei és községi széles körű autonómia létesítendő, amely szabadon választja a hivatalos nyelveket; tehát a megyék és községek szabadon állapítják meg igazgatási nyelvüket és a községi iskolai és megyei tanodák oktatási nyelvét. A nemzetörségnek nemzetiségi alapon való szervezését is megengedhetőnek találta Kossuth. (*Ellenmondások a szélsőbaloldalon.*) Ez volt Kossuth álláspontja 1848-tól kezdve, és ezt következetesen képviselte, de tudomásom szerint a függetlenségi és 48-as pártnak csak egyetlenegy híve: Mocsáry Lajos képviseli most ezt az álláspontot. Rátérek most már arra, hogy megvilágítsam Deák Ferencnek álláspontját, és hogy kimutassam, hogy a jelenlegi kormány nem követi azt a hagyományos nemzeti politikát, amelynek az volt a célja, hogy a nemzetiségeket a magyar államhoz kösse, hogy azok rokonszenvét és szeretetét megnyerje. (*Egy hang jobbfelől: Hiába!*) Nemhiába. Ki fog tűnni mindjárt, hogy nemhiába. Az 1871-ik évi költségvetés tárgyalása alkalmával az akkori minisztérium a költségvetésbe felvett egy tételt azon célból, hogy Újvidéken egy túlnyomólag szerb nyelvű állami gimnázium létesíttessék, mert ezen nemzetiségi középiskolának létesítése az akkori minisztériumnak és a Deák-pártnak felfogása szerint egyenes következménye volt a nemzetiségi egyenjogúságról szóló törvény 17. §-ának.

Deák Ferenc az akkor tartott beszédében erre vonatkozólag a következőket mondotta (olvassa): „Egyáltalában, ha mi a nemzetiségeket megnyerni akarjuk, ennek nem az az útja, hogy őket mindenáron magyarosítsuk, hanem az, hogy velük a magyar viszonyokat megkedveltessek. Mert kettő tisztán áll előttünk: kiirtani akarni őket istentelen barbárság volna még akkor is, ha nem volnának oly számosan, minél fogva őket megsemmisíteni lehetetlen.

Ellenségeinkké tenni őket nem fekszik érdekünkben. Hasonló helyzetben vannak ők is. Ha ők elszakadhatnának, és egy nagy nemzetet képezhetnének: érteném a netalán erre irányzott törekvést; de az európai viszonyok közt ez lehetetlen. Mind a két félnek tehát arra kell törekednie, hogy együtt és egymás mellett minél jobb egyetértésben megéljünk. Így fogván fel feladatunkat, helyeslem a minisztérium indítványát, hogy egy új, kizárólag szerb gimnázium állíttatik fel.”

Amint említettem, a minisztériumnak ezen intézkedése a nemzetiségi törvény 17. §-ának következménye volt. Deák Ferenc és pártja így értelmezte a nemzetiségi törvénynek ezt a szakaszát. A nemzetiségi törvény ezen szakasza ma is érvényben van, legalább tudomásom szerint nincs egyetlenegy olyan törvény sem, amely ezt a szakaszt hatályon kívül helyezte volna. Kérdem tehát a mélyen t. szabadelvű pártot, vajon a törvénnyel összeegyeztethetőnek tartja-e Deáknak ezt a nézetét, és hogy ha egy ilyen indítvány kerülne ma a t. ház elé, a többség megszavazná-e azt? (*Felkiáltások jobbfelől: Nem!*) Ez a „nem” mutatja azt, hogy a szabadelvű párt a nemzetiségi politika terén nem követi Deák Ferencnek álláspontját, és hogy nem követi azt a hagyományos politikát, melynek hiányában a nemzetiségeket a magyar államhoz fűzni lehetetlen.

Hogy Deák Ferencnek álláspontját még inkább megvilágítsam önök előtt, akik azt mondják, hogy Deák Ferenc alkotásának és szellemének letéteményesei, bátor vagyok Deák Ferencnek még egy nyilatkozatát felolvasni. Nevezetesen az 1868. november 14-én tartott ülésben,³ mikor a vallás-

² Kiutahyai alkotmányterv (1851).

³ Az ügy képviselőházi előzménye a következő: *Dimitrievič* Miloš a kulpini ker. szerb nemzetiségi képviselője az 1868. nov. 14-i ülésen, a „dal- és zeneképezde”, lényegében a Nemzeti Színház állami – 54 ezer forint összegű – segély-előirányzata tárgyalásakor 5 ezer koronát kért a szerb nemzeti színház segélyezésére (Képv. Napló, 1865–68, X. 312. l.). *Nyáry* Pál támogatta az indítványt, de azt br. *Wenckheim* Béla belügyminiszter, majd gr. *Lónyay Menyhért* pénzügyminiszter elutasító felszólalása után a képviselőházi

és közoktatásügyi tárcának költségvetése volt szőnyegen, miután a dal- és zeneképezde támogatására egy 58 000 forintos tétel szerepelt, fölállt az egyik szerb képviselő, Dimitrievics Milos, és azt az indítványt terjesztette elő, hogy pótlólag vétessék fel egy tétel 5000 forinttal az újvidéki szerb nemzeti színház támogatására. Akkoriban a pénzügyminiszter takarékosági szempontból ezen indítvány ellen nyilatkozott. (*Egy hang a jobboldalon: Okosan!*) Pénzügyi szempontból lehet, hogy okosan, de lássuk mármost, mit szolt ehhez Deák Ferenc, az önök politikai mestere? Deáknak ezen beszédéből⁴ a következő fontos kijelentéseket vagyok bátor felolvasni. (Olvassa): „Én a nemzetiségi kérdésben sem akarok más elvet követni, mint azt, amit igazságosnak látok. Engem nem az fog vezetni ott is, hogy egyik vagy másik nemzetiség tagjai mennyire legyenek megelégedve, hanem az, hogy az igazság érzetét követvén, mennyire leszek én magam azon véleménnyel megelégedve, mely előadatik az igazság szempontjából; de sehogy sem tudom megegyeztetni az igazsággal azt, hogy az állam, mely politikai tekintetben egységes és osztatlan magyar állam, magára a színházra mint a magyar nyelvet művelő s egyáltalában művelődési intézetre egyedül és kizárólag csak egyik nyelvű és nemzetiségű nép számára adjon kölcsönt a közös adókból. Erre nézve én azt gondolom, hogy vagy mindegyikre, vagy egyikre sem. Ha nem vagyunk oly állapotban, hogy valamennyire adhassunk, akkor mondjuk ki, hogy kizárólag erre sem adunk. Ha ezen intézet oly alapú volna, hogy ott minden más nyelven is taníthatnák az ének, másképp állana a dolog. Én tehát azt óhajtom, hogy sem az, ami a javaslatban van, sem az, ami indítványoztatott, el ne fogadtassék.”

Konklúziója pedig az, hogy töröljük ki az egészet, „mert nem akarok semmi igazságtalanságot elkövetni még akkor sem, ha belőle hasznot húzunk”.

Ez volt Deák Ferenc álláspontja, ez volt Deák Ferenc igazsága. Ez az a hagyományos politika, amelyet a miniszterelnök úr állítólag követ, de melyről ki fogom mutatni, hogy a miniszterelnök úr bizony azt nem követi. Ez az az álláspont, amely minket is megnyugtat, amelyet mi képviselünk, és amelynek képviselétéért mi még a hazaárulás vádját is magunkra vesszük.

Ennek a politikának azonban nem lett eredménye, mert Deák halála után ennek útjáról letértek.

Ballagi Géza: Letértek a nemzetiségek is!

Vlád Aurél: A nemzetiségek nem! De ha mi hibáztunk is, jogot adott ez arra, hogy a kormányok és az uralkodó pártok is hibázzanak? Ha mi letértünk az útról, ez önöket is feljogosította arra, hogy letérjenek? Nem, akkor a magyar sovinizmus nem volt olyan nagy, olyan kizárólagos és olyan igazságtalan, mint aminő ma.

Ezzel szemben lássuk a kormányok nemzetiségi politikáját!

Sándor Pál: Hibázott a kormány, mert gyenge volt!

Vlád Aurél: Gyenge volt? Lehet, hogy nem volt olyan erős, mint a jelenlegi, mert akkor Deák Ferenc volt a szabadelvű párt feje, aki azt mondta, hogy a pártot sem korteskedéssel, sem hatalmi

többség elvetette. Ebben a vitában szólalt fel Deák Ferenc is, aki figyelmeztette a házat, ne kövessen el igazságtalanságot; ha tehát a szerb nemzeti színházra kért segílyt nem szavazza meg, úgy ne szavazza meg a Nemzeti Színház állami támogatását sem (l. uo. 314. l.).

⁴ Az idézet utolsó két mondata kivonatos, nem egészen pontos. Az eredeti szöveg így hangzik: „Szégyen, gyalázat volna Magyarország magyar népességére, ha azon néhány ezer Ft-ot, úgy, mint egyes polgárai a magyar nemzetnek, előteremteni nem tudnák! Én tehát nem az indítványt akarom pártolni, hanem a javaslatban a magyar színházra ajánlott segílyt nem akarom elfogadni. Méltánylom azon tekintet, hogy itt az ének és zene művelésére van azon segílyezés, ez pedig nem egy nemzetiségé. Igaz, bizonyos mértékig áll, de általánosságban nem igaz, mert az énekiskolákban bizonyosan semmit sem tanítanak németül, a gyakorlatok nem németül, nem más nyelven, hanem magyarul folynak, de a tagok is rendszeren a nemzeti színházhoz kerülnek onnan. Ha ezen intézmény oly alapú volna, hogy ott minden más nyelven is taníthatnák az ének, másképp állana a dolog. Én tehát azt ajánlom, hogy sem az, ami a javaslatban van, sem az, ami indítványoztatott, el ne fogadtassék.” (Uo., 314. l.) – Deák felszólalása ellenére a szerb nemzeti színház segílyezésére tett indítványt a Ház elvetette, közvetlenül utána ugyanazok a képviselők a lóversenyek segílyezésére megszavaznak 33 ezer forintot. (Uo. 316. l.) Az eset a Ház többsége elfogultságára annál jellemzőbb, mert mindez több mint négy évvel a szerb nemzeti színháznak (és az újvidéki szerb színtársulatnak) a pesti német színházban való sikeres bemutatkozása, vendégjátéka után történt. (V.ö. *Theaternachrichten*, Pester Bote, 1864. szept. 23; 117. sz. 3. l.)

apparátussal fenntartani nem akarja, míg most van ugyan erős kormányunk, amely azonban nem azért erős, mert a nemzet széles rétegeiben van gyökere, hanem azért, mert rendelkezik egy hivatalos apparátussal, amellyel úgyszólván hatalmában tartja az egész országot, mert ez parancsára intézkedik.

Sándor Pál: Akkor ön nem lett volna megválasztva!

Vlád Aurél: Ezért t. ház, minden ellenzéki pártnak kötelessége gondoskodni arról, hogy a kormánynak ezen hatalma minél szűkebb térre szoríttassék.

Baross Justin: Veszelovszky hogy jött volna be?

Vlád Aurél: Úgy, hogy többsége volt!

Sándor Pál: Talán a kormány segítette?

Vlád Aurél: Többsége volt, és azután érvényben volt már a kúriai bíraskodásról szóló törvény is, amely lehetetlenné tette, hogy a választók többségének akarata erőszakkal megghiúsíttassék. Hiszen azelőtt Neményi Ambrusnak első választása Szilágycsehen hogy történt? Tudja ezt Ugron Gábor t. képviselőtársam is; bizonyára emlékszik rá, hogy akkor az ellenzéki választókat körülkerítették, és nem engedték a szavazó urnához. Ez nem mesebeszéd, hanem ez tény. Egyszerűen kizárták a többséget, a választási elnök kitűzte a zárórát, proklamálta Neményit megválasztott képviselőnek, és mikor mindez véget ért, bejöttek a választók, amikor azonban már későn volt. Dehát végre-valahára eljutottunk oda, hogy a kúriai bíraskodásról szóló törvény az ilyen stikliket kizárja.

Kimutattam, hogy a jelenlegi kormánynak a nemzetiségi politikára vonatkozólag tett nyilatkozatai sokszor ellentétben vannak. Kimutattam, hogy a kormánypárt nem követi a nemzetiségi kérdésben Deák Ferenc álláspontját, amely pedig egyedül felel meg a törvénynek.

Azt mondta a miniszterelnök úr, hogy a nemzetiségi törvény revízióját nem akarja, és hogy nagyon természetesnek találja, hogy a nemzetiségek ragaszkodnak törvényes jogaikhoz, melyeket a nemzet ünnepélyes ígéretei alapján nyertek. Azonban nem áll az, hogy a jelenlegi kormány nem revideálja a nemzetiségi törvényt, mert a nemzetiségi törvény 17. §-ának revíziója benne foglaltatik a Berzeviczy-féle törvényjavaslat 13. §-ában, amely egyenesen hatályon kívül helyezi az 1868. XLIV. törvénycikk 17. §-ának azon intézkedését, melyre hivatkoztam, amikor utaltam Deák Ferencnek egy szerb gimnázium kérdésében tartott beszédére.⁵ Miért is volna szükség ennek a törvénynek a revíziójára? Nincs erre szükség egyáltalában, mert azt a törvényt, dacára annak, hogy még most is vannak olyan szakaszok, amelyek újabb törvénnyel hatályon kívül helyezve nincsenek, sem ez, sem pedig az előző kormányok egyike sem hajtotta végre. A revíziónak ily körülmények közt legfőljebb csak az az értelme volna, hogy eltöröljünk egy olyan törvényt, amelyet eddig nem hajtottunk végre, ennek csak az a célja lehet, hogy a kormány ne kövessen el továbbra is törvényteleniséget, mert a nemzetiségi törvény végrehajtását sem a miniszteri felelősség, sem pedig a királyi eskü, amely pedig ennek a törvénynek a végrehajtására is vonatkozik, nem tudják biztosítani. És ha ezt a múltban annyi kormány nem revideálta, hanem megsértette anélkül, hogy a jelenlegi sovén magyar közvélemény ezért azt felelősségre vonta volna, és vonná, miért tegye ezt meg a jelenlegi kormány? Most legalább a papiroson vannak olyan elvek, olyan intézkedések, amelyekkel szükség esetén a kormány a maga szabadságát esetleg igazolhatja.

A Berzeviczy-féle törvényjavaslat politikai vonatkozásában mutatja, hogy egyáltalán nem áll az, hogy a jelenlegi kormány a nemzetiségi törvényt revideálni nem akarná, és hogy a kormány is azt a sovén politikai álláspontot képviseli, melyet br. Bánffy Dezső képviselő úr a minap is kifejtett. Különben a Berzeviczy-féle törvényjavaslat, amellyel a maga idején bővebben fogok foglalkozni, a fajok közti harcnak nyílt bejelentését, a nemzetiségek kultúrájának és lételének nyílt támadását képezi. Ezen törvényjavaslat mindezekről eltekintve, a felekezeteknek autonómiáját sérti, a felekezeteknek iskolafenntartási jogát illuzóriussá teszi. Hogy ezen törvénytervezet álcázott államosítás, amely a kormánynak minden eszközt biztosít, de az összes terheket a felekezetekre rója: ezt felesleges is bizonyítani, ez magából a törvényjavaslatból is kiviláglik.

⁵ L. 1872. jan. 23. Deák Ferenc beszéde az újvidéki szerb gimnázium állami támogatása tárgyában, Iratok I. 91/B. irat, *Képv. Napló*, 1869–72, XX. 388–9. l.

Ilyen lévén a jelenlegi kormánynak nemzetiségi politikája, a miniszterelnök úrnak a testvéri szeretetről szóló szavai csak frázisok, mégpedig üres frázisok, amelyeknek senki hinni nem fog. A kormány politikáját ebben a kérdésben ismerve, s így tisztában lévén a kormányelnök úr jóindulata, ez az állítólagos szeretet eszembe juttat egy román közmondást, amely így szól: „Isten ments meg engem a barátoktól, mert ellenségeimmel szemben magam is tudok védekezni.” (*Derűltség a jobboldalon. Felkiáltások balfelől: Hiszen ez magyar közmondás. Zaj. Elnök csenget.*) Az közömbös, hogy milyen, a fő az, hogy igaz!

Pap Zoltán: A képviselőház is román?

Vlád Aurél: Nem mondtam. (*Egy hang a jobboldalon: Tót!*) Azt hiszem, hogy eléggé indokoltam már a jelenlegi kormánnyal szemben táplált bizalmatlanságomat, minek konzekvenciája az, hogy a költségvetést nem fogadom el, és hogy ezen alapon konklúzióm nem is lehet más, mint az, hogy a költségvetést a részletes tárgyalás alapjául el nem fogadom.

F

1904 júl. 7

Gr. Tisza István miniszterelnök válasza és Vlád Aurél viszontválasza a kormány nemzetiségi politikája tárgyában az 1904. évi költségvetési vitában

Képv. Napló, 1901–1906, XXVI. 283, 302–303. l.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. ház! Nem szándékozom hosszasan foglalkozni azzal a beszéddel, amelyet az imént Veszeloovszky t. képviselő úrtól hallottunk, éppoly kevésbé, mint Vlád t. képviselőtársam tegnapi beszédével.¹ Nem pedig azért, mert álláspontomat a nemzetiségi kérdésre vonatkozólag csak néhány napja volt szerencsém a házban kifejtteni, és ahhoz hozzátennivalóm nincs. A t. képviselő urak igen kimerítően adtak kifejezést annak, hogy a mi közviszonyainkkal, a mi közállapotainkkal, a kormány tevékenységével megelégedve nincsenek. Én egy bizonyos megelégedéssel konstatalem ezt, és biztosíthatom róla a képviselő urakat, hogy gondom lesz rá, hogy a képviselő urak, ti. azok a képviselő urak, akik konkolyt akarnak hinteni az ország különböző ajkú polgárai közé, azok a képviselő urak ezek után még kevésbé legyenek velem megelégedve, mint eddig. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*) Midőn ezt kifejezem, t. ház, egyúttal hozzá kell tennem azt is, és kérem kell a háznak minden egyes tagját, miszerint nagyon vigyázzunk arra, hogy a jogos felháborodás és a jogszerű küzdelem, amelyet az agitatórius tényezők ellen folytatunk, ne vegyen fel olyan nyilvánulási formákat, amelyek arra a félreértésre engedhetnének következtetést vonni, mintha Magyarországon ellenséges érzület, elfogultság uralkodnék az ország idegen ajkú polgáraival szemben. (*Helyeslés a jobboldalon.*)

Szükségesnek tartom ezt konstataálni azért, mert éppen a közelmúltban egy közbeszólás alakjában használtatott egy ilyen szerencsétlen kifejezés, amelyről meg vagyok győződve, hogy a közbeszóló t. képviselő úrnak sem fejezte ki valódi intencióját. De helyesnek tartom konstataálni azt, és nem hiszem, hogy ellentmondásra találjak, hogy az a közbeszólás sem kisebbités, sem sértés nem akart lenni ez országnak román polgáraival szemben, de igenis, egy nem éppen szerencsés kifejezési formája volt azon felháborodásnak, amelyet az akkor felszóltat képviselő úrban a ház illető tagjának szavai felkeltettek. De ne felejtjük el soha, hogy az ilyen meggondolatlan kifejezésekkel egyenesen azoknak teszünk szolgálatot, azoknak malmára hajtjuk a vizet, akik ilyen félreértésekből, a kedélyeknek ebttől eredő elkeseredéséből táplálkoznak, és táplálkozhatnak csak azért, mert másképp nem lehet nekik kilátásuk sikerek elérésére.

Olay Lajos: Nemzetellenes dolgokban minden jogosult, nincs törvény. Ha az ország érdeke úgy kívánja, nincs törvény. (*Helyeslés a szélsőbaloldalon.*)

¹ L. E. irat.

Vlád Aurél: T. képviselőház! A miniszterelnök úr a konkolyhintést azon beszédemre használta, amelyet az általános költségvetési vitában itt a házban szerencsés voltam elmondani. Én abban a beszédemben kimutattam, hogy a miniszterelnök úr azt mondja ugyan, hogy a nemzetiségi törvényt nem akarja revideálni, de azért különösen egyik szakaszát mégis revideálja, valamint Deák szavaiból vett idézetekkel kimutattam, hogy bár a miniszterelnök úr azt állítja, hogy ő azt a hagyományos politikát folytatja, amely a nemzetiségeket az államhoz akarja fűzni: az ő politikája nem az. Annak a Deáknak nyilatkozataiból vett idézetekkel mutattam ezt ki, akire ő maga hivatkozik, s akit ő gránitkőnek nevez. Ha ez az én álláspontom és felszólalásom konkolyhintés volt... *(Egy hang jobbfelől: Ne vegye magára!)* ... Név szerint megnevezett engem a miniszterelnök úr, mert ketten szólaltunk fel nemzetiségi képviselők: Veszelszky és én, s a miniszterelnök úr azt mondta, hogy: „azok a képviselő urak, akik felszólaltak.” *(Zaj balfelől.)*

Farkas Ábrahám: Nemzetiségi képviselő nincs!

Nagy Mihály: Itt csak magyar képviselő van! *(Zaj jobbfelől.)*

Vlád Aurél: Ha az én beszédem konkolyhintés volt, akkor az, amit a miniszterelnök úr tett, aki azt állította, hogy nem revideálja a nemzetiségi törvényt, és mégis revideálja; aki azt mondja, hogy hagyományos politikát követ, holott nem azt követi, ez, t. képviselőház, hogy egy erősebb kifejezéssel éljek, amely erős kifejezéseket éppen a miniszterelnök úr honosított meg a házban, tiszta ámtítás. *(Nagy zaj és derűtség jobbfelől.)*

G

1904 júl. 20

Ráth Endre beszéde az állami népiskolák szerepéről a magyar nyelv terjesztése terén az 1904. évi költségvetési vitában

Képv. Napló, 1901–1906, XXVII. 149–150. 1.

...Azonban van ugyane költségvetés indokolásának egy szomorúbb tétele is, melyet talán mindenki akceptál. A kormány 1902. évi működéséről megjelent nagy munka,¹ amely nagyon érdekes statisztikai adatokat hoz fel arra nézve, hogy micsoda fontos missziót teljesítenek az állami népiskolák a magyar nemzet fejlődésének szempontjából és céljából. *(Halljuk! a szélsőbaloldalon.)* Azt mondja a jelentés – megint csak a kormány szavait idézem szóról szóra: „Az északnyugati és északi vármegyékben a *Cseh–Tót Egység* című egyesület hazaellenes munkásságát leginkább állami elemi népiskoláknak a veszélyeztetett pontokra való odaállításával lehetséges csak ellensúlyozni. Erre annál inkább hivatkozni lehet, mert az állami elemi népiskoláknak nemcsak az általános népműveltség, az írni-olvasni tudás elsajátítására, hanem a magyar beszéd megtanulására nézve gyakorolt kedvező hatása az 1900. évi népszámlálás adatai alapján minden kétségen felül áll.

Az állami elemi népiskola hatásának megállapíthatása végett ugyanis 45 vármegye községeit a központi statisztikai hivatal két csoportba osztotta: egyikbe azon községek és rendezett tanácsú városok osztottak, melyekben már 1890-től 1900-ig, vagy ezen évtized jelentékeny részén keresztül volt állami elemi iskola; másik csoportba a vármegye azon községei és rendezett tanácsú városai tétettek, melyekben állami elemi iskolák még egyáltalán nincsenek, vagy legalább az 1890–1900-ig terjedő évtizedben oly rövid ideig működtek állami elemi iskolák, hogy azok hatása még 1900-ban nem volt érezhető.”

A jelentés így folytatja: „Az így készült összeállítás végeredménye szerint az állami iskolákkal bíró községekben, melyeknek lakossága 1890-ben 1 054 072, 1900-ban pedig 1 239 448 volt, a magyarul beszélni tudók összes száma, beleértve úgy a magyar anyanyelvűeket, valamint a magyarul be-

¹ É. A. m. kir. kormány 1902. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Bp. 1904, Athenaeum, 471. l.

szélni tudó idegen ajkúakat, a lefolyt évtized alatt 42,24 százalékkal, s az írni-olvasni tudók száma szintén 42 százalékkal gyarapodott, azokban a községekben ellenben, amelyek az állami iskolával nem bíró községek csoportjába osztattak, s amelyeknek összes népessége 1890-ben 9 038 599 volt, s 1900-ban 9 842 094-re rúgott, a magyarul beszélni tudók száma csak 15,12 százalékkal, az olvasni tudók száma pedig 26,87 százalékkal növekedett.

Ezek a számok az országos átlagot tüntetik csak fel, de egyes vármegyékben még nagyobb különbségek észlelhetők az állami iskola és általában az állami iskolázás és oktatás nagy nemzeti hivatásának és tényleges eredményeinek bizonyosságául. Így pl. a magyarul beszélni tudók száma Bihar vármegyének állami iskolával bíró községeiben 52,6 százalékkal, a vármegye többi részeiben ellenben csak 12,8 százalékkal gyarapodott. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében 118,2 százalék, illetőleg 15,3 százalék, Torontálban 73 százalék, illetőleg 23,6 százalék, Túrócban 89,6 százalék, illetőleg 25,9 százalék, Vasban 49,4 százalék, illetőleg 14,7 százalékot tesznek az idevágó adatok. Az írni-olvasni tudók száma Biharnak állami iskolával bíró községeiben pedig csak 23 százalékkal, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében 95,1 százalék, illetőleg 23,9 százalék, Túrócban 25,8 százalék, illetőleg 9,7 százalékkal növekedett.

„Ezek az adatok magukban elégségesek, hogy a népoktatási politikának eddig követett irányát igazolják, és minden kétséget eloszlassanak a tekintetben, hogy az állami népoktatás egyik leghathatósabb eszköze a nép nemzeti, értelmi és vagyoni fejlődésének.”

Ez után a hatalmas indokolás után mit mond a magyar kormány, a nagy célnak elérése érdekében mit tehet? (Olvassa): „Az eddig követett irányelvek, amelyek egyszersmind minden erőszakosságot kizárnak, s fokozatos fejlesztéssel tekintettel vannak egyszersmind az ország pénzügyi viszonyaira is, megjelölik a jövőben is követendő helyes utat.”

Tehát mikor ilyen hatalmas nagy nemzeti érdekről van szó, akkor megint előjönnek a nemzet anyagi erejével. Mit mond ezzel kapcsolatban a folyó évi állami költségvetés? Ezekre az állami elemi iskolákra, amelyekről a kormányjelentés mondja, hogy micsoda óriási fontosságuk van a nemzeti élet szempontjából, mennyit áldoz a magyar nemzet? Áldoz kerek számban összesen 66.620,860 koronát. És mit mond tovább? (Olvassa): „Ámbár a népoktatás államosítása iránt az ország különböző vidékeiről rendkívül nagy számban érkeznek fel a községek részéről kérvények, mégis tekintettel a pénzügyi viszonyokra, kénytelenek vagyunk a népoktatás államosítását csakis olyan helyeken érdemlegesen tárgyalás alá venni, ahol a népoktatás állami rendezése egy vagy más szempontból égetően szükséges.”

T. képviselőház! Az udvartartás költségei eddig 9 milliót tettek ki, most 11 millióra akarják felemelni. Méltóztatnak látni ezekből a statisztikai adatokból, hogy ezzel a felemelésre szánt kétmillió korona összeggel micsoda hatalmas nemzeti érdekeket szolgálhatna ez a nemzet. Nem lehet csodálkozni, hogy akkor, mikor ez a sok kérő szükséglet süket fülekre talál a magyar képviselőházban, a szocializmus tápot nyer és anyagot, ha a királynak nem a maga szükségleteire, de a cselédség bérének felemelésére 2 millió koronát ez az országgyűlés könnyű szívvel és lélekkel szavaz meg. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Befejezem, t. képviselőház, beszédemet. *(Halljuk! Halljuk! a szélsőbaloldalon.)* A civillista felemelés ellen kerületem, Kézdivásárhely – és én büszke vagyok, hogy erre a lépésre szánta el magát – kérvényt intézett az országgyűléshez. A kérvény itt felolvasást nem nyert, egy passzusát azonban beszédem befejezéseül felolvasom. Kérem figyelmüket, mert érdemes meghallgatni. *(Halljuk! balfelől. Olvassa):*

„Mély sebhelyek tátonganak e szegény nemzet sokat sanyargatott testén. Küszködik a földműves; gondokkal terhes éjeket virraszt át az iparos és kereskedő, s ha rövid ideig pihenésre hajtja le fejét: rémes álmok, a jövő borzalmas képe riasztja fel szendergéséből; tengődik a tisztviselő; kiaszott sovány kezét nyújtja felénk a tanügy, s vérben forgó szemekkel leskelődik az elégedetlenség, a zúgó tompa moraj megtestesítője: az alsó néposztály.” Jó lesz ezt megszívtelni odafent! Nem fogadom el a javaslatot, és csatlakozom pártom határozati javaslatához. *(Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon. A szónokot számosan üdvözlök.)*

H

1904 júl. 21

*Lengyel Zoltán felszólalása a putnai román ünnepség tárgyában az 1904. évi költségvetési vitában**Képv. Napló, 1901–1906, XXVII. 169–170. 1.*

...Itt van, t. képviselőház, egypár hírlapi közlemény a putnai román ünnepről. Előrebocsátom, t. ház, hogy én mindenkivel szemben azt vallom, hogy a nemzeti eszme, a fajszeretet az embernek legelső és legsajátosabb tulajdonsága, s akiben ez lakik, azt én megbecsülöm, akármely fajhoz tartozzék. Én a magyar kormányt sohasem bántom azért, mert az idegen fajban él a fajszeretete, hanem azért, mert a mi kormányunkban, a mi parlamentünkben ez nincsen meg, és így minden fajjal szemben háttérbe szorulunk.

Én tisztellem a románok fajszeretétét is minden vonalon. De, t. ház, nem egy egyszerű ünnep volt az a putnai ünnep, hanem – mint a lapok írják – a nagy románságnak, a pánromán eszmének a zászlaját bontották ott ki, és ezen az ünnepen a magyar románok éppúgy képviselve voltak, mint az oroszországi, a romániai és a bukovinai románok.

T. képviselőház! Ilyen társadalmi ünnepen nagyon sok lehetséges, és talán, ha pusztán egy társadalmi ünnep keretében marad ez az egész mozgalom, ahhoz, mint idegen földön történő dologhoz nekünk nem lenne szavunk. De az történt, hogy az osztrák kormány elküldötte erre az ünnepre a maga képviselőjét, az osztrák császár kormányának személyes képviselőjében megjelent ott herceg Hohenlohe helytartó, az vitte a főszerepet akkor, amikor demonstratív hangzatták a románok egyesülését és a magyarok elnyomását.

Hát, t. ház, ez azt jelenti, hogy Ausztria részéről meg nem engedett és illojális korteskedést visznek végbe a magyar nemzettel, a magyar állammal szemben, hogy mintegy mutassák a magyarországi románságnak: lám, mi osztrákok és én, az osztrák császár, valamint az én kormányom különbek vagyunk veletek szemben, mint a magyar állam és a kormány, mert én nektek nagyobb szabadságot engedek; amit a magyar politika elítél, amiért a ti szívetek lángol, azt én szívesen látom, s azért olyan alkalommal, amikor ellentétbe kerülök a magyarsággal, velem legyetek, engem támogassatok, ha még a magyar állam megbontására is vezetne az.

És ez ellen, t. ház, a magyar kormánynak, a magyar királynak egyetlen szava sincs. A miniszterelnök úrnak, aki jönnek és szükségesnek látta elítélni annak az előkelő idegennek bekalandozását a magyar közjog területére – lehet, sőt valószínű, hogy ezt a kirohanást is előzetes megbeszélés alapján tette, hogy mindkét ország népe ki legyen békítve és el legyen bolondítva –, mondom, a miniszterelnök úrnak egy szava sincs az előkelő idegennek újabb közveszélyes kalandjaira, amelyekkel pedig szembeszállnia neki, mint magyar miniszterelnöknek kötelessége volna. Én remélem is, hogy a miniszterelnök úr megteszi a maga kötelességét, és majd arról számot ad a háznak...